

Gardeners' World

De leukste
kerstcadeaus
voor tuiniers

Aan de slag

Kweek je eigen
plantensteunen

Verleng je tuinseizoen

De knusheid
van een kas
in de winter

Vier de
winter!

Een warm welkom

Zet een kleurrijke
winterpot bij
de voordeur

F&L

€ 7,99 BP8 17206 18 398703

Heleen en Brenda over hun kweekjaar • Binnen tuinieren: van kerstster tot terrarium
• Plant deze maand fruit, bessen en vaste groenteplanten • Eer de conifeer

En nog
veel meer!

Tuinreis 18 t/m 22 juni 2026!

5 dagen
655,-*
halfpension

Wil jij Monty live meemaken?

Ga mee op de fantastische Tuinreis Shropshire met Gardeners' World Live Event

Ontdek het paradijs voor tuinliefhebbers

Het belooft een onvergetelijke reis vol bloemenpracht, inspirerende groene ontwerpen en buitengewone groenexpertise te worden. Naast dit unieke evenement, dat plaatsvindt in Birmingham zelf, zie je ook op de heenreis al een aantal fantastische tuinen, zoals het gerenommeerde koninklijke Savill Garden, maar ook een gloednieuwe privétuin Kingsbridge Farm. Ook spenderen we een mooie tuindag in het graafschap Shropshire. Net naast Wales gelegen, kent dit gebied een echte plattelandssfeer met kleine stadjes, smalle straatjes, vakwerkhuisjes en prachtige tuinen.

**Deze reis is dé plek om nieuwe
plantsoorten te ontdekken!**

Praktische informatie

- Datum: 18 t/m 22 juni 2026
- Prijs: € 655,-* p.p. op basis van een halfpension in een 2-persoonskamer
- 1 overnachting op de heenreis in viersterrenhotel Mercure Maidstone Great Danes
- 3 overnachtingen in viersterrenhotel Mercure Birmingham West Hotel (hoofdverblijf)
- Overtocht op heen- en terugreis naar Engeland per ferry (Calais – Dover)
- Vouchers voor hapje en drankje op ferry (zowel heen als terug)
- 4 maal ontbijtbuffet
- 4 maal 3-gangendiner/buffet met keuze
- Begeleiding door deskundige chauffeur
- Reis per luxe Comfort Class touringcar met minibar, (nood)toilet en airconditioning
- Excl. tuin-entrees (€ 155,-, incl. ticket Gardeners World Live event)
- Met bezoek aan**: Gardeners' World Live Event, Godinton House Gardens, The Savill Garden, Kingsbridge Farm Steeple Claydon, Dorothy Clive Garden, Hodnet Hall Gardens en Wollerton Old Hall
- Eenpersoonskamertoeslag à € 149,- (per persoon)

* Exclusief € 5,- SGR bijdrage (p.p.), € 2,50 Calamiteitenfonds (per boeking)
en € 20,- administratiekosten (per boeking)

**Het programma is onder voorbehoud i.v.m. bevestigingen van tuinen

Ga voor meer informatie en boeken naar
www.kuperstuinreizen.nl/gardenersworld

Botanisch Goud

Degenen van jullie die mij inmiddels een beetje kennen, weten dat ik het cadeauseizoen erg serieus neem. Het is het perfecte moment om in een turbulente wereld, met een gezonde dosis kneuterigheid de gemoederen te sussen. Zoals redacteur Iona en ik laatst nog in koor tijdens onze vergadering riepen: 'I need a little corny in my life'. Die tijd van het jaar is het! Voor de mensen in mijn directe omgeving maak ik cadeaus zelf, het liefst met oogst uit mijn tuin. Voor jullie, de lezers van het magazine waar we met zoveel liefde aan werken, probeer ik van alles en nog wat uit, tot ik een lijstje heb met cadeautips waarvan ik weet dat het tuiniers echt blij gaat maken (bladzijde 68).

Dit jaar komt er een droom van mij uit: ik brouw mijn eigen bier! Ik kweekte allerlei ingrediënten, die een gigantisch biervat in gingen. Het resultaat wordt een smaakvolle tripel, met de naam: 'Botanisch Goud'. De geelwortel (kurkuma), goudsbloem en gember gaan dit tot een gouden biertje maken, en ik kan niet wachten het uit te delen aan al die lieve mensen om mij heen. Het is maar goed dat er daar zoveel van zijn want ik heb honderden liters gebrouwen en er staan straks vijfhonderd flesjes in mijn kelder!

De term 'Botanisch Goud' zou je ook kunnen gebruiken voor alle prachtige mensen die zich aansloten bij Gardeners' World magazine dit jaar. Ik denk bijvoorbeeld aan Diny, die honderden gratis plantjes stekte voor de Ambachtelijke Plantenmarkt, aan Heleen Calcoen, die de (groene) sterren van de hemel kweekt en daarmee de wereld een beetje mooier maakt. Aan Brenda Gruppen, die met haar 'Zaden uit Zalk' een spoor van gifvrije bloemen achterlaat in Nederland. Aan Monty, die onverminderd tuiniers van over de hele wereld weet te inspireren. Aan Ralph Stovée die ons liet zien dat je zelfs met fysieke beperkingen kan tuinieren, én natuurlijk aan mijn gouden team. Mylène, de vormgever met wie ik in halve zinnen communiceer omdat we elkaar zo goed snappen. Jos, de rocker van de redactie die de vele tabellen en planningen die gepaard gaan met het maken van een magazine als geen ander doorgrondt. Govert, die ons met zijn enorme enthousiasme de natuurlijke wereld door gidst, Lizanne, die kan jongleren met tien taken tegelijk en ze toch nog allemaal afkrijgt, en Iona, die met haar creativiteit onze vergaderingen kan laten sprankelen.

Ze zijn allemaal goud. En jullie, onze lezers ook. Dankjewel, voor het kiezen van ons magazine in het winkelschap. Het betekent echt veel voor ons. Fijne feestdagen!

Liefs,

Anne

Welkom

december 2025

Seizoen

- 10 Wij houden van december**
Aan december valt niet te ontkomen, dus kun je er maar beter van genieten.
- 15 The Full Monty**
Monty blikt terug op het jaar op Longmeadow.
- 16 Topkeuze**
Chamaecyparis (schijncipres) zorgt voor een herwaardering van de conifeer.
- 18 Red de bij**
Tips van de Bijenstichting.
- 20 Tuingast van de maand**
Sperwer (*Accipiter nisus*)
- 22 Seizoensbak**
Combineer feestelijke coniferen en bessen met enkele winterharde vetplanten.
- 26 Natuurlijk pluktuinieren met Brenda**
Brenda over haar jaar vol ontdekkingen, leermomenten en heel veel bloemen.
- 28 Kiemen is leven**
Heleen Calcoen blikt terug op een rijk moestuinseizoen.

Groene school

- 34 Kerst uit eigen tuin**
Maak zelf duurzame decoraties van materiaal uit je tuin.
- 41 Jouw snoeimaand**
Snoei fruitbomen en -struiken.
- 44 Rustieke tuinpaden**
Maak je tuin mooi en toegankelijk met stapstenen.
- 50 Plant, maar dan anders**
Deze maand stellen we *Edgeworthia chrysantha* (papierstruik) aan je voor.
- 52 De knusheid van een kas in de winter**
Sluit de kasdeur niet deze winter, maar maak er een gezellige plek van!
- 56 Zo bewaar je een kerstster**
Het is gemakkelijker dan je denkt om een Poinsettia jarenlang in leven te houden.
- 60 Vraag het Anne**
Anne geeft antwoord op tuinvragen.

Inspiratie

- 68 De mooiste kerstcadeaus**
Duurzame tuincadeaus om met kerst te geven (en te krijgen).
- 72 Toegankelijk tuinieren**
Ralph Stooëv sluit 2025 af met een selectie van zijn beste tips.
- 78 Wintergeluk in een pot**
Potten die in de koude wintermaanden voor vrolijke kleur zorgen.

- 82 Winterverzorging van kamerplanten**
Ook in de koude maanden heeft je huiskamertuin aandacht nodig.
- 89 Moeiteloos oogsten**
Zaai en oogst makkelijke gewassen en kweek je eigen plantensteunen.
- 93 Inheemse held**
Madeliefje (*Bellis perennis*) stelt zichzelf voor.
- 94 In verleiding door varens**
Govert gidst je langs deze schaduwlieffhebbers.

Aan de slag

- 100 Algemene tuintaken**
- 103 Adams tuintaak van de maand**
- 104 Bloemen**
- 106 Bramen planten**
- 107 In de kas**
- 108 Groente en fruit**
- 110 Kamerplanten**

En verder

- 6 Prikbord**
- 8 In de tuin van**
- 76 Puzzel en win**
- 112 Colofon**
- 113 Kweekgids**

OP DE COVER

FOTO: LIESBETH DISBERGEN

- 6 Vier de winter
- 16 Eer de conifeer
- 26 Heleen en Brenda over hun kweekjaar
- 34 Maak natuurlijke decoraties voor de feestdagen uit je tuin
- 52 De knusheid van een kas in de winter
- 56 Van kerstster tot terrarium
- 68 De leukste kerstcadeaus voor tuiniers
- 78 Zet een winterpot bij de voordeur
- 89 Kweek je eigen plantensteunen
- 113 Plant deze maand fruit, bessen en vaste groenteplanten

82

72

Anne Wiegers hoofdredacteur

Anne is het liefst van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat in de tuin. Komt geregeld aan op de redactie met snoeischaar in de tas en modderige voeten, terwijl ze haar pen en agenda vergeten is. Kweekt zich suf waardoor zij en haar gezin jaarrond uit de tuin eten, en doet niets liever dan anderen net zo enthousiast maken over duurzaam tuinieren als zij. Gardeners' World is de plek waar ze dit allemaal bij elkaar brengt.

Lizanne Croonen redacteur

Lizanne kreeg tuinieren met de paplepel ingegoten. Die lepels maakt ze inmiddels zelf, want houtbewerken als hobby is echt haar ding. In haar weelderige stadstuinje kan ze naar hartenlust experimenteren: van planten vermeerderen tot een insectenhotel of bladkorf maken. Komen de schuttingen op haar af, dan gaat ze wandelen, haar andere grote passie.

Jos Heijmans redacteur

Jos is gek op tuinieren, met een speciale voorliefde voor vurig gekleurde esdoorns, spetterende kniphofia's en schoenen met bloemenpatronen erop. Lees je een leuke woordgrap in ons magazine, dan komt die waarschijnlijk van hem. In zijn schilderachtige tuin (werk-in-uitvoering) aan de IJssel kweekt hij tomaten in zijn kas, zoekt hij de beste plek voor jasmijn en *Hibiscus* (XL) en denkt hij na over het leven (én een mini-boomgaard).

Iona van den Dries redacteur

Ondanks dat ze in het hart van een drukke stad woont, tuiniert Iona erop los. Op haar dakterrastuin experimenteert ze met allerlei planten, van eetbare soorten tot plukbloemen. Ook haar appartement staat vol, aangezien ze met haar groene vingers menig kamerplant stekt en ze altijd wel plek weet te maken voor nog één plant. Haar liefde voor taal en tuinieren komt goed van pas bij Gardeners' World.

Govert de Jong redacteur

De natuurgids van onze redactie. Doen we een wandeling tijdens de lunch, dan duikt hij geregeld de bosjes in om een bijzonder beestje te onderzoeken. Maakte thuis een prachtige natuurtuin met (inheemse) planten waar het ene na het andere zeldzame diertje zich laat zien. In zijn vrije tijd leidt hij mensen rond in de natuur.

Volg ons ook op onze socials en zoek op @GardenersWorldNL

Prikbord

Lees hier alles over wat er deze maand te doen valt op tuingebied, nieuws, weetjes en nog veel meer ...

Volg ons ook op onze socials en zoek op @GardenersWorldNL

Nieuwe serie!

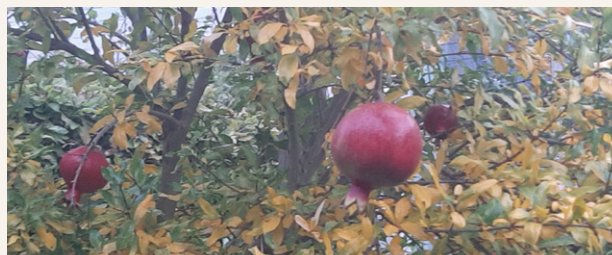
Armen vol bloemen

In de lente van 2016 zaaide bloemenboerin Lies Couckuyt de eerste bloemenzaden en bracht zo Fleur-Couleur tot leven, een prachtige pluktuin en zadenkwekerij, die inmiddels is geland in Mariakerke bij Gent (België). Gepassioneerd door biologische landbouw, bloementeel en zaadteelt, werkt Lies met een groot hart voor het leven op en rond het veld. In de komende edities van *Gardeners' World magazine* zal zij haar kennis delen in een nieuwe maandelijkse reeks: 'Armen vol bloemen'. "Ik neem je met veel plezier een heel jaar mee in ons bloemenverhaal. En met 'ons' bloemenverhaal bedoel ik ook dat van jou. Wat je absoluut moet weten is hoe we de bloemen indelen in groepen, dus daar zal ik mee beginnen in januari. Zo kun je perfect meevolgen in alle andere bijdragen! Ik vertel je bijvoorbeeld graag over het belang van goede, kiemkrachtige, biologische zaden. Waar moet je allemaal op letten? Hoe lang blijven zaden kiemkrachtig? Samen gaan we een zaaiplanning maken, waaraan je het hele jaar door een houvast hebt." Volg Lies ook alvast op Instagram @lies_fleur.couleur en op Facebook @Fleur-Couleur.

plant
maar dan anders

Plant anders

Deze maand kun je het laatste deel uit de serie *Plant, maar dan anders* lezen. Wij vroegen jullie om aan ons te vertellen wat jij kweekt dat een anders dan anders is. We kregen daar erg veel leuke reacties en foto's op. Hier volgt een greep uit de inzendingen.

Ferry Harms

Mijn granaatappelboom gaf dit jaar 8 granaatappels.

Tineke de Groot

Deze *Silphium perfoliatum* (zon-nekroon) kocht ik bij een lokaal kraampje in de regio, ondanks dat hij zeer zeldzaam is.

Inge Nederpeld

Ik kreeg een stekje van een yacon-plant. Ik weet niet zo goed wanneer de knollen geoogst kunnen worden en of ze lekker zijn, maar ik ga er zeker een mooi recept bij zoeken.

Paula Scheele

Dit is leeuwenoor (*Leonotis leonurus*). Ik had hem zelf voorgezaaid, maar hij was niet opgekomen. Ik had de stekarde in de tuin gegooit en toen ik terugkwam van zomervakantie trof ik deze prachtige verschijning aan. Blijkbaar had dit zaadje wat langer de tijd nodig.

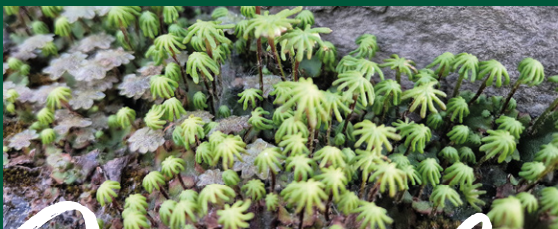

Marijke Plaat

Ik kocht een hangmand met daarin een mij onbekende plant. Het bleek een *Rhodochiton* te zijn. Ik heb er zaad van gewonnen en ook afgelopen jaar weer genoten van deze plant.

Govert: De tuin lijkt te slapen, maar schijn bedriegt. Ook in de wintermaanden is er volop leven in de tuin, het is alleen niet zo goed zichtbaar – met uitzondering van tuinvogels. In de winter ga ik in de tuin graag op safari. Vooral tussen het gevallen blad, onder boomstammen en in (korst)mossen is er van alles te vinden. Dat deze diertjes soms heel erg klein zijn hindert niet, dit is een uitgelezen kans om mijn binoculair er weer bij te pakken ze van dichtbij te bestuderen. Tijdens het Flora Festival (13 december) van FLORON, volg ik de workshop ‘mos determineren’, wat voor nu een perfecte binnenactiviteit is om in de winter verder op te pakken!

Iona: De koude dagen zijn perfect voor knusse knutseldagen. Dit jaar ben ik van plan om zelf een kerstkrans te maken met droogbloemen, bessen, groen en veren die ik de afgelopen jaren heb verzameld. Ik ben benieuwd hoe het gaat worden! Verder glip ik 's ochtends vroeg of 's avonds in mijn warme trui en sokken nog even een extra keer mijn dakterras op om naar de sterren te kijken. Zo krijgen ook de donkere dagen iets extra feestelijks.

Vier de winter!

Hoewel de tuin grotendeels in winterrust is, zit de redactie zeker niet stil.

Jos: Het wordt de hoogste tijd om de kas uit te ruimen, schoon te maken en opnieuw in te delen. Afgelopen jaar hebben we gemerkt dat werkbanken aan beide zijden, onhandig en onnodig zijn. De tomatenplanten die daarop stonden kwamen binnen no-time tegen het plafond van de kas aan, terwijl onderin nog zeker een meter ruimte was. Dus een van die banken gaat eruit, zodat de tomaten langer binnen kunnen blijven. Maar naast dit kassenwerk, zal ik zeker ook volop genieten van de knusheid binnen, met kaarsjes, lichtjes en (heel veel) kerstversiering.

Anne: De hele periode voorafgaand aan de kerst vind ik heel erg leuk, omdat je dan ongegeneerd los kan met knusse decoratie, zoals kransen van rozebottels en maretakken, kaarsen en lampjes. De wintermaanden na de kerst zou ik stiekem het liefst in een winterslaapje doorbrengen, want die kale tuin en het gebrek aan licht vind ik lastig. Om toch het meeste te maken van de winter heb ik heb dit jaar twee hele grote camellia's 'Pink fragrance' bij mijn voordeur gezet. Die zijn wintergroen, waardoor ze perfect zijn om lampjes in te hangen en gaan bovendien (heerlijk geurend) bloeien vanaf februari. Een perfecte 'anti-winterdip- entree' dus!

Lizanne: In de winter laat ik mijn tuin met rust en ga ik zeker nog een paar mooie wandelingen maken in andere tuinen. Ik weet dat veel kastelen en landgoederen deze maand in helemaal kerstsferen zijn. Denk: feestelijke guirlandes, bloemstukken en kransen, knisperend haardvuur, kerstbomen, glühwein en ... lichtjes! In mijn agenda heb ik de lichtjeswandeling door de tuinen van Kasteel Middachten in De Steeg (Gelderland) gezet. Die kun je van 10 t/m 14 december vanaf 17.00 uur meelopen (bestel hiervoor je tickets online of koop ze bij de kassa). Kinderen lopen met hun zelfgemaakte lantaarntje voorop. Dat is toch het ultieme Charles Dickens-tafereel! Een tuin in het donker heeft iets magisch: wie weet welke dieren stiekem meewandelen?

In jouw tuin

Wil jij iets vertellen over
jouw tuin? Ga naar
[gardenersworldmagazine.nl/
jouw-tuin](https://gardenersworldmagazine.nl/jouw-tuin) en stuur ons
jouw verhaal.

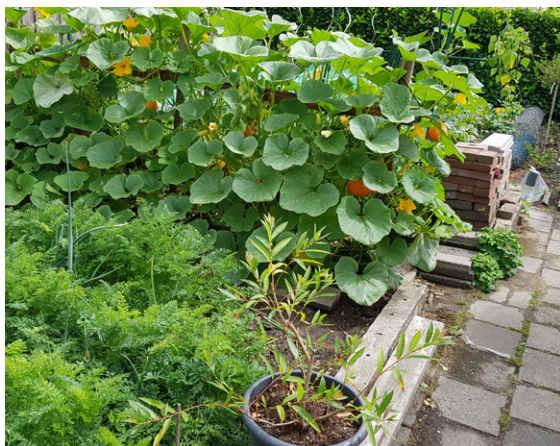
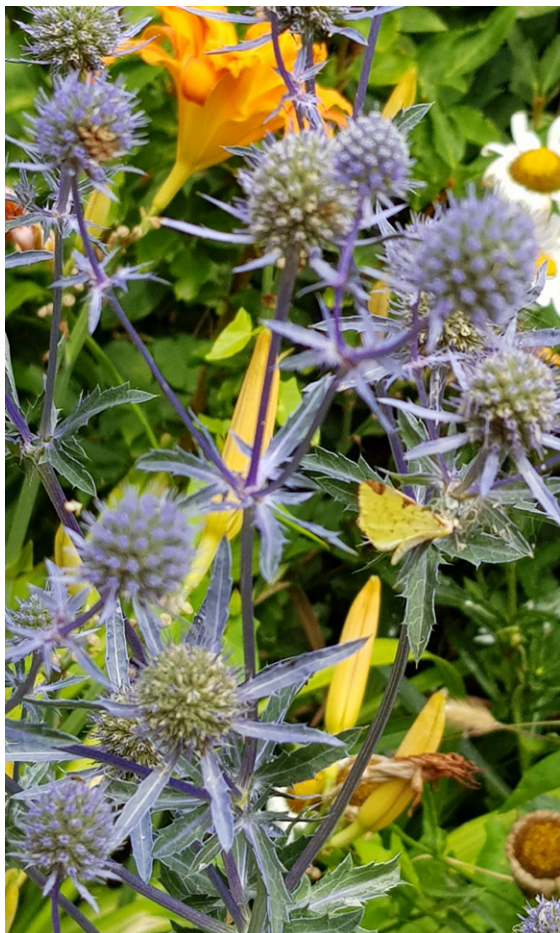
In de tuin van ...

Truus en Jo Bahnen

uit Kerkrade

De tuin van Truus en Jo is ongeveer duizend vierkante meter groot en opgedeeld in verschillende zones: een uitgestrekt gazon, kleurrijke borders en een moestuin waar ze wisselbouw toepassen.

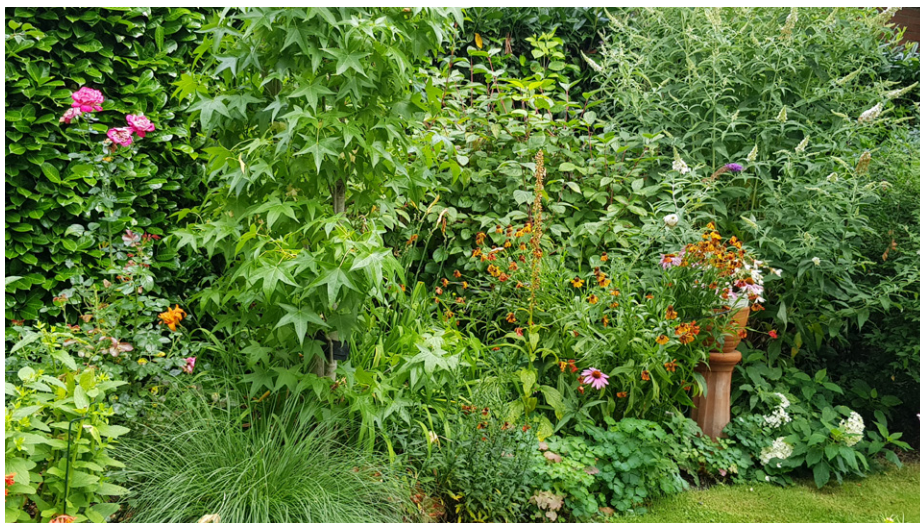

Als trouwe abonnee en jarenlange fans van Gardeners' World, kijken we elke maand opnieuw uit naar de nieuwste aflevering en het magazine. De passie van Monty Don en de eindeloze tips en ideeën, hebben ons geholpen onze eigen tuin steeds verder te ontwikkelen. Daarnaast nog geholpen door onze vele bezoeken aan Engelse tuinen.

Als gepassioneerde tuiniers vinden we het heerlijk om te zaaien, te planten en te experimenteren. Dit jaar hebben we bijvoorbeeld voor het eerst pompoenen gezaaid: een project dat begon met kleine zaadjes die we van Gardeners' World kregen en die inmiddels zijn uitgegroeid tot indrukwekkende planten met stevige vruchten. Het resultaat mag er zijn!

De borders in onze tuin zijn ook iets waar we trots op zijn. We hebben geprobeerd een mooie balans tussen kleur, hoogte en bloeitijd te maken, daarbij de bijen en vlinders niet vergetend.

We hopen dat onze foto's van de pompoenen en de borders een mooi beeld geven van onze tuin. Voor ons is tuinieren niet alleen een hobby, maar ook een bron van rust, voldoening en inspiratie. En daar is Gardeners' World een onmisbare compagnon bij.

A photograph of a winter garden. In the foreground, there are several large, rounded bushes covered in a layer of snow. The bushes have dark green leaves, some of which are visible through the snow. In the background, there are more bushes and trees, some of which are bare and have thin, dark branches. The sky is a pale, overcast grey. The overall mood is quiet and serene.

“’t Is winter, ’t is winter,
de boomen zijn bloot,
de lucht is zo grauw
en de zon is zo rood.”

GUIDO GAZELLE

Wij houden van december

Het is weer december en we weten allemaal wat dat betekent: de kortste dag, kans op sneeuw, chaos in het verkeer, schoolvakantie ... en Kerstmis. Sommige mensen vinden het geweldig, anderen hebben er een hekel aan. Wat je er ook van vindt, het gebeurt toch wel. Dus kun je er maar beter van genieten, want mopperen helpt niet! Kom maar op met die foute kersttrui, omarm de sjoelbak, verwelkom de schoonfamilie en laat je lekker gaan. Maar denk eraan om ook af en toe een beetje te tuinieren tijdens de feestdagen. Je frist er helemaal van op en de overbodige gourmetkilo's zullen ervan verdwijnen.

Ster van de maand

Prunus rufa

Winterse dagen. Koude wind, bevroren gras en regenbuien. Het klinkt een beetje somber, maar er zijn nog steeds dingen in de tuin die de moeite waard zijn. Zoals op deze foto: parmantige, groenblijvende planten die in bollen zijn gesnoeid, enkele vlammend rode stelen en, het spectaculairst van allemaal, deze prachtige kers. Kijk hoe het licht de afgebladderde stukjes schors van vorig jaar vangt en ze verlicht als een glas-in-loodraam bij zonsopgang.

Deze boom kweek je niet vanwege de bloemen, want die zijn klein en wit, maar het is één van de beste bomen voor schors en af en toe fruit.

Hoogte x Breedte 6 m x 5 m

▲ Wintergoud

Een goede sierappelboom (en dit is er zeker één) heeft elk jaar drie hoogtepunten. Eerst barst hij in het late voorjaar uit in een wolk van roze en witte bloesems, bedekt met vrolijke bijen. Dan, als de herfst nadert, beginnen de bladeren te verkleuren en te vallen. Tenslotte blijven er tientallen kleine vruchtjes over, die een winterdag opfleuren.

Malus 'Winter Gold'

De vruchten zorgen voor voedsel voor vogels in de late winter. Een geweldige boom voor een kleine tuin. Staat het liefst in de zon.

H x B 6 m x 5 m

◀ Op de grote, winterheide

Heide is een van die dingen (net als leeuwen en nijlpaarden) die er in het wild het mooist uitzien. Helaas heeft niet iedereen ruimte voor een heidevlakte, dus hebben we andere manieren gevonden om deze uitstekende, groenblijvende plant te gebruiken. Zoek een hoekje in de buurt van een pad dat je in de winter gebruikt en laat ze bloeien.

Erica carnea

Vermeerder eind zomer door halfharde stekken. Geeft de voorkeur aan zure grond.

H x B 40 cm x 70 cm

Kersttraditie

Als je een lijst zou maken van essentiële kerstzaken, dan zou het spruitje daar tegenwoordig zeker op staan, samen met glühwein, inpakpapier, kerstkransjes, kaarsen, nieuwe sokken en paracetamol. Degenen onder ons die wat ouder zijn, herinneren zich nog de kerstdagen van vroeger, toen ze soms zo lang gekookt werden dat ze uit elkaar vielen, maar die dagen zijn (hopelijk) voorbij.

Spruiten

Denk vooruit en zaai in de winter. Ze hebben een zonnige plek nodig met enige bescherming tegen de wind. **H x B** 1 m x 60 cm

▲ Heel geel

Dit is wat we nodig hebben in de aanloop naar Kerstmis – een beetje sprankelend (bijna opzichtig) geel om ons op te vrolijken en ons af te leiden van overvolle supermarkten en bedrijfsfeestjes. Deze heeft ook mooi gevormde, groenblijvende bladeren en een betoverende geur – een van de grote troeven van winterbloeiende struiken is dat veel van hen heerlijk ruiken. Sluit je ogen, haal diep adem en denk aan de lente.

Mahonia × media 'Winter Sun'

Donkerblauwe bessen na de bloei. Bescherm tegen zeer koude wind, omdat deze de bladeren kan verschroeien. **H x B** 3 m x 2 m

◀ Glinsterend gras

Dit is (nog een) reden waarom we planten in onze tuinen nooit te vroeg moeten snoeien. Als ze er rommelig uitzien, is dat het juiste moment om kruidachtige planten te snoeien, maar dit gras ziet er nog steeds goed uit, ongeacht het weer. De pluimen hebben misschien hun volheid en kleur verloren, maar houd je snoeischaar nog even op zak.

Pennisetum alopecuroides 'Dark Desire'

Vermeerder door te scheuren in het voorjaar. Vrijwel onverwoestbaar, ziektebestendig, gedijt goed in elke goed doorlatende grond. Houdt van zon. **H x B** 90 cm x 90 cm

The Full Monty

December mag dan niet zijn favoriete maand zijn, maar voor **Monty** is het een kans om terug te blikken op het jaar op Longmeadow en te concluderen dat verandering goed is in elke tuin.

Hoe ongelooflijk het mij ook lijkt, er zijn mensen die echt van de maand december houden en ervan genieten. Ik neem mijn petje af voor hen, omdat ze erin slagen om het beste te halen uit wat in alle opzichten een sombere, vreselijke maand is.

Maar laten we niet te neerslachtig zijn. Ik hou van Kerstmis en ik hou ervan dat ik door de vroege avonden veel meer tijd in mijn werkplaats kan doorbrengen om dingen te maken zoals hekken en poorten voor gebruik in de zomer, zonder dat de sirene van de tuin en al zijn dringende behoeften in mijn oor fluistert. December gaat voorbij met een grote zucht van verlichting en januari brengt een nieuw jaar, nieuwe hoop en, in ieder geval op Longmeadow, een golf van drukte terwijl we ons voorbereiden op het nieuwe filmseizoen dat eind februari begint.

December, wanneer de tuin in alle rust is, is ook een goed moment om terug te kijken en de balans op te maken. Het jaar begon erg nat, werd nog natter en bleef nat. Delen van Longmeadow stonden van oktober vorig jaar tot april dit jaar bijna constant onder water. De velden om ons heen waren meren (die er in de zon prachtig uitzagen, moet ik zeggen, en Ned genoot van zijn dagelijkse duik). In februari hebben we een enorme, geperforeerde afvoerpijp in de Long Walk aangelegd, nadat we de laan met buxussen hadden gerooid omdat ze zo zwaar waren aangetast door buxusziekte. Hiervoor moest met een graafmachine een 1,5 meter diepe sleuf worden gegraven om de buis en stenen te plaatsen, dus toen we klaar waren, zag de arme Long Walk eruit als een omgeploegd veld – en dat bleef zo tot in mei, toen we eindelijk het terrein konden egaliseren en gras konden zaaien om een gazon aan te leggen.

De Long Walk is een strook van 30 bij 5 meter die over de breedte van de tuin loopt tussen de Cottage en Jewel Gardens. Beide zijn vol met bloemen

en het hele doel van de Long Walk is om een rustig, groen rustpunt te bieden. Het werkte heel goed met de buxusvormsnoei, maar de buxusmot maakte daar een einde aan, dus nu probeerden we de eenvoud van gemaaid groen gras – wat ook een plek zou bieden waar mijn kleinkinderen konden spelen, en rondrennen.

Buiten Longmeadow heb ik veel tijd besteed aan het afronden van mijn serie *Monty Don's British Gardens*, die intussen op DVD verkrijgbaar is. Het gaf een fascinerend inzicht in zowel ons tuinieren als onze tuinen. Tijdens mijn bezoeken aan

“December, wanneer de tuin in alle rust is, is een goed moment om terug te kijken.”

meer dan zestig tuinen realiseerde ik me dat tuinieren in Groot-Brittannië bovenal heerlijk eenvoudig is. Steek bijna elke plant in de grond, bijna overal in het land, en de kans is groot dat hij zal groeien. Het is vaak moeilijker om een plant te doden dan om hem te laten bloeien. We vinden dit vanzelfsprekend, maar elders in de wereld is dit vrijwel onbekend. Ik denk aan de veranderingen die ik dit jaar in Longmeadow heb aangebracht, in de veronderstelling dat ze zouden werken, maar voor een groot deel van de wereld is een tuin wat hij kan zijn, niet uit keuze maar uit noodzaak.

De andere grote ontwikkeling dit jaar was de Cottage Garden. Afgelopen oktober hebben we de twee grote buxushagen in het midden weggehaald en een paar dozijn leiboomperen verwijderd die daar al dertig jaar stonden. Ik heb ongeveer dertig extra rozen geplant – allemaal Engelse soorten die zijn gekozen vanwege hun late of terugkerende bloei, om het rozenseizoen te verlengen tot na de periode van juni tot half juli. Het resultaat is zeer positief. De Cottage Garden heeft meer licht, voelt groter en samenhangender aan en ik wou dat ik die knoop een paar jaar geleden al had doorgehakt, toen ik wist dat het vroeg of laat toch moest gebeuren.

De moraal van het verhaal? Wees niet bang om veranderingen door te voeren, ook al betekent dat dat je afscheid moet nemen van planten of ontwerpen waar je ooit van hield. Het komt allemaal goed, niet in het minst omdat tuinieren in Groot-Brittannië gelukkig vergevingsgezind is, hoe miserabel we het weer ook vinden.

Topkeuze

Chamaecyparis

Verschillende vormen, kleuren en groeihoogtes zorgen voor een herwaardering van de veelbekritiseerde conifeer.

Coniferen zijn prachtige tuinplanten. Wat zeggen ze nou, horen we je denken. Niet meteen de pagina omslaan ... Hier is de kwestie: de reputatie van de leylandcipres heeft ons beeld van coniferen aangetast. Hij wordt veel te hoog en groeit veel te snel. Ons advies is dan ook: plant nooit een leylandcipres. Misschien heb je wel de tijd, energie en vaardigheden (of het geld) om te voorkomen dat hij boven je huis uitsteekt, maar zullen de volgende bewoners van je huis dat ook hebben? Waarschijnlijk niet.

Het zit namelijk zo. De leylandcipres is slechts één van de duizenden soorten coniferen. Er zijn veel andere opties: soorten die zich goed gedragen, een elegante vorm hebben, aantrekkelijk blad hebben en, ja, langzaam groeien. Dus vergeet de leylandcipres.

Andere naaldbomen die je beter kunt vergeten, zijn 'dwergnaaldbomen'. Deze waren kortstondig in de mode in de jaren zeventig, maar veel planten die als dwergnaaldbomen werden verkocht, bleken allesbehalve dat te zijn. Dus toen hebben we de naaldbomen maar helemaal afgezworen. Iets met baby's en badwater.

Dus zijn we weer terug bij af en behandelen we coniferen zoals we andere planten behandelen: we kiezen de juiste plant voor de juiste plek. En het blijkt dat de juiste plant voor de juiste plek vaak een *Chamaecyparis* is.

Een wat? Een *Chamaecyparis*. En dat is het andere probleem met coniferen: sommige hebben moeilijke, zo niet onmogelijke namen. Maar laat je niet afschrikken: we zullen je de tongbrekers besparen en in plaats daarvan vijf soorten kiezen die zich goed gedragen en allemaal verschillende kwaliteiten hebben. En geen van alle zijn moeilijk uit te spreken.

- **Standplaats** Liefst in de volle zon, in rijke, goed doorlatende, neutrale of zure grond. Geschikt als kleine planten en in onderhoudsarme perken en borders.
- **Verzorging** Mulch elk najaar met onkruidvrij organisch materiaal. Geschikt voor in potten, maar regelmatig water geven is essentieel. Snoeien of leiden is niet nodig.

❶ *Chamaecyparis lawsoniana*
'Wissel's Saguaro'

Groen blad, de vorm lijkt op die van de klassieke Amerikaanse woestijnactus.

H x B 6 m x 1 m

❷ *Chamaecyparis obtusa*
'Nana Gracilis'

Een kegelvormige dwergcipres met donkergroen blad

H x B 2 m x 1,2 m

❸ *Chamaecyparis pisifera*
'Sungold'

Traag groeiende, ronde struik met gebogen takken, de bladeren zijn eerst geel en worden later groen.

H x B 3 m x 3 m

❹ *Chamaecyparis lawsoniana*
'Imbricata Pendula'

Opvallend slank hangend blad aan lange, slanke takken.

H x B 6 m x 3 m

❺ *Chamaecyparis lawsoniana*
'Ellwoodii'

Traag groeiend, het grijsgroene blad verkleurt in de winter naar grijs-blauw.

H x B 6 m x 2 m

Chamaecyparis

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Blad												
Mulchen												

Bijenportret

De weidehommel

De weidehommels zijn goed herkenbaar en één van de 29 hommelsorten die op Nederlands grondgebied te vinden zijn. De koninginhehommel heeft een gele band op het achterlijf, een oranje (roodbruine) achterlijfspunt en een gele kraag vlak achter de zwarte kop. Ze heeft een lengte van 15 tot 17 millimeter. De mannetjes hebben een geel behaarde kop en kunnen licht of donker behaard zijn op borststuk en achterlijf.

Deze hommel heeft het goed naar zijn zin in tuinen, dorpen, stedelijke gebieden, graslanden en bosachtige omgevingen. De weidehommel nestelt zowel boven- als ondergronds. Dat kan zijn in boomholten, oude vogelnesten, verlaten muizenholletjes of oude nesten van andere kleine zoogdieren. Hij sticht een kleine tot middelgrote kolonie van zo'n 50 tot 120 individuen.

De weidehommel heeft een korte tong waarmee zij uit diepe bloemen alleen nectar kan halen door van buitenaf in te breken. Zij bijt dan gaten in de basis van de bloembuis. Daarbij komt de hommel niet in aanraking met het stuifmeel en vindt dus ook geen bestuiving plaats. De koningin is al vroeg in het jaar te zien. Eind februari en begin maart bezoekt zij vroege voorjaarsbloei-ers als krokus en wilg.

FOTO'S: DE BIJENSTICHTING, VANESSA QUATFAS

Red de bij

Iedere maand geeft de Bijenstichting ons de perfecte tips om onze tuinen nog natuur- en bijvriendelijker te maken.

Waar hommels en bijen absoluut van mee profiteren, is het aanplanten van wilgen. Dit zijn goede voedselplanten voor diverse soorten, waaronder de weidehommel. En worden de wilgen te groot? Maak er dan lage knotbomen van. Let op bij het snoeien en haal er maximaal een derde per jaar af. Na het snoeien bloeien de wilgen pas twee jaar later weer. Op deze manier zijn elk jaar bloeiende wilgen beschikbaar.

Denk ook eens aan het planten van marjolein, gewone smeerwortel, rode klaver, witte rapunzel en hondsdrif. Dit zijn vroeg-bloeiende planten die vroeg in het voorjaar voor voedsel zorgen voor bijen en hommels.

Korting op hommel-kerstkaarten

Bestel nu unieke geschilderde hommel-kerstkaarten! Ga naar de webshop van de Bijenstichting en gebruik de code **Hommel25** voor 10% korting op een set kerstkaarten.
shop.bijenstichting.nl

Wilgen zijn goede voedselplanten voor diverse bijensoorten.

Plant marjolein om weidehommels te helpen.

Weidehommel op longkruid.

De Bijenstichting

zet zich in voor bijen en beschermt ze tegen uitsterven. Via cursussen, workshops en open dagen leer je alles over bijen. Je kunt ook altijd een kijkje komen nemen in de demonstratie-tuin in Vorden, waar met veel vrijwilligers gewerkt wordt aan de bloemenborders.

bijenstichting.nl

Tuingast

van de maand

Decembers worden steeds milder en lijken meer op oktober dan op de eerste maand van de winter. Er vliegen soms nog honingbijen en hommels rond, af en toe een dagpauwoog en een aantal wintergebonden nachtvlinders. Bij warm weer ontwaken soms ook vleermuizen. Toch dreigt er winters weer.

Om de tuindieren te helpen, kun je bij koud weer de vogelbadjes bijvullen met vers water en ervoor zorgen dat er zaden en bessen zijn voor vogels en kleine zoogdieren. Als het zacht weer is, kun je voedsel neerzetten voor egels die misschien niet in winterslaap zijn. Leg een handje kattenbrokjes op een schaal en zet er ook een schoteltje water naast. Voor nog rondvliegende bestuivers kunnen een meerjarige muurbloem, een doorbloeiende enkele roos of winterkamperfoelie hun redding zijn.

Dit kun je tegenkomen

Sperwer, *Accipiter nisus*

De sperwer is een van onze kleinste roofvogels. Het mannetje is ongeveer zo groot als een kauw en heeft een blauwgrijze rug en vleugelveren met roestrode strepen op de borst en buik. Het vrouwtje is een stukje groter en is leigrijs maar iets bruiner van kleur, met bruingrijze strepen op de borst en buik.

Beide geslachten jagen op kleine vogels zoals mussen, mezen eninken, hoewel het grotere vrouwtje ook lijsters, spreeuwen en duiven kan vangen. Ook kleine zoogdieren worden gevangen. Sperwers zijn goed aangepast aan het jagen op vogels in besloten ruimtes zoals bossen, dus doen het goed in tuinen, waar ze gemakkelijk een vogel uit een voedersilo of boom kunnen vangen. In het voorjaar bouwen ze een vers nest van twijgen hoog in een boom in bossen, parken en grotere tuinen. Het vrouwtje legt vier tot vijf eieren en broedt deze ongeveer in een maand uit.

Luide kreten markeren het begin van de paringsrituelen van vossen.

Beide ouders voeden de kuikens met de resten van vogels en kleine zoogdieren.

Kijk ook uit naar

■ **Veldmuizen.** Ze houden geen winterslaap en blijven zich voortplanten, behalve bij zeer barre weersomstandigheden, vooral als er voldoende voedsel beschikbaar is.

■ **Vossen.** Het paarseizoen begint in alle ernst, waarbij de vrouwtjes een schrille kreet slaken en de mannetjes reageren met gef.

De mannelijke sperwer heeft blauwgrijze bovenkant en een roestbruine, gestreepte borst. Het vrouwtje herken je over het algemeen door de meer bruingrijze onderzijde – en vooral doordat zij groter is dan het mannetje.

“Beide ouders voeden de kuikens met de resten van vogels en kleine zoogdieren.”

Govert: De sperwer en havik lijken op elkaar, maar waar de havik vooral veel in bossen te zien is, zie je de sperwer ook veel in tuinen. Vergelijken lastig? Een aanrader is de toegankelijke veldgids *Vogels vergelijken* van SOVON, uitgegeven door KNNV Uitgeverij.

Seizoensbak

Combineer feestelijke coniferen en bessen met enkele winterharde vetplanten voor een langdurig groenblijvend geheel.

Coniferen te kust en te keur

Jonge coniferen zijn geweldige planten voor potten die het hele jaar door kunnen worden gebruikt. Ze hebben weinig aandacht nodig, kunnen tegen droge omstandigheden en zijn verkrijgbaar in een breed scala aan kleuren, vormen en texturen. Deze combi bestaat uit de naar citroen ruikende, groengele *Cupressus*

macrocarpa 'Goldcrest' en de blauwgroene *Chamaecyparis lawsoniana* 'Ellwoodii', de bossige blauwgroene jeneverbes 'Blue Alps' en de hangende *Chamaecyparis pisifera* 'Sungold'. Langs één rand staat een rij winterharde vetplanten. Voor een vleugje kleur is er de *Gaultheria procumbens* met rode bessen.

Voeg steentjes toe om het blad van de vetplanten uit de natte potgrond te houden.

Plant her en der een paar jonge sempervivums.

Wij gebruikten

- ❶ *Cupressus macrocarpa* 'Goldcrest' x 1
- ❷ *Chamaecyparis lawsoniana* 'Ellwoodii' x 1
- ❸ *Juniperus chinensis* 'Blue Alps' x 1
- ❹ *Chamaecyparis pisifera* 'Sungold' x 1
- ❺ *Gaultheria procumbens* x 1
- ❻ *Sempervivum arachnoideum* x 1
- ❼ *Sempervivum* 'Green Wheel' x 1
- ❽ *Echeveria* 'Purple Pearl' x 1
- ❾ Plantenbak x 1

Meer potten en bakken voor de feestdagen

Van cyclamen en kerstrozen tot de mooiste viooltjes: zorg deze winter voor feestvreugde met een paar van de mooiste bloemen van het seizoen.

Klassieker met een twist

Dit compacte arrangement krijgt hoogte en textuur door de conifeer met oranje stengels, terwijl de glimmende, bladrijke en roodbruine skimmia, de rode bessen van de *Gaultheria* en het roodgroene blad van de *Bergenia* voor glans en warmte zorgen. De blauwgetinte *Euphorbia* voegt een twist toe door over de zilvergrijze pot te hangen. Bij een dichte beplanting als deze kan regen mogelijk niet doordringen, dus geef regelmatig water.

- 1 Witte helleborus (bijv. *Helleborus niger* 'Christmas Carol')
- 2 *Chaemaecyparis obtusa* 'Coralliformis'
- 3 Bergthee (*Gaultheria procumbens*)
- 4 *Bergenia* 'Baby Doll'
- 5 *Skimmia japonica* 'Marlot'
- 6 *Euphorbia myrsinites*
- 7 Zilvergrijze pot (35 cm diameter)

Feestelijke gloed

De perzikroze viooltjes trekken de aandacht met hun bronzen hartjes die mooi geaccentueerd worden door de vrolijke kraag van de *Libertia*. Verwijder regelmatig uitgebloeide viooltjes om de bloei te bevorderen. Contrasterende kleuren komen van de rechtopstaande bosjes van de conifeer, die in de winter een rijke goudgroene kleur krijgen, het limoengroene sedum en de hangende, kleinbladige klimop. Deze kunnen allemaal jarenlang in potten of borders blijven staan als ze voldoende water krijgen en goed beschermt staan.

- 1 Winterharde viooltjes in de kleuren roze en goud.
- 2 *Libertia ixioides*
- 3 *Pinus mugo* 'Ophir'
- 4 *Sedum* 'Lemon Ball'
- 5 Kleinbladige klimop (*Hedera helix*)
- 6 Terracotta pot (38 cm diameter)

De Haal 72, Oostzaan

Gelegen in het natuurgebied Het Twiske, op slechts 15 minuten van Amsterdam, biedt dit vrijstaande landhuis, ontworpen door Studio Piet Boon, een unieke balans tussen luxe en natuur. Het huis beschikt over een royale leefkeuken met open haard, een lichte woonkamer met openslaande deuren naar een infinity pool, een master bedroom met luxe badkamer en twee inloopkasten, en diverse praktische ruimtes zoals een speelkamer, werkkamer en wasruimte.

Op de eerste verdieping bevinden zich twee slaapkamers met eigen badkamers en flexibele ruimtes voor werk of hobby. In het souterrain vindt u een fitnessruimte, recreatieruimte en wijnkelder. De tuin, ontworpen door Piet Oudolf, is met zorg geselecteerd als een van de 80 mooiste tuinen ter wereld in het BBC-programma van Monty Don. Het zelfvoorzienende gastenverblijf, compleet met sauna, hot tub en garage, biedt extra comfort. Met moderne

gemakken als domotica en aardwarmte is dit een uitzonderlijke kans om te wonen in rust, luxe en stijl.

MEER INFORMATIE?
*Kijk op www.R365.nl,
bel +31 (0)20 671 72 72
of info@R365.nl*

Natuurlijk pluktuinieren met Brenda

Een jaar in mijn pluktuin

Nu het einde van het jaar nadert, kijkt **Brenda Gruppen** van Zaden uit Zalk terug op een jaar vol ontdekkingen, leermomenten en boven alles: heel veel bloemen.

“Ik geloof dat onze liefde voor de natuur groeit wanneer we stilstaan bij alles wat er leeft, groeit en bloeit.”

Droogbloemen zorgen voor kleur in de winter.

Al was het door de droge periodes een uitdagend jaar, uiteindelijk stond mijn pluktuin er weelderig bij en heb ik genoten van het dierenleven dat erop afkwam. Hommels, vlinders en talloze insecten vonden hun weg naar de bloemen. En zij hielpen samen met egeltjes, kikkers, padden, vogels en een actief bodemleven de tuin in balans te houden. Ik genoot van de bloei, plukte armenvol droogbloemen en oogstte bakken vol zaden.

Dit jaar nam ik me voor minder hard te werken, vaker te genieten en meer te ‘spelen’ met bloemen. Dus lag ik zo nu en dan in de hangmat, kijkend naar al die kleuren en de bedrijvigheid op de planten. Ook bezocht ik andere pluktuinen om inspiratie op te doen. Daar plukte ik weer heel andere kleurencombinaties en creëerde er vrolijk bloemwerk mee.

Observeer en leer

Observeren is een belangrijk onderdeel van het (pluk)tuinieren. Geen jaar is hetzelfde: de omstandigheden verschillen telkens, waardoor sommige dingen heel goed gaan en andere minder. Door goed te kijken en te onderzoeken probeer ik de oorzaak te achterhalen, zodat ik ervan kan leren.

Dit jaar zag ik uitval bij onder andere leeuwenbekken en strobloemen. Aan het begin van het seizoen was er een periode van aanhoudende droogte in combinatie met veel wind. Daardoor sloegen de jonge planten niet goed aan en ontwikkelden hun wortels zich onvoldoende. De harde wind maakte het probleem nog groter: de jonge planten werden voortdurend heen en weer gerukt, waardoor ze los in de grond kwamen te zitten. Daardoor hebben ze onvoldoende vocht kunnen opnemen en zijn ze verdroogd. Ik zag het pas toen het al te laat was, de blaadjes verwelkten ineens en ze waren niet meer te redden.

Brenda maakt een klimconstructie met wilgentenen voor klimbloemen.

Volgend jaar zal ik vaker kijken hoe vochtig het is op worteldiepte. Want die paar buien die er vielen, bleken achteraf niet diep genoeg de grond in te trekken. Ook ga ik planten eerder ondersteunen om windschade te voorkomen.

Verrassende ontdekking

Veel plukbloemen zijn echte zonzonabidders, ze hebben zes tot acht uur zon per dag nodig om uitbundig te bloeien. Het is leuk te ontdekken dat sommige soorten ook met minder zon tot hun recht komen. Er zijn nu eenmaal altijd plekje die niet volop zon krijgen.

Eerder ontdekte ik al dat ridderspoor, sierpeen en siertabak het ook goed doen in de halfschaduw. Ik zaai ze eerst voor op een lichte plek en verplant ze later naar een plek met minder zon. Dit jaar deed ik weer zo'n ontdekking: de Oosterse duizendknoop 'Kiss me over the garden gate' bleek verrassend goed te groeien in de halfschaduw. Een toevallige

ontdekking, de plant stond achter een cosmea die uitgroeide tot een joekel van 2,5 meter hoog. In plaats van weg te kwallen, ging de duizendknoop nog verder de lucht in. Het resultaat was een hoge, vertakte plant met een weelderige bloei. Een mooie aanvulling op mijn lijstje halfschaduw-plukbloemen.

Droogbloemenkrans

In de winter vind ik het heerlijk om met de kleuren van de zomer bezig te zijn. Het maken van een droogbloemenkrans is hierbij mijn favoriete bezigheid. Aan het eind van de winter worden de wilgen geknot. De buigzame twijgen lenen zich goed als natuurlijke basis voor een krans. Om de bloemen in de krans tot hun recht te laten komen is het belangrijk om veel vulmateriaal te hebben, zoals varens, grassen of pluiz van de bosrank.

Er zijn veel soorten bloemen om te drogen. Zelf gebruik ik graag strobloemen, *Limonium*, zonnestrobloem, juffertje-in-het-groen, *Craspedia* en

papierknopje. Voeg vooral toe wat je blij maakt: veren, bottels of andere natuurschatten. Laat je creativiteit de vrije loop!

Mijn wens voor volgend jaar

Blijf je verwonderen in de tuin en neem de mensen om je heen daarin mee. Ik geloof dat onze liefde voor de natuur groeit wanneer we stilstaan bij alles wat er leeft, groeit en bloeit. Kijk bijvoorbeeld eens rustig naar een zweefvlieg die zich tegoed doet aan een strobloem. Het is fascinerend om te zien hoe hij eerst zijn pootjes langs elkaar wrijft, zijn ogen schoonpoetst en vervolgens met zijn uitgestrekte 'slurpsnuitje' de nectar uit de bloem drinkt.

Een laatste tip: denk bij je keus voor bloemenzaden voor het nieuwe jaar aan bloemen die zowel voor jou als voor tuinbewoners van meerwaarde zijn. Kies waardplanten als kraamkamer voor de rupsen van verschillende vlinders, zoals

Over Brenda

Brenda Gruppen is het gezicht achter Zaden uit Zalk. Je kunt bij haar terecht voor schone, duurzame bloemenzaden van eigen oogst, workshops en online cursussen om jouw eigen levendige bloemenoase te creëren. Voor meer informatie, kijk op Instagram [@brendagruppen](https://www.instagram.com/brendagruppen) of op www.zadenuitzalk.nl.

Tip! Bereid je tijdens de wintermaanden voor op je eigen pluktuin vol kleur en leven met Brenda's online cursus Pluktuinieren! Kijk voor meer informatie op zadenuitzalk.nl/online-cursus-pluktuinieren.

sierpeen, bronzen venkel en mottenkruid. En kies bijvoorbeeld drachtplanten zoals wilde marjolein en dagkoekoeksbloem die voeding geven aan talloze bestuivers. Ik wens je alvast een kleurrijk nieuw bloemenjaar vol gefladder en gezoem!

Brenda's werkruimte vol gedroogde bloemen.

Over Heleen van Kwekerij Kweek

Heleen Calcoen leeft dag in dag uit haar droom door te zaaien, kiemen, kweken en groeien op haar eigen kwekerij in de Vlaamse stad Gent (Drongen). Haar bijzondere, zelf gekweekte zaden (helemaal natuurlijk, natuurlijk) hebben een onge-kend hoge kiemkracht. In het voorjaar kweekt ze uit haar eigen zaden biologisch plant-goed op dat ze samen met de zaden verkoopt op planten-beurzen. Alle zaden zijn ook jaarrond verkrijgbaar in de webshop kwekerijkweek.be.

'Kiemkracht' is een term die echt bij Heleen past. Daarbij refereert ze aan een citaat van Vincent van Gogh: 'In ieder mens zit als in een graankorrel kiemkracht. Wat de kiemkracht in het graan is, is de liefde in ons.' Zo zijn zaadjes voor Heleen een metafoor voor het leven, want ... kiemen is leven.

Hoogtepunten van het moestuinjaar

Het kiemen en groeien van planten liep voor **Heleen Calcoen** in het afgelopen jaar parallel met de groei die zij doormaakte als kweker, en als mens. Ze blikt terug op een rijk moestuinseizoen.

Variatie aan doperwten, sluimererwten en suikererwten met verschillende groei- en bloeiwijze.

Terugblikken op twintig vijftig vervult mij met trots voor de kiem- en groeikracht in mezelf en in de kwekerij. Op enkele jaren tijd bouwde ik een droom uit tot werkelijkheid en afgelopen jaar nam een stroomversnelling het van mijn schepende intenties over. De symboliek ontroert mij diep, hoe het kiemen en groeien van planten parallel loopt met de stappen die ik heb gezet als mens, kweekster en ondernemer. Zou het kunnen dat ik doe wat ik hoor te doen in dit leven?

Eind 2024 wakkerde het verlangen aan om de kwekerij open te breken, te verruimen en zichtbaarder te maken op mijn manier. Ondernemende Belgen zijn in het algemeen bescheidener en beschaamder van aard dan de Nederlandse, dus het duurde (en duurt nog steeds) even om dit 'vrijpostige' verlangen te omarmen. De reeks artikelen in dit magazine waren een uitgelezen kans om hier stappen in te zetten. Ik hoop dat jullie lezers ervan hebben genoten om mee over mijn schouder te kijken. Het was een plezier om mijn traject met jullie te delen en dat hoop ik in de toekomst nog te kunnen doen. Maar voor nu zwaa ik jullie uit met een laatste terugblik op het moestuinseizoen van 2025,

waarbij ik enkele van de besproken topics in deze serie herneem en aanvul.

Een warme, droge lente

Net zoals jullie ervoer ook ik de gevolgen van de droge, hete lente. Dit gaf vooral problemen bij jonge zaailingen van reukerwten

Een uitbundige erwtenoogst.

en de vruchtzetting van de tuinbonen werd overspoeld door zwarte bonenluizen. De zaadoogst van tuinbonen is dit jaar bijna onbestaand, terwijl ze in 2024 dankzij het vochtig voorjaar een indrukwekkende opbrengst gaf. Bij niemand lukt elk jaar alles en dat ligt niet altijd aan jouw inspanningen, als dat een troost mag zijn. Wat het dit jaar dan wel weer erg goed deed, waren alle erwten. Waar ik in 2024 vooral erg veel vraat had en amper erwten kon oogsten, plukte ik ze nu in massa. De unieke rassen 'Oregon Hyper Tendril', 'Crown Pea' en 'Magnolia Blossom' zijn een bijzondere aanvulling in mijn assortiment zaden.

Stro mulchen

De moestuinbedden op de kwekerij liggen jaarrond onder een dekentje of mulch van stro en hooi. Ik gebruik eigen maaisel en vul aan met vervallen hooi en stro van paardenhouders en koeboeren uit de buurt. Het voordeel van mulchen is veelzijdig. Ik creëer nieuwe teeltbedden door het terrein gedurende een zestal maanden te bedekken met dikke pakken stro en/of hooi. De tijd breekt alle graszoden af, zonder tussenkomst van machines en spades. De vele organische massa die je toevoegt aan de bovenlaag voedt de bodem bovendien jaarrond. Het onkruid krijgt geen kans meer en als ze toch boven komen piepen dan rits je ze uit het stro en bedek je de plaats met een nieuwe dot stro.

In de warme, droge lente van 2025 was waterhuishouding in de moestuin een aandachtspunt. Kale bodems warmden erg snel op en droogden uit. Zanderige bodems werden zandbakken en kleibodems werden harde stenen. Na het uitplanten vroegen

Sluimererwt 'Oregon Hyper Tendril', hoge productie aan sluimererwten, paars-roze bloemen en uitbundige hechtrankjes.

Dit jaar experimenteerde ik met bloemen. De variaties van Chinese aster waren prachtig. Hier naast Rudbeckia Hirta 'Irish Eyes'.

Plantgoed van tomaten krijg je gezaaid en opgepot op één maand tijd. Zaaïen kun je daarom vanaf midden maart tot begin april.

jonge planten extra veel water en zorg om van start te kunnen gaan. Dankzij de mulch kon ik deze zorg enigszins beperken. Ik transformeerde het teeltbed om tot een modderpoel om vervolgens in te planten en meteen af te dekken met stro. Nadien hoefden deze bedden geen extra zorg meer: het vocht werd lange tijd vast gehouden en het zandbak-effect bleef beperkt.

In de moestuin ben ik niet zo'n voorstander van mulchen met houtsnippers. Hout heeft tijdens zijn afbraak behoefte aan stikstof en zal dus de stikstof opmaken die ik liever aan de behoeftige moestuinplanten laat. Ik kan mij niet van de indruk ontdoen dat eenjarige planten minder vitaal ogen met houtsnippers aan hun voeten. Ze kleuren minder diep groen en groeien minder uitbundig. De aanwezigheid van hout in de bodem bevordert schimmelgroei, wat een prima milieu is voor meerjarige planten. Eenjarige planten daarentegen hebben de voorkeur voor een bacterie-dominante bodem. Stro-mulch geeft ook wel wat lignine of houtstof aan de bodem, maar het effect is niet zo dominant. Heb je een erg rijke (klei)bodem, dan kunnen éénjarige planten beter overweg met houtsnippers.

“Zou het kunnen dat ik doe wat ik hoor te doen in dit leven?”

Plantgoed opkweken

In het artikel van maart gaf ik jullie zaai- en opweektips voor vruchtgewassen mee. Daarbij gaf ik aan dat het zaaitijdstip van gewassen een belangrijk aspect is in het slagen van een teelt. Zaai je te vroeg, dan krijgen je plantjes onvoldoende daglicht en groeien ze slap en slungelig uit. Bovendien garandeert een maand vroeger zaaïen niet een maand vroeger tomaten. Je wilt hoogstens een week terwijl je wel een extra maand voor gestresseerde plantjes hebt moeten zorgen.

Elk jaar hou ik de zaai- en oppotdata bij van alle teelten. Dat geeft mij jaren nadien houvast en vooral een herinnering wanneer de drukke opweekdata vallen. Op 12 februari zaaide ik aubergine, die een maand later werd verspeend en 1 april werd opgepot. Begin maart zaaide ik alle paprika, die eind maart werd verspeend en rond 20 april is opgepot. De tomaten zijn veruit de snelste groeiers. Tomaten heb ik gezaaid op 15 maart, verspeend op 1 april en opgepot op 15 april. Met deze kweekdata heb je een houvast om rond de IJsheiligen de perfecte plantjes uit te kunnen planten. Net zoals vorig jaar passeerde er eind mei op de kwekerij nog een laatste nachtvorst. Alle buiten uitgeplante peper- en aubergineplanten waren bovengronds kapot gevoren maar ze herwonnen kracht en maakten nieuwe scheuten. Dat is de kracht van een stevig gewortelde kluit. Maar volgend jaar plant ik alle vorstgevoelige planten echt pas uit op 1 juni.

Jonge bladmosterd 'Green wave' ondersteund door een laagje hooi.

Een laatste blik op de schattige dwergtomaatjes alvorens ze uitvlogen op de beurzen.

Een bezige zomer

Meer dan vorige jaren stortte ik mij dit jaar op de zaadteelt van bloemen. Uit eigen interesse maar ook omdat jullie erg veel van bloemen lijken te houden. Dat kan ik jullie niet kwalijk nemen natuurlijk. Persoonlijk geniet ik even veel van een tros mooie tomaten, paarse prei en veelkleurige bonen als van een boeket bloemen. En wat hebben we thuis weer genoten van de overweldigende smaken die uit de bedden rollen. De zaadteelt van bloemen is een stuk minder technisch dan de zaadteelt van groenten. Veel groenten zijn tweejarig en nemen dus een langere tijd hun teeltbed in. Die moet je dan ook nog eens zonder kleerscheuren door de wintermaanden krijgen en daarbij zijn de uitdagingen vorst, regen, snijvende wind en hongerige konijnen en reeën. Volgend jaar ga ik aan de slag met een extra kas en twee extra gaaskooien om de planten een veilig onderkomen te geven.

De zomermaanden waren vorige jaren een meer rustige periode, maar dat was

Dit kun je nu nog doen

1 Laat oude, vergane plantenresten van groenten gewoon staan. Ze verteren komende maanden en ze bieden beschutting en voeding aan kleine dieren.

2 De bodem heeft in de gure wintermaanden nood aan bescherming. Breng dus vanaf november zoveel mogelijk organisch materiaal aan op de lege moestuinbedden. Hooi, stro, bladeren, karton, en zelfs nog ruwe delen compost die je in het voorjaar kunt onderwerken in de bodem.

3 Haal kisten en bakken, aardwerk, tuinslangen en -sproeiers binnen want die gaan kapot door vocht en vorst.

En natuurlijk: bestel je zaadjes voor volgend seizoen op www.kwekerijweek.be.

Prachtig groene zinnia's met een roze hart: 'Queen Lime Blotch'.

Lappendeken van rozebloeiende boekweit, prei, meerjarige bloemkool en *Tagetes erecta*.

dit jaar niet het geval. Naast al die leuke bloemen roteerde het groentenplan ook gewoon door zoals andere jaren. Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk nam ik te veel hooi op mijn vork. Iets te veel verschillende teelten vroegen extra veel zorgen. De planten wachten niet, ze denderen gewoon door en dat kan mij met momenten opjagen. Soms kun je ook te vurig zijn in je passie en heb je wat water of flow nodig om in balans te blijven. De bezieling en het enthousiasme verloren soms zicht op de begrenzingen van tijd en mijn lijf. Dat is toch ook weer typisch voor de zomerperiode. Nu je dit leest is het winter en voel ik mij door het weinige licht best wel lui.

Alle energie die ik deze lente en zomer op de kwekerij heb gependeld heeft wel geresulteerd in een prachtig lappendeken van bloei. De ontmoeting bij het aanschouwen van al dat moois was deugdendoend. De kwekerij straalde iets paradijselijks uit en ik stuitte met grote ogen rond, niet gelovend dat dit plekje op aarde het mijne is.

Lichtpuntjes in de herfst

De hechting die je voelt voor je planten werd dit jaar naar mijn gevoel redelijk abrupt verstoord door de herfst. Toen ik op 1 september terug was van een korte vakantie, viel de herfst loodzwaar op mij. Veel tijd om te treuren was er niet, want de najaarsbeurzen volgden elkaar op in september en oktober. Het hoogtepunt van de najaarsbeurzen was ongetwijfeld de Ambachtelijke Planten-

Foto na afloop van de plantenmarkt op de Wiersse. Een gelukkige kweekster.

markt op De Wiersse. Het was een plezier om het enthousiasme van de bezoekers en de authenticiteit van de organisatie te beleven. Ik ben stiekem ook een beetje dol op Nederlanders.

September 2025 was best een droge maand in Vlaanderen. Er viel de helft zo weinig neerslag als gemiddeld in september en dat is goed nieuws voor de zaadteelt. De zaden konden in droge omstandigheden rustig rijpen aan de planten. De zaadoogst op de kwekerij ging dit jaar nog door tot eind november. Vooral de aubergine- en paprikazaden bleven lange tijd rijpen. Zoals steeds brachten de rottende vruchten kiemkrachtige zaden voort. En daar schuilt iets erg hoopvol in voor 2026.

Groene school

Leer elke maand iets nieuws in de tuin. Van basistechnieken als met onkruid omgaan en snoeien, tot het vergroten van je moestuinooft. In deze rubriek komt het allemaal aan bod.

34

41

Deze maand

- 34 Kerst uit eigen tuin**
Maak zelf duurzame decoraties van materiaal uit je tuin.
- 41 Jouw snoeimaand**
Snoei fruitbomen en -struiken.
- 44 Rustieke tuinpaden**
Maak je tuin mooi en toegankelijk met stapstenen.
- 50 Plant, maar dan anders**
Deze maand stellen we *Edgeworthia chrysantha* (papierstruik) voor.
- 52 De knusheid van een kas in de winter**
Sluit de kasdeur niet, maar maak er een gezellige plek van!
- 56 Zo bewaar je een kerstster**
Het is eenvoudig om een *Poinsettia* jarenlang in leven te houden.
- 60 Vraag het Anne**
Anne geeft antwoord op tuinvragen.

44

50

56

Kerst uit eigen tuin

Wil je een natuurlijke kerstsfeer? Maak dan zelf duurzame decoraties van materiaal dat je uit je eigen tuin haalt. We laten zien hoe je dat doet.

In deze tijd van het jaar is er niets fijners dan zelf feestelijke kransen en decoraties maken. Je haalt het buitenleven in huis met prachtig vers en gedroogd materiaal, en het werkt therapeutisch om iets moois te creëren. Bovendien is het heel eenvoudig – iedereen kan een poging wagen. Zelfgemaakte decoraties zijn ook veel leuker en geven je veel meer plezier dan spullen die je in een winkel koopt.

Wat het materiaal betreft: gebruik je verbeelding plus wat je voorhanden hebt. Ga de tuin in en zoek naar iets wat je inspireert. Verzamel materiaal waar je maar kan; er is zo veel moois. Als een plant heel uitbundig groeit, dan is het niet erg om er een beetje van af te knippen. Maar overdrijf niet. Streef ernaar dat het niet of nauwelijks opvalt dat je ergens iets hebt weggenomen.

▲ Krans van gipskruid

Je kunt een krans maken van gedroogd materiaal, zoals gipskruid – een bloem die de laatste tijd weer populair is. Voor een elegante uitstraling, gebruik je het beste een grote hoeveelheid van één plantensoort. Deze krans zou je ook kunnen maken van ander, vers materiaal, dat geschikt is om te drogen, bijvoorbeeld eucalyptus, pampasgras of lamsoor. Omdat gedroogde bloemen fragiel zijn, is deze krans geschikter voor binnen; hij is niet bestand tegen het winterweer.

Je hebt nodig:

- Herbruikbare draadkrans, 25 cm doorsnee
- Natuurtouw
- Schaar
- Duurzaam veenmos
- Vers gipskruid (dat in de loop van de tijd droogt)
- Lint

▲ Bladerkrans

Voor veel mensen is het een traditie om ieder jaar een bladerkrans te maken, om in de kerststemming te komen. Een krans in de Scandinavische stijl is eenvoudig en natuurlijk, maar toch mooi. Gebruik het loof van planten die volop in

ons land groeien. Hang je de krans aan de voordeur, dan moet het materiaal dat je gebruikt goed tegen wind en regen kunnen. Deze krans zal in de loop van de tijd drogen en als je wilt kun je hem na de feestdagen bewaren.

Je hebt nodig:

- Herbruikbare draadkrans, 25 cm doorsnee
- Natuurtouw
- Snoeischaar
- Duurzaam veenmos

- Vers loof van bijvoorbeeld eucalyptus, mimosa, dennenboom, spar, rozemarijn, *Pittosporum* en *Leptospermum scoparium*
- Lint

Zo maak je een krans

1

Knoop het uiteinde van het touw stevig vast aan de buitenste ring van de draadkrans. Leg ter hoogte van de knoop een handvol mos op de krans en wikkel het touw daar strak omheen. Leg daar een handvol mos naast en ga door tot de krans helemaal is bedekt.

2

Pak een paar blader- en/of bloementakjes en maak daar een bosje van in je hand. Hoe langer de takjes, hoe wilder de uitstraling van de krans. Als je liever een traditionele krans maakt, dan moet je de bladeren in kortere stukjes knippen.

3

Waaier het bosje een beetje uit, zodat het zo veel mogelijk van het onderliggende mos bedekt. Leg het in een schuine hoek op de krans om een vloeiend patroon te creëren. Houd met je ene hand het bosje vast en bevestig het met je andere hand met touw aan de draadkrans.

4

Doe hetzelfde met het volgende bosje bladeren/bloemen en zorg ervoor dat het de stelen van het eerste bosje bedekt. De bladeren of bloemen moeten wel zichtbaar blijven. Voeg op deze manier meer bosjes toe, totdat de hele krans is bedekt.

5

Bekijk de krans van een afstand om het totaleffect te beoordelen. Zie je lege plekken? Knip dan wat stevige takjes en duw die er tussen. Tot slot knip je het touw met wat extra lengte af, zodat je een lus kunt maken. Knoop het uiteinde aan de draadkrans vast.

6

Als laatste fraaie en decoratieve detail voeg je een mooi lint toe, of een reep stof van bijvoorbeeld fluweel. Knoop het lint in een grote strik. Rijg een stuk touw door de achterkant van de strik en bevestig hem daarmee aan de draadkrans.

Meer feestelijke decoraties

Naamkaartjes

Als je de kersttafel dekt, hoef je je niet te beperken tot een decoratie in het midden. Er zijn veel mooie kleine extra's die je kunt toevoegen. Het is leuk om de tafelschikking een persoonlijk tintje te geven, wanneer er vrienden en familie komen eten. Volg deze simpele stappen voor een kersttafel met een bijzondere uitstraling.

1 Verzamel verschillende soorten bladeren, kruiden of gedroogde bloemen. Op de foto zie je vooral tuinkruiden, zoals laurier, rozemarijn en tijm, maar gebruik wat je zelf mooi vindt. Als je ook een andere decoratie maakt, kun je het afval daarvan voor deze naamkaartjes te gebruiken.

2 Maak kleine bosjes van bladeren en bind de steeltjes met touw of lint aan elkaar. Bevestig een naamkaartje aan het touw of steek het tussen de steeltjes.

Tip

Bij de Maretakkenwekerij in Moergestel (Noord-Brabant) kun je ook kransen bestellen: maretakkenwekerij.nl

Kerstballen met droogbloemen

Droogbloemen zijn heel veelzijdig en vormen het perfecte ingrediënt voor zelfgemaakte kerstballen. Het is niet moeilijk om bloemen te kweken die geschikt zijn om te drogen en de glazen ballen zijn online volop verkrijgbaar. Deze kerstballen staan mooi aan een droge tak – een prachtig, duurzaam alternatief voor een traditionele kerstboom. Maar waar je zo ook aan ophangt, deze kerstballen met droogbloemen vormen een elegante en feestelijke toevoeging.

1 Verzamel verschillende soorten droogbloemen. Wij hebben lavendel, hazenstaart, lamsoor en goudstrobloemen gebruikt – allemaal planten die in de glazen ballen prachtig tot hun recht komen.

2 Open een bal door het zilverkleurige kroontje bovenin eruit te trekken. Duw de droogbloemen er voorzichtig in en pas op dat je het glas niet breekt. Je kunt drie tot vijf bloemen per bal aanhouden.

3 Steek het kroontje weer in de bal en knoop er een lusje raffia aan vast. Hang de ballen in een kerstboom of – voor een Scandinavische uitstraling – aan een paar takken.

Stoeldecoratie

Misschien maak je elk jaar een krans en wil je eens iets anders proberen? Met bladeren kun je nog veel meer feestelijke decoraties maken en je kunt ze ook als een bijzonder kerstcadeautje weggeven. Maak bijvoorbeeld een decoratie van verse tuinkruiden voor in de keuken. Of eentje van eucalyptus voor in de badkamer, die in de stoom van het warme water een heerlijk frisse geur afgeeft. Er zijn allerlei mogelijkheden met planten die ook gedroogd mooi blijven.

1 Verzamel bladeren, droogbloemen en bessen van zoveel mogelijk variëteiten en in verschillende kleuren.

2 Kies van elke soort de langste takken en leg die over elkaar heen om een platte basis te creëren. Leg daarop een laag kortere takken. Maak zo verschillende lagen met steeds iets kortere takken. Als je tevreden bent, bind je de bos onderaan met touw vast. Wikkel er een mooi lint omheen en hang de decoratie aan een stoeleuning of een deur.

Snoei zwartebessen-
struiken om de groei van
nieuwe takken en
daarmee een maximale
opbrengst te stimuleren.

Jouw snoeimaand

Voor de meeste fruitbomen en -struiken is de winterse
rustperiode de beste snoeitijd, zegt **Frances Tophill**.

December is de eerste maand van de meteorologische winter. Dit klinkt misschien deprimerend, maar in wezen is het goed nieuws voor tuiniers, want voor de meeste struiken en bomen in winterrust breekt de snoeitijd aan. De bladeren zijn gevallen, dus je kunt het takkengestel goed zien. Dat maakt het gemakkelijker om planten zo nodig in vorm te brengen of uit te dunnen. En de planten die je nu snoeit, zullen volgend jaar in de gewenste richting groeien.

Veel fruitbomen, waaronder appels en peren, kun je het beste in deze tijd van het jaar snoeien. Pruimen en kersen moet je echter tot de zomer met rust laten. Ook druivenstokken moet je nu drastisch terugsnijden, want in het voorjaar zouden ze te veel sap bloeden – en in sommige, warmere streken kan eind winter al te laat zijn. Door de snoei help je de planten in de goede richting te groeien en groeikrachtig te blijven. Ook aalbessen mag je nu snoeien om een grotere opbrengst te stimuleren.

Bind takken van leirozen zo horizontaal mogelijk aan.

Snoei deze planten nu ook

Deze maand is het vooral belangrijk om bladverliezende struiken en bomen te snoeien, vooral als het al flink koud is. Eventueel kun je in borders ook wat planten fatsoeneren en terugsnijden.

Druivenstokken. Snoei deze nu drastisch terug. Als je het later doet, zullen de planten via de snoeiwonden veel sap verliezen.

Herfstframbozen. Snoei takken die vrucht hebben gedragen tot de grond terug en mulch met goed verteerde stalmest.

Leirozen. Dit is de perfecte tijd om ze in vorm te brengen. Bind waar mogelijk nieuwe scheuten horizontaal aan om de bloei te stimuleren.

Verwilderde struiken. Snoei het oude hout terug om de struik uit te dunnen en de groei van jonge takken te stimuleren.

Nu niet snoeien

Kleurrijke kornoeljetakken verfraaien de wintertuin, laat ze dus tot het voorjaar staan.

- ✗ **Kornoelje.** Als je kornoeljestruiken nu snoeit, zal hij deze winter geen mooi gekleurde takken hebben. Snoei de planten pas in maart en geef ze een opkikker met wat mulch.
- ✗ **Lavendel.** Planten die bij koud, nat weer worden gesnoeid, zullen zich niet goed herstellen. Heb je ze in de zomer niet gesnoeid, laat ze dan tot het voorjaar met rust.
- ✗ **Forsythia.** Door nu te snoeien haal je de bloemknoppen weg en zal hij in het voorjaar niet bloeien. Wacht tot na de bloei, eind voorjaar.
- ✗ **Sering.** Ook deze struiken verliezen hun bloemknoppen als ze nu worden gesnoeid. Wacht tot na de bloei.

Wintersnoei van appelbomen

Appels zijn leden van de rozenfamilie en moeten dus, net als rozen, nu worden gesnoeid om ze in vorm te brengen. Wanneer het blad is gevallen en het gestel van de plant goed zichtbaar is, is het gemakkelijker om te bepalen wat je moet snoeien. Je kunt alle soorten

appelbomen in deze tijd van het jaar snoeien, ook oudere bomen (te zien op de onderstaande foto's).

Een snoeibeurt in de winter stimuleert de groei, dus misschien dat er waterloten verschijnen. Die kun je later ook weer terugsnijden tot aan de basis.

Een goede snoei verzekert je volgend jaar van een optimale oogst.

STAP VOOR STAP

1 Dun het midden van de boomkruin uit door alle kruisende, schurende en te dicht bij elkaar staande takken te verwijderen. Dit verbetert de luchtcirculatie en het lichtniveau in de boom.

2 Controleer tijdens het snoeien de gezondheid van de boom. Snoei alle dode, beschadigde en zieke takken weg. Verwijder ook eventuele 'gemummificeerde' vruchten.

3 Pas op dat je niet te veel snoeit. De boom is weliswaar in rust, maar kan door een te drastische snoei toch in shock raken. Verwijder per winter niet meer dan 20 procent van de kruin.

Tip

Voor de snoei van grote bomen is het veiliger om met z'n tweeën te werken. In geval van een hoge boom kan de een snoeien, terwijl de ander de ladder vasthoudt. De persoon op de grond kan ook aangeven of de kruin er gelijkmatig uitzielt om te voorkomen dat je aan een kant te veel weghaalt. Bij grote takken is het handig als de een zaagt, terwijl de ander de tak ondersteunt. Op deze manier verklein je de kans dat de boom of de tuinier beschadigd raakt!

Grote bomen snoei je met z'n tweeën.

Ook zo snoeien

- **Peren** zijn nauw verwant aan appels en kun je op precies dezelfde manier snoeien.
- **Kersen**, pruimen en abrikozen kunnen ook op deze manier worden gesnoeid, maar je moet ermee wachten tot de zomer om loodglans te voorkomen.
- **Aalbessen** kun je het beste nu snoeien. Verwijder op dezelfde wijze zeer oud hout en te dicht op elkaar staande nieuwe takken. Ook kun je aalbessen, net als andere fruitplanten, zelfs in palmetvorm leiden.

Appelbomen

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Oogsten												
Snoeien												

VOLGENDE MAAND Frances laat zien hoe je verwilderde struiken kunt verjongen.

5 tips bij het gebruik van stapstenen

- Gebruik ze voor een charmante route naar een tuinhuisje, kas of zithoek, zonder dat je een breed pad hoeft aan te leggen. Of leg een paadje in het gras.
- Leg ze in de moestuin in grotere bedden of borders, zodat je overal makkelijk bij kunt zonder plantjes te vertrappen.
- Ongeveer 60 cm tussen het middelpunt van de stenen is voor de meeste mensen een comfortabele afstand, waarbij je niet van steen naar steen hoeft te springen.
- Kleinere stenen werken subtieler, maar je moet er meer van leggen om ze makkelijk beloopbaar te houden. Grotere stenen maken een statement en voelen stabiel.
- Door vocht en groene aanslag kunnen ze spekglad worden, dus maak stapstenen regelmatig schoon.

Rustieke tuinpaden

Maak je tuin mooi en toegankelijk met stapstenen en andere rustieke paadjes. Ontdek hoe je dit eenvoudig zelf kunt leggen.

Voor grote klussen in de tuin, zoals een terras aanleggen of een waterpartij bouwen, schakelen we vaak een vakman in. Maar sommige van die projecten kun je prima zelf doen. Daarmee kun je flink wat besparen. In dit artikel geven we je inspiratie voor een van de belangrijke en bepalende onderdelen van je tuin: de paden. Dus als je zin hebt in een leuke uitdaging op een winterse weekenddag: pak je gereedschap en maak je eigen voordelige tuinproject!

Tuinpaden zijn onmisbaar

Paden zorgen voor een fijne route door je tuin en verbinden verschillende plekken met elkaar. Een goed pad heeft een doel, of het nu ergens naartoe leidt of zelf een blikvanger is. Denk dus goed na over hoe het eruit moet zien en welke materialen je wilt gebruiken. Je kunt natuurlijk met (hergebruikte) bakstenen en klinkers aan de slag, maar het is veel leuker om natuurlijke materialen te gebruiken. En het fijne aan rustieke paden is dat het niet perfect hoeft te zijn. Een beetje ongelijkheid maakt het juist extra sfeervol.

Stapstenen of houten planken

Met stapstenen of planken kun je creatief aan de slag en hoef je helemaal niet precies te werken of randen te maken. Dit type pad is perfect als je iets speels wilt maken zonder al te veel zwaar werk. Wat je kunt gebruiken zijn bijvoorbeeld flagstones (platte natuurstenen met een organische vorm), reststukken van terrastegels, stapplanken op het gras, oude spoorbielzen of houten schrijven met grind eromheen.

In tegenstelling tot volledig verharde paden, zorgen stapstenen voor minder verhard oppervlak – en dus meer ruimte voor regenwater om de bodem in te trekken. Ze zijn dus ook een duurzame keuze. Daarnaast vormen ze geen snelweg door de tuin, maar een toeristische route die bij elke stap ruimte laat voor even pauzeren en rustig genieten van je omgeving. Het is trouwens leuk om na een tijdje een keer zo'n steen of plank op te tillen: dan zie je hoeveel nuttige bodemdieren zoals pieren, pissenbedden, maar ook spinnen en slakken eronder leven.

“Geniet elke keer dat je over je tuinpad loopt van de heerlijke geur van loopkamille.”

3 mooie stijlen

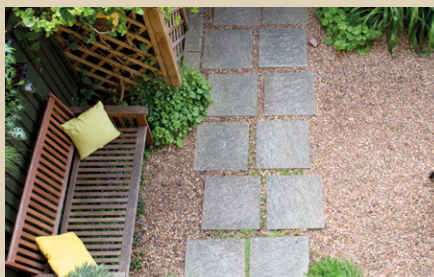
Volg je neus

Geniet elke keer dat je over je tuinpad loopt van de heerlijke geur van loopkamille (*Chamaemelum nobile*) of kruiptijm (*Thymus praecox*). Zaai deze sterke, laagblijvende plantjes tussen je stapstenen voor een zacht ogend en welriekend effect.

Moderne look

Stapstenen in grind geven je tuin een moderne look zonder saai of 'te strak' te worden. Leg er twee naast elkaar met een kleine tussenruimte, om zonder een kaarsrecht pad te moeten betegelen toch een modern tuinpad creëren.

In de mix

Wissel materialen af: combineer bijvoorbeeld houten boomschijven met grind voor een speels effect. In het grind kun je rotsplanten kwijt, als een soort mini-rotstuintje. Hier zie je steenbreek, dat in het voorjaar en in de zomer bloeit.

Zo leg je stapstenen op de juiste manier

Een stapstenenpad leggen kost veel minder werk dan een volledig verhard pad. Met de juiste basis en wat aandacht voor detail krijg je een stevig en mooi resultaat. Ontdek stap-voor-stapsteen hoe je het aanpakt.

Dit heb je nodig

- ☐ Stapstenen naar keuze
- ☐ Spade
- ☐ Tuinvork
- ☐ Rubber hamer
- ☐ Tuinzeef
- ☐ Bamboestok
- ☐ Zachte bezem
- ☐ Graszaad, houtsnippers of grind

1

Bepaal de plek

Leg de stapstenen eerst los neer op de plek waar je het pad wilt aanleggen. Loop de route een keer en bepaal of de tussenafstand comfortabel aanvoelt. Steek met een tuinvork de ondergrond los en verwijder wortels of stenen.

2

Graaf en maak de ondergrond stabiel

Graaf voor elke stapsteen een gat dat ongeveer 2 cm dieper is dan de dikte van de steen. Breng een laag van ongeveer 1,5 cm scherp zand aan in het gat, zodat de steen straks goed stabiel ligt en regenwater kan wegzakken.

3

Leg de stenen

Plaats de stapsteen in de uitsparing, iets onder het maaiveld. Zo struikel je niet over te hoog liggende stenen en kun je er (als je er gras omheen legt) eenvoudig overheen maaien. Controleer eventueel met een bamboestok.

“Het fijne aan rustieke paden, is dat het niet perfect hoeft te zijn.”

4

Klop de stenen aan

Klop steen voor steen stevig aan met een rubberhamer tot ze stabiel liggen.

5

Vul de randen op

Zeef wat tuingrond en vul daarmee de kieren rondom de stenen. Druk de aarde stevig aan met je vingers, zodat er geen holtes tussen steen en bodem overblijven.

6

Veeg schoon en zaai

Veeg de stenen ten slotte vrij met een zachte bezem. Nu kun je eventueel de ruimte rondom en tussen de stenen aanpakken. Kies bijvoorbeeld voor gras, kruipijm of sedum, en anders grind of boomschors.

Houtsnipperpad

Dit is de goedkoopste optie. Vraag een boomverzorger in de buurt of hij wat houtsnippers en boomstammen kan achterlaten van een klus. Dat is vaak gratis – jij blij, hij blij, want hij hoeft het niet zelf af te voeren. Voor een pad kun je dikke boomstammen als rand gebruiken. Die graaf je een beetje in zodat ze stevig liggen. Daarna vul je het pad met houtsnippers.

Je kunt eventueel een worteldoek of woldoek eronder leggen, om onkruid te onderdrukken, maar dit is geen *must*. De snippers vergaan vanzelf en als je elk jaar een nieuwe laag strooit, houdt je ongewenste plantjes prima onder controle.

Het mooie aan houtsnippers is dat het rijk is aan schimmelsporen, die een belangrijk onderdeel zijn van het bodemnetwerk. Schimmels helpen om je omliggende vaste planten van voedsel te voorzien. Tussen houtsnippers leven bovendien allerlei beestjes, zoals slakken en luizen, waaraan vogels zich tegoed kunnen doen. Het verbetert de afwatering en houdt vocht vast. Groene planten steken bovendien mooi af tegen de donkere kleur.

Met dikke boomstammen kun je je houtsnipperpad begrenzen.

Ralph Stooë bij een rolstoelpad in de Van Swietentuin.

Toegankelijke paden

Hoe werkt het als je van rustieke paadjes houdt, maar in een rolstoel tuiniert? We vroegen het Ralph Stooë, die vanaf p. 72 meer schrijft over toegankelijk tuinieren. Hij vertelt hoe hij omgaat met de bestrating in zijn tuin, die hij bijhoudt samen met zijn echtgenote Marjolein.

“Veel bestrating maakt onze tuin voor mij weliswaar toegankelijk, maar het wordt er niet altijd mooier van. Mijn liefthallige eega en ik kiezen er bewust voor om sommige paadjes wél van houtsnippers te

maken, ondanks dat ik daar dan niet kan komen. Dat is niet erg: dat blijft dan haar domein. Verder gebruik ik rubber ringmatten (gatenmatten) als tijdelijke paadjes, met een breedte van minimaal een meter. Ze voorkomen dat ik met de wielen wegzak in de grond. Door de gaatjes in de matten, kan gras groeien, zodat ze na verloop van tijd minder opvallen.”

Tijdens zijn bezoek aan de Van Swietentuin in het Drentse Frederiksoord (een inspiratietuin voor aangepast tuinieren, zie het septembernummer) kwam Ralph

Grindpad

Wil je geen beton maar toch iets rustieks van steen? Dan is een grindpad een eenvoudig alternatief. Het is snel te maken en laat regenwater goed weglopen, dus je hebt geen last van plassen. Begin met het uitzetten van het pad en leg daarna 10 cm fundering van gebroken puin. Maak een rand van klinkers, keien of cortsenstaal. Leg een stuk worteldoek over de bodem en strooi daar je grind overheen. Een grindpad heeft elk jaar wat onderhoud nodig, vooral onkruid wieden, maar het is een goede keuze als je weinig tijd of geld hebt. Nog een voordeel van grind is dat het vocht vasthoudt in de grond, wat prettig is voor de planten eromheen. Bedenk wel dat de stenen in de zon flink kunnen opwarmen. Zet dus liever planten in of vlak langs het grind die goed tegen hitte kunnen.

Een grindpad heeft jaarlijks wat onderhoud nodig.

een andere oplossing tegen die hem wel aansprak. “Bij een paadje straattegels van 90 cm breed, oftewel drie 30x30 straattegels naast elkaar, kun je prima de middelste tegels ‘wippen’, zo ontdekte ik daar. Hierdoor kan je er wel met je rolstoel of rollator overheen, terwijl je in het midden een strook overhoudt voor lage beplanting. Door daar bijvoorbeeld munt, citroenmelisse of ander lagere en sterke, kruidachtige soorten te planten, heb je op eenvoudige wijze een kruidentuintje in je pad. Het ruikt erg lekker als je eroverheen rijdt!”

Deze tufman bij Morton Hall snoeit uit de losse pols buxussen perfect in vorm.

Morton Hall: een magische weelde aan tuinkamers

Het tuinavontuur begint goed met een rondleiding door de klassieke en toch vernieuwende Morton Hall Gardens in Worcestershire. De groep wordt in tweeën gesplitst, waarbij de ene helft meegaat met de enthousiaste hoofdtuinier en de andere helft met de toegewijde eigenaresse van het landgoed.

Hoewel de tuinen nog relatief jong zijn, staan veel bomen er al wel sinds de vroege twintigste eeuw, en het landhuis stamt uit de achttiende eeuw. Je vindt in de Morton Hall Gardens verschillende tuinkamers: kleinere tuinen met een eigen thema, die ook weer tuinelementen gemeen hebben met elkaar. Je vindt er het uitgestrekte East Terrace voor het huis en klassieke tuinen vol rozen, maar ook geborgen, weelderige tuinkamers, zoals de rotstuin in Victoriaanse stijl en The New Garden, waarbij het lijkt alsof je als door magie op een geheime, idyllische plek bent beland.

“Elke tuinkamer heeft zijn eigen karakter, zoals de ruimtes van een museum of kunstgalerij”, vertelt de eigenaresse. De ontwerpers deden hiervoor inspiratie op uit verschillende tijdperken. De tuinen spraken Hilda aan: “De tuinkamers zijn heel mooi en overzichtelijk, en de eigenaresse kon mooi vertellen. Dat een tuin die nog maar vijftien jaar oud is al zo mooi kan zijn.”

“Dat een tuin die nog maar vijftien jaar oud is al zo mooi kan zijn.”

Kupers Tuinreizen – Op reis door de Cotswolds

De schoonheid van Morton Hall en Upton Wold

Een tuinreis is voor iedereen – en dat merk je aan het gezelschap dat de Kupers Tuinreis naar de Cotswolds maakte. Stellen, vriendinnen, moeders en dochters, solo-reizigers; allemaal reisden ze af naar het Verenigd Koninkrijk om dezelfde reden: om prachtige tuinen te zien. Zo ook Hilda uit Scheemda (Groningen), die na jaren van dromen voor het eerst op tuinreis ging.

Voor Hilda is de reis naar de Cotswolds een bijzondere ervaring: het is haar eerste tuinreis én de eerste groepsreis die ze alleen bijwoont. “Ja, dit is zoiets waarvan ik al tijden denk: dat wil ik doen. Dus nu was het tijd om het ook echt te gaan doen”, vertelt ze in de bus. Al snel vindt ze aansluiting in de gezellige groep en kijkt

ze samen met de andere tuiniers uit naar de eerste tuinen. Tijdens de eerste hele dag in de Cotswolds staan namelijk twee prachtige tuinen op het programma – Morton Hall en Upton Wold – met tussendoor een stop in het pittoreske Engelse plaatsje Broadway, om sfeer te proeven.

Hilda bewondert de combinatie van rozen en clematis.

Tuin-inspiratie van Hilda

In Morton Hall Gardens zag Hilda rozen met klimconstructies van snoeihout, waar clematis over groeide: "De clematis is zo mooi! Dat ga ik thuis ook proberen."

Upton Wold: een geheime parel vol verrassingen

Na de eerste tuin en een pauze in Broadway, rijdt de bus over een landweg naar een bijzondere privétuin, namelijk Upton Wold in Gloucestershire. Ook hier wordt de rondleiding door de tuin gehouden door de eigenaresse van het huis, maar tijdens de rondleiding is er ook ruimte om op eigen tempo door de tuinen te dwalen.

Toen de eigenaresse en haar echtgenoot hier net kwamen wonen, was er nog geen tuin, vertelt ze. "Alleen twee taxusbomen en een modderige weg." Dat is nu wel anders: haar echtgenoot, origineel met hulp van twee andere tuinontwerpers, werkt namelijk al meer dan veertig jaar aan de tuinen, en het resultaat mag er zijn. Je wordt steeds weer verrast door bijzondere collecties en tuinelementen, van een *dew pond* (een aangelegde vijver waar voorheen vee en schapen kwamen drinken) tot een mysterieus labyrint van stenen, de nationale collectie aan walnootbomen en prachtige vergezichten.

Hilda geniet volop in de tuin. "Leuk zo'n collectie aan walnotenbomen. Die kunnen ontzettend groot worden. Zoiets als een tuin of zo'n collectie is toch echt wel een nalatenschap." Uit de twee tuinen hoeft ze geen favoriet te kiezen. "Op hun eigen manier hebben ze allebei charme. Ze zijn ook verrassend." In de bus terug worden enthousiast tuinverhalen en foto's uitgewisseld. Rechts en links hoor je inspiratie langskomen en kom je te weten wat de tuiniers in eigen tuin gaan uitproberen. Zo vindt een vleugje charme uit de Cotswolds zijn weg naar de Nederlandse en Vlaamse tuinen – en dat belooft veel moois.

Wil jij ook op tuinreis? Kijk voor meer informatie op kuperstuinreizen.nl/gardenersworld of scan de QR-code.

Deze maand stellen we aan je voor:

Edgeworthia chrysantha (papierstruik)

Geef deze minder bekende struik een warme, zonnige plek in de tuin en hij zal je gedurende hartje winter belonen met heldergele bloemen die heerlijk ruiken.

Het grootste deel van de zomer is de papierstruik een groene, pretenteloze plant, maar wanneer in het najaar de bladeren vallen, zie je ineens de zijdeachtige, zilveren bloemknoppen aan de uiteinden van de takken. Deze openen zich vanaf midden tot eind winter tot ronde trosjes kleine, gele bloemen met een zeer bedwelmende, heerlijk zoete geur die de hele tuin vult. Ze vormen een schat voor bijen en andere bestuivers die op zachte winterdagen rondvliegen. De plant spreekt vooral aan vanwege het verrassende, spectaculaire effect van de bloemen aan de kale takken, en dat in een periode dat je helemaal geen bloemen verwacht. Adem de geur in en je zult merken dat ze zo lekker ruiken dat je ze wel zou willen opeten.

Misschien vraag je je af wat het addertje onder het gras is en waarom deze struiken niet populairder zijn? Een van de verklaringen is dat ze 's zomers

veel warmte nodig hebben, zodat het hout rijpt en zich bloemknoppen vormen. Kies dus een plek op het zuiden, het liefst tegen een muur. Maar is het hout eenmaal rijp, dan is de plant zeer vorstbestendig.

De papierstruik is familie van het peperboompje (*Daphne odora*) en een van hun gemeenschappelijke kenmerken is hun hekel aan wortelverstoring. Haal de wortelkluit dus niet uit elkaar als je hem plant of na een aantal jaren besluit hem op te graven en te verhuizen.

Er bestaat een bijzondere vorm met rode bloemen, die 'Red Dragon' wordt genoemd. Maar laat je niet verleiden, want die is veel lastiger om te kweken, minder groeikrachtig en de geur is minder sterk. De 'Grandiflora' daarentegen is een robuuste, tamelijk stoere en sterke plant met grote pompoms van heldergele bloemen. Een echte aanrader – als je hem kunt vinden.

Waarom je *Edgeworthia chrysantha* zou moeten kweken

- Vrolijke, heldergele bloemen in de winter, als er weinig bloeit.
- De bloemen hebben een onweerstaanbare, rijke geur.
- Ze voorzien vroege bestuivers van waardevolle nectar.

Plant een struik

Doe onderzoek naar de behoeften van de struik, zodat je hem een geschikte plek kunt geven. Bereid de grond goed voor; heb je arme grond, voeg dan compost toe. Geef de plant royaal water en haal hem voorzichtig uit zijn pot.

Graaf een plantgat dat dezelfde diepte heeft als de wortelkluit. Bij de meeste struiken – behalve bij de papierstruik – moet je een paar wortels lostrekken als de kluit dichtgegroeid lijkt. Dit stimuleert de plant om de grond in te wortelen.

Plant de struik zo dat het punt waar de takken aan de wortels ontspruiten ter hoogte van het grondoppervlak ligt. Druk aan en geef royaal water. Mulch rond de plant met organisch materiaal, maar laat een kleine ruimte rond de voet van de plant vrij.

Anne: Dit is voor mij een echte 'antiwinterdip' plant. Het parfum van de prachtige bloemen is zo sterk dat het je zo bij de kachel wegtrekt, naar buiten toe. Zet hem dus lekker dicht bij de deur!

O.a te koop bij:

- Boomkwekerij Albert Leemreize
boomkwekerijleemreize.nl
- Kwekerij Arborealis
arborealis.nl

Wat plant jij anders?

Stuur ons foto's van welke 'andere' plant jij kweekt. Het kan een zeldzame parel zijn of gewoon eentje die nieuw en anders is voor jou. Deel die op socials met de hashtag #plantanders of in de opmerkingen bij onze berichten over bijzondere planten. Je kunt ze ook sturen naar redactie@gardenersworldmagazine.nl o.v.v. 'Plant anders'.

**Doe
mee met
plant
anders!**

De knusheid van een kas in de winter

Terwijl de tuin in de winter langzaam in een bruine drab verandert, kan het in een kas 'seizoensloos' voelen. Met overwinterende warmteminnaars, wintergroenten en knusse lampjes door elkaar heen, wordt het de ideale plek om je in terug te trekken en nog een beetje door te tuinieren. Sluit de kasdeur dus niet dit najaar, maar maak er een gezellige plek van! **Tekst: Anne Wieggers**

Groene zitkamer

Een van de eerste dingen die ik deed bij het ontwerpen van mijn kas is rekening houden met waar mijn fauteuil kwam. Dit klinkt natuurlijk heel vreemd want een kas is toch vooral een heel actieve plek. Toch heb ik mijn kas vanaf het begin af aan gezien als een plek waar ik veel tijd wil doorbrengen. Ook voor een kop koffie in de ochtend, of een biertje aan het einde van een lange dag. Ik kan het niet anders dan aanraden. De geur van vochtige aarde en bloemen kalmeert en het is bij uitstek de plek waar ik even kan bijkomen.

Samen overwinteren

Vanaf de eerste killere dagen sjouw ik overwinteraars naar binnen. Dat is om ze te beschermen tegen de winterkou, maar dat maakt de kas ook een hele fijne plek om te vertoeven. Ik zet er citrusboompjes neer, brugmansia's, aeoniums en ik leid een kamerjasmijn (*Jasminum polyanthum*) omhoog de kas in. Zo zit ik omgeven door groen in de kas. Het kan natuurlijk vriezen in een kas wanneer het buiten bar en boos is. Zelf heb ik zonnepanelen op mijn dak, en een thuisbatterij onder mijn werkbank. Hier kan ik – wanneer het heel erg koud wordt – een kacheltje met thermostaat op aansluiten. Die gaat dan alleen aan wanneer het onder nul dreigt te worden.

Citrusboompjes en verveine voelen zich thuis in de winterkas.

Brugmansia is een spectaculaire (maar giftige) bloeier, die heerlijk ruikt.

“De geur van vochtige aarde en bloemen kalmeert en het is bij uitstek de plek waar ik even kan bijkomen.”

“Ik heb mijn kas vanaf het begin af aan gezien als een plek waar ik veel tijd wil doorbrengen.”

Ventilatie

Het is heel logisch om de neiging te hebben om ieder beetje warmte vast te houden in de kas wanneer het buiten koud is. Toch is het goed om ook in de winter te ventileren. Zo is het makkelijker om een stoel te laten staan zonder schimmel, en ziektes en plaagbeestjes krijgen minder kans in de kas. Ik kies zelf de momenten waarop het koud maar zonnig is overdag om te ventileren. 's Avonds gaat de kas weer dicht.

Een kas kan heel knus zijn, als je hem niet alleen ziet als plek om te kweken.

Overwinter tips

Een belangrijke tip bij het overwinteren van planten is het minderen van water en voeding geven. Licht is namelijk leidend voor veel planten. Is er weinig van, dan neemt de groei af. Geef je dan teveel water, dan kunnen de wortels gaan rotten. Ga je planten in huis overwinteren, probeer ze dan zo licht mogelijk, maar ook niet te warm weg te zetten. Bij een warme temperatuur krijgt een plant de hint te moeten groeien, maar bij een gebrek aan licht kan er geen fotosynthese plaatsvinden. Het gevolg is dat de plant zijn eigen bladgroen van binnenuit gaat gebruiken. Zo krijg je geel blad dat afvalt.

Kies lekker je eigen stijl en maak het gezellig in de kas!

Met lampjes zorg je ervoor dat je ook tijdens de korte dagen kan genieten van jouw kas.

Oogsten uit de winterkas

Groenten die ik graag in mijn winterkas heb staan zijn snijbiet, palmkool, rucola, en slasoorten. Een handige truc wanneer je geen tijd hebt gehad om deze te zaaien, is dat je snijbiet en palmkool prima kan opgraven uit jouw moestuin, om ze terug te planten in de beschutting van je kas. Zo oogst je tot in het voorjaar (wanneer ze gaan bloeien) lekker door.

Snijbiet is een hele geschikte wintergroente, die door de vrolijke kleuren van de stengels een winterse dag opvrolijkt.

Ook Nova geniet van de kas. We zitten er vaak samen.

Zo bewaar je een kerstster

Het is gemakkelijker dan je denkt om een kerstster jarenlang in leven te houden. Dit is wat je daarvoor moet doen.

“Deze planten zijn nakomelingen van een grote, struikachtige wolfsmelk.”

Met de juiste temperatuur,
hoeveelheid water, voeding
en licht, kan een kerstster
jarenlang meegaan.

Zet de kerstster uit de tocht op een plek met een constante temperatuur.

Wat doe jij na de kerstperiode met je feestelijke kerstster? Sommigen zeggen gewoon: 'Gooi hem weg en koop volgend jaar een nieuwe.' Maar er is een duurzaam, geldbesparend alternatief.

De kleine planten die we voor de feestdagen in huis halen zijn nakomelingen van de *Euphorbia pulcherrima*, een grote struikachtige wolfsmelk die inheems is in Midden-Amerika. Die plant kan in dat warmere klimaat wel 4 meter hoog én breed worden. De schutbladeren omringen een hart van kleine, groene bloemstructuren die *cyathia* worden genoemd. Met de juiste verzorging kan een kerstster als kamerplant jarenlang blijven leven. Dat geldt vooral voor recent gekweekte cultivars die van nature compact blijven en bestand zijn tegen lagere temperaturen. Het zijn het hele jaar door mooie bladplanten en in het najaar, wanneer de dagen korter worden, gaan de bladeren kleuren.

De keus voor een duurzame kerstster begint bij een betrouwbare kweker. Meestal krijgen de gewortelde stekken in juni de lege plekken in de kassen waar zomers perkgoed heeft gestaan. Vroeger werden kerststerren behandeld met hormonen om ze klein te houden. Dat is nu niet meer nodig, omdat hedendaagse cultivars van nature klein blijven.

In sommige lokale kwekerijen worden wel honderden tot duizenden kerststerren

“Met de juiste verzorging kan een kerstster als kamerplant jarenlang meegaan.”

Hoe verzorg je een kerstster?

Deskundige tips om je kerstster ook na de kerst tevreden te houden.

- Koop een gezonde plant waarvan de echte bloemen (de *cyathia*), de schutbladeren en het loof er goed uitzien. Vermijd planten die bij lage temperaturen worden verkocht, in drassige of kurkdroge potgrond staan, of vergeelde bladeren hebben. Kerststerren hebben een hekel aan plotselinge kou. Pak hem goed in voor de reis naar huis.
- De kerstster staat het liefst op een lichte plek – maar niet in direct zonlicht – met een vrij constante temperatuur boven de 13 °C, ver weg van de verwarming en uit de tocht.
- Geef alleen water als de bovenlaag van de potgrond is uitgedroogd. Geef dan genoeg water om alle potgrond te doornat te maken. Gooi later het water dat nog in de plantenschotel staat weg. De oorspronkelijke potgrond zou genoeg voeding moeten bevatten om de plant door de feestdagen heen te helpen.
- Geef vanaf januari tot in maart maandelijks een gebalanceerde vloeibare mest. Snoei de plant eind maart tot ongeveer een kwart van de hoogte terug (draag handschoenen tegen huidirritatie) en zorg ervoor dat hij veel licht krijgt om nieuwe aanwas te stimuleren. Verpot de plant wanneer er nieuwe scheuten verschijnen.
- Als hij weer volop groeit, moet je hem naar een iets grotere pot verhuizen. Geef eerst water, zodat de wortelkluit redelijk vochtig is. Zet hem in universele, turfvrrije potgrond met een beetje compost en wat plantenkorrels, en geef na het planten water. Een maand na het verpotten moet je de plant weer bemesten.
- Voor mooi gekleurde schutbladeren moet een kerstster gedurende 8 weken minstens 12 uur per dag in totale duisternis staan. Zet hem daarom in een kamer zonder kunstlicht.

FOTO'S: GETTY/OLGA MILTSOVA

Een korte geschiedenis

De Azteken noemden deze struikachtige wolfsmelk *Cuetlaxochitl*. Ze gebruikten het plantensap voor medische doeleinden en de rest van de plant om textiel te verven. In de zeventiende eeuw gingen Franciscaanse monniken de kleurrijke schutbladeren in kerststallen gebruiken en werd de plant voor het eerst aan kerstmis gekoppeld. In 1828 nam de eerste Amerikaanse ambassadeur in Mexico, Joel Roberts Poinsett (vandaar dat de plant ook wel *Poinsettia* wordt genoemd), stekken mee naar huis in South Carolina. Hij gaf de planten ook als kerstgeschenk aan vrienden en collega's. Binnen een paar jaar werden ze commercieel gekweekt en in 1920 werd ontdekt dat ze ook binnenshuis konden gedijen. De kerstster veroverde Amerika en is sinds de jaren zestig ook in Europa populair.

“Een gelijkmatige balans tussen daglicht en duisternis zet de verkleuring van de schutbladeren in gang.”

per jaar gekweekt. Let erop dat kwekerij de planten in turfvrrije potgrond kweekt, irrigeert met regenwater en biologische bestrijdingsmiddelen gebruikt in plaats van pesticiden.

De herfstequinox is doorgaans het 'startsein' voor kerststerren. Dan wordt de zonwering van de kassen verwijderd, krijgen de planten kaliumrijke mest in plaats van stikstofrijke voeding en wordt zo nodig de verwarming aangezet. Een gelijkmatige balans tussen daglicht en duisternis zet de verkleuring van de schutbladeren in gang, maar zelfs een toevallige lichtstraal kan dit proces verstoren. Worden de planten in kunstlicht gekweekt, dan moet op gezette tijden het licht uit om de kortere dagen na te bootsen.

De grote inspanning om kerststerren voor de commercie te kweken, maakt het zeker de moeite waard om te proberen ze na de kerst over te houden. Deel je op Instagram met [@gardenersworldnl](#) en [#mijngardenersworld](#) of het is gelukt?

Voorkom dat een kerstster in de kou staat; zelfs de kortste blootstelling bezorgt de plant een shock.

Koop eens een andere kleur

Naast de traditionele rode kerstster zijn er kerststerren in allerlei andere kleuren verkrijgbaar: van felroze tot zuiver wit en flitsende soorten met gevlekte of gestreepte schutbladeren. Er zijn ook variëteiten met andere bladvormen, bijvoorbeeld bladeren met grof getande randen, kroezige bladeren of naar binnen gekrulde bladeren.

Ook het proberen waard

- **'Princettia Pink'**. Deze kerststerren vormen een moderne groep compacte planten, gekweekt om een groter aantal kleinere schutbladeren te produceren. Ze zijn er in meerdere kleuren, maar deze pastelroze variant is prachtig.
- **'Golden Glo' ('Per1549')**. Deze compacte kerstster heeft gele schutbladeren die in de loop van de tijd steeds feller geel worden, terwijl de nerven groen kleuren. Schijnt redelijk goed tegen warmere kamertemperaturen te kunnen.
- **'Marble Star'**. Deze mooie kerstster heeft slanke, zalmroze schutbladeren met golvende, roomwitte randen. De plant is matig groeiachtig en vertakt zich tot een volle plant met veel schutbladeren.

Bij plaatselijke kwekerijen en bloemisten vind je meestal tussen half november en de kerstdagen een grote voorraad kerststerren. Verzeker je er altijd van dat de planten in de juiste omstandigheden worden gehouden en dat ze goed zijn verpakt.

Vraag het Anne

Heb jij prangende tuin vragen voor Anne? Stel ze via **redactie@gardenersworldmagazine.nl** o.v.v. *Vraag het Anne*. Het is heel fijn als je ook een foto mee kunt sturen.

V Ha die Anne. Ik wil volgend jaar graag snijbloemen in de tuin die heel lang bloeien en lekker lang op vaas staan. Tips?

LIEFS, MIEKE

A Ha Mieke, ik zou als ik jou was gaan voor zinnia's. Ik ben ieder jaar weer verbaasd over hoe stevig die zijn en hoe lang ze het volhouden. Tot en met kerst staan er soms nog wat verweesde bloemen in een al lege, bruine tuin! Ik vind persoonlijk de 'Benary's Giant Salmon Rose' een absoluut geweldige soort, en ik sprak kweker Lies van Fleur Couleur, en die liet mij weten dat zij ze komend seizoen biologisch gaat aanbieden! Iets om in de gaten te houden dus.

LIEFS! ANNE

Zinnia's zijn geweldige plukbloemen.

De koningsvaren (*Osmunda regalis*) gedijt op plekken die afwisselend nat en overstroomd zijn.

V Ha Anne! Welke planten nemen overtollig water op uit de grond? Het is hier een drassige bende.

A Dat is altijd een lastige situatie. Mogelijk bevat jouw bodem een harde of zeer verdichte laag, waardoor regenwater niet snel kan weglopen. Veel wilgen- en kornoeljesoorten met kleurrijke wintertakken gedijen goed op grond die af en toe drassig is.

Probeer eens cultivars van *Cornus alba* en *C. sanguinea*. 'Atrosanguinea' heeft karmozijnrode takken, 'Kesselringii' bijna zwarte takken, of probeer de bontbladige 'Spaethii'.

Bij de wilgen kun je denken aan *Salix alba* var. *vitellina* 'Britzensis' of *Salix alba* 'Golden Ness'. Er zijn een paar aandachtspunten voor het beste resultaat. Deze planten gedijen het best in de volle zon en de kleur van de takken is het levendigst op eenjarig hout. Snoei ze daarom eind maart terug tot zo'n 10 cm en bedek de grond eromheen met een mulchlaag. Dan zullen

ze weer krachtig uitlopen.

Voor drassige plekken in de schaduw, kun je de koningsvaren (*Osmunda regalis*) proberen. Deze heeft imposante bladeren die in de herfst prachtig roestgeel kleuren en kan een hele winter gedeeltelijk onder water overleven.

Alle elzensoorten zijn uitstekend geschikt voor dit soort plekken. Zodra ze goed geworteld zijn, verdragen ze het prima om elke drie jaar flink teruggesnoeid te worden. Ga bijvoorbeeld voor *Alnus firma* var. *hirtella*, maar ook enkele cultivars van *A. glutinosa* doen het hier goed.

Veel irissen zijn ook geschikt, mits de bodem voldoende organisch materiaal bevat. De Japanse iris (*Iris ensata*) bloeit met blauwe, roodpaarse, roze of witte bloemen en wordt ongeveer 80 centimeter hoog.

SUCCES! ANNE

FOTO: PAUL DEBOIS, SARAH CUTTLE, JASON INGRAM, NEIL HEPWORTH, GARDENERS WORLD/BBC WORLDWIDE MAGAZINES

V Waarom had mijn suikermais kleinere, maar meer kolven?

A Suikermais kan weleens lastig zijn, omdat je sterk afhankelijk bent van het weer. Veel maisplanten kiemen goed wanneer ze met

Sommige zomers bij ons zijn simpelweg niet warm genoeg voor suikermais.

wat extra warmte onder glas (op je vensterbank of in een kas) worden gezaaid. Maar eenmaal buiten, en dan vooral in wisselvallig weer waar we helaas vaak mee te maken hebben, komt de groei weleens stil te liggen.

Veel cultivars komen dan niet goed tot ontwikkeling en produceren meerdere kleine kolven in plaats van één of twee grotere. Dit is een veelvoorkomend probleem en is niet beperkt tot één specifieke cultivar. Mocht je juist kolven hebben met veel ontbrekende korrels dan is de bestuiving niet goed geweest. Waarschijnlijk was het dan windstil tijdens de bloei. Aangezien mais via de wind bestuift en ieder draadje van de pluim gelijk staat aan een korrel. Is er een draadje niet bestoven, dan verschijnt er een korrel minder in de kolf. Een fascinerend proces! Dit is meteen de reden waarom je mais nooit op een rij maar in blokken plant. Zo is de kans op bestuiving het grootst.

V Hallo Anne, ik heb een vraag over de bladeren van de moseik. Dit jaar zitten er allemaal kleine bolletjes op het blad. Ze zijn zo talrijk dat ik niet denk dat het gallen zijn. Weet jij het? Het blad is nu bruin en er zitten maar een paar bolletjes op, maar eerder waren het er veel meer. Hartelijk dank voor je antwoord.

GROETJES, GRÉ KONING.

A Ha Gré, wat een interessante foto! Ik heb hem meteen even aan mijn collega Govert laten zien, die natuurgids is en dit soort dingen eindeloos leuk vindt. Hij heeft jouw foto direct in zijn natuurwerkgroep gegooid en zij zijn toch van mening dat het gallen zijn. Sterker nog, volgens een insectdeskundige is het misschien wel een zeldzame soort! De *'Andricus crispator'* die niet veel wordt waargenomen! De bolletjes bevatten larven van deze (eiken)galwespen, die hierin overwinteren en zich verder ontwikkelen in de op de grond gevallen gallen. Het kan geen kwaad voor de boom! Lekker laten liggen dus, deze bladeren.

V Anne, weet jij waarom de bladeren van mijn appelboom bruine vlekken heeft?

A Dit lijkt op een aantasting door appelschurft, veroorzaakt door de schimmel *Venturia inaequalis*. Deze veroorzaakt verkleurde vlekken op de bladeren, zoals op de foto te zien is.

De schimmel tast ook de bladsteel aan, wat leidt tot vroegtijdige bladval. Later in het seizoen kunnen ook de vruchten worden aangetast, waardoor ze vaak openbarsten.

Vochtige lentes en zomers zijn perfecte omstandigheden voor deze ziekte. Snoeien voor een betere luchtcirculatie kan de verspreiding vertragen. Snoei ook alle jonge, aangetaste takken met schurftplekken of blaren weg. De schimmel kan overwinteren op afgefallen blad, dus het is handig deze te verzamelen en weg te gooien. Maar niet liever niet op de composthoop.

Terrassen kunnen een heuvelachtig terrein toegankelijker maken en tegelijk de planten mooi laten uitkomen.

V Beste Anne, hoe maak ik een grote, steile tuin beter toegankelijk?

A Wat een interessante vraag! Zo'n steil stukje grond kan als een uitdaging voelen, maar een tuin op een helling kan veel interessanter zijn dan een vlak stuk grond. De afwatering is beter en in koude nachten is het er warmer, omdat de koude lucht langs de helling naar beneden stroomt. Je hebt dus een ruime keuze aan planten! De aanleg is wel iets om goed doordacht te doen.

Een eenvoudige aanpak is het aanleggen van slingerpaden in de helling, zodat je zigzaggend naar beneden kunt lopen zonder dat het pad te steil wordt. Een andere mogelijkheid is het creëren van terrassen op twee of drie verschillende niveaus. Deze kun je verstevigen met keermuren of bielzen.

Het kan in dit geval een idee zijn om een tuinontwerper in te schakelen. Als je de beplanting zelf wilt doen, kun je iemand inhuren om alleen de terrassen te ontwerpen. Zo hou je het 'groene werk' lekker in eigen hand.

Verwijder aangetaste plantendelen en snoei voor een betere luchtcirculatie.

V Hai Anne, hoe krijg ik watervaste stift van plantenlabels?

A In mijn ervaring kun je met een oude schuurspons en flink wrijven de meeste watervaste inkt verwijderen. Echt hardnekkige inkt gaat er meestal af met wat nagellakremover. Maar de geur daarvan is echter niet prettig. Doe dit klusje dus bij voorkeur altijd buiten, waar het goed ventileert.

V Is koffiedik in mijn warmtecompostbak slecht voor zaailingen?

A In zeer grote hoeveelheden is koffiedik ongeschikt voor zaden en de meeste jonge zaailingen. Maar als je het met mate gebruikt en mengt met de rest van jouw compost, is er geen enkel probleem. Het kan de pH-balans zelfs verbeteren.

Verse koffiedik is doorgaans zuur, terwijl compost uit eigen tuin meestal alkalisch is. Het zou me dan ook verbazen als tegenvallende plantengroei met jouw toegevoegde koffiedik te maken heeft.

Geïsoleerde warmtecompostbakken verwerken tuinafval vrij snel. Na een paar maanden vormt koffiedik geen probleem meer, zolang het goed gemengd is met ander afval.

Caféïne wordt verdund wanneer het met veel ander materiaal wordt gemengd.

“Het opkweken van Japanse anemonen uit zaad is een kwestie van geduld.”

Voor het beste resultaat vermeerder je Japanse anemonen door de planten te delen.

V Hallo Anne, kan ik Japanse anemonen uit zaad opkweken?

A Ja, het is mogelijk om Japanse anemonen uit zaad te kweken, maar het is een kwestie van geduld. Ze ontwikkelen zich vaak erg traag in vergelijking met planten die door scheuren zijn vermeerderd. Bovendien zijn hybriden niet zaadvast, waardoor de nieuwe planten er heel anders uit kunnen zien dan de ouderplanten. Ik zou ze daarom niet zaaien maar lekker scheuren.

Daarvoor graaf je ze in het voorjaar op. Normaal is de herfst heel geschikt voor het scheuren van planten, maar

aangezien deze dan juist bloeien is het goed ze dan even met rust te laten. Verwijder de oudere delen van de plant, die bevinden zich vaak in het midden van de pol, en gooi die op de composthoop. Verdeel de jongere, groeikrachtige delen en plant deze direct terug, of pot ze apart op om verder op te kweken. Deze opgepotte planten kunnen overwinteren en het volgende voorjaar op hun definitieve plek worden uitgeplant. Zorg dat ze in de beginperiode voldoende water krijgen. Veel succes!

De afbraak verloopt sneller in composthoop met een goede mix van materialen.

V Hallo Anne, ik heb witte klonten in mijn compost. Moet ik me zorgen maken?

A Over sommige dingen in compost moet je je zorgen maken, maar over andere kun je juist blij zijn. Dit is een goed teken! Hoewel het er misschien zorgwekkend uitziet, wijst de aanwezigheid van deze schimmelgroei erop dat jouw compostsysteem uitstekend functioneert.

Deze witte groei komt het vaakst voor in de warmste delen van de composthoop of -bak. Net als andere organismen in het composterings-

proces helpt deze schimmel simpelweg bij de afbraak van organisch materiaal en draagt zo bij aan de vorming van je compost.

Misschien zijn er de afgelopen jaren wat andere ingrediënten in de composthoop beland, waardoor dit is ontstaan. Maar één ding is zeker: de aanwezigheid ervan is een goed teken. Het duidt op een grondig composteringsproces en voldoende organisch materiaal. Blijf je compost dus gerust gebruiken.

Met voldoende licht en voedingsstoffen zou een amaryllis opnieuw moeten bloeien.

V Hoe krijg ik een amaryllisbol opnieuw in bloei?

A Na of tijdens de bloei van jouw amaryllis, verschijnt er ook blad. Het is belangrijk dat je dat lekker laat zitten. Zet de bol op een lichte, niet te warme plek, in verse potgrond, en schrik niet als blad afsterft. Geef, als er geen blad is, spaarzaam water. Na een tijdje verschijnt er weer nieuw blad, en in de zomer kan je deze in pot op het terras zetten. In oude boeken wordt nog weleens aangeraden de bollen te drogen en een tijd in het donker te bewaren, maar mijn ervaring is dat ze ook zonder die behandeling vrij gemakkelijk opnieuw bloeien. Succes!

V Hoe kan ik mijn grond verbeteren zonder de planten te verplaatsen?

A Mulchen is de oplossing! Ik kan je aanraden je te verdiepen in de principes van 'noodig' tuinieren. Het is een hele interessante en leuke methode. Met een flinke mulchlaag

zullen de gezondheid en structuur van de bodem zich vanzelf herstellen, en zelfs sterk verbeteren. Compost is de meest gekozen mulch, en kan ik zeker aanraden.

Mulchen kan met veel soorten bedekking, zoals compost en boomschors.

HET SEIZOEN OM TE LEZEN

Scan mij!

B B C Hoera, het is herfst! Leg nu de basis voor volgend seizoen oktober 2025

Gardeners' World

Gardeners' World

Alle tinten van de herfst

Aan de slag
Begin nu aan jouw droomtuin!

B&B voor tuindieren

Tips voor een winterslaap-vriendelijke tuin

Prairietuin

Geef het najaar kleur en textuur

Pluk de herfst

Maak het meest van jouw oogst

12x voor

60,-

i.p.v. 95,88

Nooit meer knoflook uit de supermarkt • Maak een no-dig pluktuin • Duurzame heggen
Natuurvriendelijke terrassen en opritten • Zo laat je schimmels helpen in jouw tuin

Deze actie is geldig t/m 7 december 2025

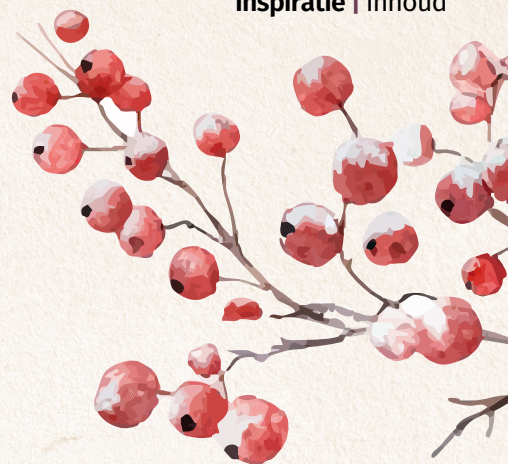
Bekijk de actie via:

gardenersworldmagazine.nl/actie

Inspiratie

Mis je kleur in de tuin? Is je tuin net niet die beschutte plek die je voor ogen had? Elke maand lees je hier alles over slimme tuinontwerpen, mooie bloeiers en tips om van je tuin een paradijs te maken.

72

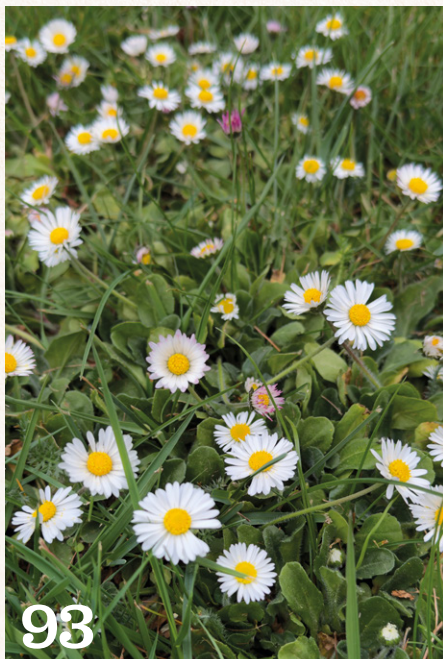
78

82

89

93

94

Deze maand

68 De mooiste kerstcadeaus voor tuiniers

Duurzame tuincadeaus om met kerst te geven (en te krijgen).

72 Toegankelijk tuinieren

Ralph Stoové sluit 2025 met een selectie van zijn beste tips.

78 Wintergeluk in een pot

Potten die in de koude wintermaanden voor vrolijke kleur zorgen.

82 Winterverzorging van kamerplanten

Ook in de koude maanden heeft je huiskamertuin aandacht nodig.

89 Moeiteloos oogsten

Zaai en oogst makkelijke gewassen en kweek je eigen plantensteunen.

93 Inheemse held

Madeliefje (*Bellis perennis*) stelt zichzelf voor..

94 In verleiding door varens

Govert gidst je langs deze schaduwliefhebbers.

Natuurlijk aftellen

Jezelf verwennen in de wintermaanden helpt enorm als je niet zo gek bent op de donkere dagen. Iedere dag een duurzaam cadeautje mogen uitpakken is dan precies wat je nodig hebt. Een adventskalender met duurzame verzorgingsproducten is een mooie stok achter de deur om wel dat warme bad vol te laten lopen, of dat maskertje te nemen. L'Occitane is een duurzaam bedrijf uit de Provence dat sinds de jaren 60 natuurlijke cosmetica maakt. Niet alleen wat erin zit is in dit geval een cadeau, de verpakking is ook nog een feestje om te zien. loccitane.com

De mooiste kerstcadeaus voor tuiniers

Als er iets is waar we als redactie blij van worden dan is het wel het selecteren van cadeaus waar onze mede-tuiniers blij van worden. Al een jaar zijn we er druk mee, zodat jullie deze feestdagen zelf niet hoeven te zoeken! Geef jezelf of iemand anders een prachtig cadeau uit deze lijst, of leg dit magazine met deze pagina's opengeslagen en subtiel omcirkelde favorieten op de koffietafel als hint voor je huisgenoten.

▼ Oogst-koken in glanzend koper

Na al die maanden werk verdienen jouw oogst, en jij als tuinier het om in de mooiste en beste pannen aan de slag te gaan. Het glanzende koper van deze pannen vrolijkt ook gelijk jouw keuken op. Ze zorgen voor een warme sfeer, en de geleiding van koper is geweldig, wat koken tot een feestje maakt. Deze pannen van DUCQ zijn zowel geschikt voor inductie als voor koken op gas. Een prachtcadeau voor jou of een andere tuinier.

ducq.com

▲ Het mooiste duurzame speelgoed

Buiten spelen kan natuurlijk ook in de winter, maar tijdens gure dagen trekken we toch vanzelf wat meer naar binnen met onze (klein)kinderen. Als er iets is waar ze urenlang speelplezier aan hebben (we spreken uit ervaring), dan zijn het wel de prachtige muizen en alle geweldige spulletjes waar ze hele werelden mee kunnen creëren van Maileg. Wij vieten dit seizoen als een blok voor de knusse handgebreide truitjes, mutsen, en ski's, en zijn uiteraard stapelgek op het kleine gietertje en de kamerplant.

maileg.com

▲ Bescherm je ogen

Ambachtelijk gemaakte cadeautjes zijn nog wel het allerleukst. En als het problemen oplost in de tuin is het helemaal mooi. Een bamboestok in je oog krijgen is een van de risico's van in de tuin werken. Al onkruid wieden of oogstend zie je ze snel over het hoofd. Met de terracotta bloemknoppen die pottenbakker Yvonne met liefde maakt, overkomt je dat niet meer. Ze zien er ook nog heel gezellig uit, en als je beestjes wilt helpen, vul je ze met een beetje stro zodat ze meteen ook een insectenhuisje worden. Via [Etsy.com](https://www.etsy.com) vind je de winkel van Yvonne: 'YvonCeramic'.

► De beste tuinkleding

Het is altijd even zoeken naar echt goede tuinkleding. Toen we het bedrijf 'Mad about land' tegenkwamen op de Chelsea Flower Show waren we al snel verkocht. Ze hebben kleding die ruim zit bij de schouders zodat je je goed kan bewegen, van ademende, mooie, duurzame materialen, en als laatste: met voldoende zakken en opbergplekjes voor alles wat je nodig hebt in de tuin. Zelfs ons handzaagje past in de zak van deze geweldige bodywarmer. (Ja, we hebben het getest). Wij zijn fan! [madaboutland.com](https://www.madaboutland.com)

▲ Loeischerpe scharen

Japanse snoeischaren staan voor kwaliteit. Okatsune heeft voor iedere klus de perfecte schaar. Van oogstscharen, snoeischaren en plukscharen, tot alles voor het zwaardere werk in de tuin. Door de scherpe lemmeten laat je een schone en gladde 'snoeiwond' achter, waardoor planten snel weer kunnen herstellen. Dit zijn scharen die als één gaan voelen met je snoeihand.

okatsune-europe.com

► Prijswinnend en duurzaam

Op de Chelsea Flower Show won het Nederlandse familiebedrijf Sneeboer dit jaar een pracht van een prijs: 'Sustainable Garden Product of the Year 2025'. Ze maakten in overleg met trouwe gebruikers het tuinschepje 'the garden scoop'. Dit schepje heeft een diepe ligging, zodat er lekker veel compost op past, en een scherpe kartelrand waarmee een zak compost in een wip open is. Een terechte winnaar, en een pracht van een cadeau.

sneeboer.com

► Puur linnen

In duurzaam linnen gaat alles beter. Slapen, tuinieren, klussen en luieren. Het ademt, is prachtig, en gaat ontzettend lang mee. Zelfs wanneer het na vele jaren een beetje verwasen raakt, wordt het er alleen maar beter op. De kleuren vervagen en de stof wordt steeds zachter. Bij linnen is het alleen maar mooi. Old Linen Mill is een familiebedrijf dat handgemaakte linnen beddengoed, keukentextiel en kleding maakt. De kleuren zijn om bij weg te dromen.

oldlinenmill.com

► Omarm het buitenleven

Picknicken is een heerlijke manier om de natuur te beleven. Zet je oogst om in heerlijke salades en sandwiches en ga lekker op pad. Met deze mand wordt dat extra leuk. Er zit serviesgoed in, bestek, er passen flessen en stokbroodjes in, en als je in de zomer te midden van je (moes)tuin of een pluktuin neerstrijkt, pluk je er nog wat verse aardbeien bij om je maaltijd af te maken. We kunnen niet anders dan dit van harte aanbevelen als cadeau.

beliani.nl

► Italiaans terracotta

Op vakantie in Italië vergaapt menig tuinier zich aan souvenirs die met geen mogelijkheid mee onze koffer in kunnen: winterharde, handgedraaide potten, afkomstig van familiebedrijven uit Impruneta. Gelukkig heeft 'Casa di Bianca' een oplossing. Zij hebben de allermooiste exemplaren voor je klaarstaan in Limburg. Of je nu van rijkelijk versierde potten, of strak design houdt, Bianca heeft het allemaal. De potten brengen direct een mediterrane sfeer in je tuin, en kunnen ook nog de hele winter veilig buiten staan. casadibianca.nl

Een meubelhondje is een budgetvriendelijk alternatief wanneer je laag bij de grond moet werken en verplaatsen.

Toegankelijk tuinieren Het (rolstoel)wiel niet opnieuw uitvinden

Het afgelopen jaar gaf rollende tuinier **Ralph Stoové** de nodige praktische tips voor tuinieren met een fysieke beperking. Om het (rolstoel)wiel niet twee keer uit te hoeven vinden, vertelt hij in deze laatste editie van Toegankelijk Tuinieren over waar je zelf nog meer inspiratie, ideetjes en geschikt tuingereedschap vindt.

Ralph oefent in de beleefstuin het lopen op verschillende ondergronden.

Delen maakt leuker

In 2025 mocht ik je meenemen in mijn toegankelijke tuinavonturen. Vanuit mijn beleving heb ik zoveel mogelijk inzichten gegeven over hoe ik tuinier met mijn beperking. Er zijn alleen legio beperkingen, chronische ziekten en fysieke uitdagingen, veel meer dan ik in mijn rubriek kan bespreken. Geregeld kreeg ik ervaringen en tips van andere tuiniers die tegen extra uitdagingen aanlopen ... of aanrollen. Het met elkaar delen daarvan maakt het tuinieren niet alleen praktischer, maar ook leuker. Gelukkig hoef je het wiel niet twee keer uit te vinden. Daarom neem ik je deze keer mee in hoe je zelf kunt ontdekken wat in jouw specifieke situatie helpt.

Tuinieren in je revalidatie

Ik heb in de afgelopen edities veel geschreven over het tuinieren in je eigen tuin. Voor veel mensen die een fysieke handicap hebben, begint het al kort nadat je geconfronteerd wordt met een ander leven of

wanneer je door toenemende beperkingen nieuwe problemen of uitdagingen ervaart. Vaak leer je omgaan met je nieuwe situatie in een revalidatiecentrum. Daarin staat leren over zoveel mogelijk zelfstandigheid in je dagelijkse verzorging voorop, maar zo'n revalidatietraject biedt ook kansen om te kijken naar hoe je hobby's – zoals tuinieren – weer mogelijk maakt. Onder begeleiding van professionals of ervaringsdeskundigen én door ervaringen met anderen te delen, kan je tijdens zo'n revalidatietraject ongedwongen oefenen om bijvoorbeeld het tuinieren weer op te pakken.

Afgelopen jaar revalideerde ik vanwege een beenamputatie in 'Vogellanden, centrum voor medisch specialistische revalidatie, bijzondere tandheelkunde en gezonde leefstijl' in Zwolle. Vogellanden heeft een schitterende beleefstuin. Behalve dat revaliderenden in die beleefstuin kunnen oefenen met diverse soorten (aangepast) tuingereedschap en handige inrichtingen, dient de tuin ook om tot rust te komen op momenten dat

Beleefstuin 'Buiten Zinnig' bij revalidatiecentrum Vogellanden

Tijdens mijn revalidatie in Vogellanden kom ik geregeld in de schitterende beleefstuin van het revalidatiecentrum. Naast dat ik er op de verschillende ondergronden oefen met lopen, heeft 'Buiten Zinnig' veel meer functies. Coördinator Milena Šuran is een voormalig buurtbewoner die, na een burn-out en depressie, re-integreerde in het groen. Ze werd vrijwilliger bij de beleefstuin en nam in 2018 het stokje over van de vorige coördinator. Ze vertelt: "Mijn voorganger Elles had samen met Zwollenaar en bioloog Herman Reimerink het plan opgevat om het braakliggende terrein om te toveren tot een beleefstuin. Het doel van de tuin is om een helende omgeving te creëren. Met dank aan subsidieverstrekken Provincie Overijssel en het Oranjefonds begon de aanleg van de tuin in 2016. Behalve het grondverzet en de bestrating hebben vrijwilligers alles aangelegd en zij doen ook het onderhoud."

Die vrijwilligers zijn niet alleen (oud-) revaliderenden, maar ook buurtbewoners en andere liefhebbers. "Er was in de omliggende wijk behoorlijk wat eenzaamheid. Deze tuin zorgt voor verbinding en participatie. Mensen kunnen elkaar hier ontmoeten en tot rust komen." Zo wordt de tuin bezocht door revaliderenden, buurtbewoners, jongeren die hun maatschappelijke stage vervullen en natuurliefhebbers.

"Er wordt twee keer in de week tuintherapie gegeven met de 'tuingroep'. Dan oefenen revalidanten hoe het is om binnen je belastbaarheid te tuinieren. We hebben onderrijdbare plantenbakken, in hoogte verstelbare poottafels en aangepast gereedschap, zoals harken en schoffels met verkorte stelen, knielkrukjes of zaaihulpmiddelen. Maar de tuin heeft ook verschillende soorten bestrating, hoogteverschillen

en andere uitdagingen. Precies zoals je in het echte leven tegenkomt."

Tuincoördinator in Vogellanden Milena Šuran samen met een vrijwilliger.

"Het met elkaar delen van ervaringen en tips maakt het tuinieren niet alleen praktischer, maar ook leuker."

De beleeftuin bij revalidatiecentrum Vogellanden dient ook ter ontspanning.

het allemaal even zwaar valt. Ik sprak over de beleeftuin met coördinator Milena Šuran (zie kader).

Voorbeelden, ook zonder eigen tuin

Naast het oefenen tijdens de revalidatie kan je ter inspiratie ook toegankelijke tuinen bezoeken. In september kon je al lezen over mijn bezoekje aan de Van Swietentuin in Frederiksoord, maar ook in veel andere voorbeeldtuinen kun je inspiratie opdoen. Niet al die tuinen richten zich specifiek op toegankelijke inrichtingen en geschikt tuin-

gereedschap, maar hebben vaak wel een groot deel dat rolstoeltoegankelijk is, waardoor je kan ontdekken hoe een tuinontwerp voor jou werkt.

Wanneer je zelf geen tuin hebt, of graag in de natuur bent, kun je ook terecht bij het Kenniscentrum Groen & Handicap. Deze vrijwilligersorganisatie adviseert onder andere over de toegankelijkheid in landschappen, natuur, openbare recreatiegebieden en soms ook toegankelijk tuinieren. Zowel voor bezoekers als terreinbeheerders kan je via de bijbehorende website www.natuurzon-derdrempels.nl van alles vinden om met

motorische, zintuiglijke of conditionele beperkingen de natuur in te gaan.

Online advies voor tuinhulpmiddelen

Onze huidige digitale wereld biedt ook veel mogelijkheden. Zo vind ik de website hulpmiddelenwijzer.nl van Vilans een echte aanrader. Deze hulpmiddelenwijzer geeft advies over hulpmiddelen in de breedste zin van het woord. Dus voor je door de bomen het bos niet meer ziet, kan je in de zoekfunctie zoeken op trefwoorden als 'tuinieren'.

Een ander vergelijkbaar platform is scouters.nl. Zoek je via de keuzehulp op 'tuinieren', dan gaat er een wereld open van de meest uiteenlopende gereedschappen, hulpmiddelen en tips voor het tuinieren met een beperking. Scouters werkt met een team van vrijwilligers, deels met een professionele achtergrond en deels ervaringsdeskundigen. Daarnaast werkt Scouters met een testpanel van zo'n zestig mensen die hulpmiddelen uitprobeert en daarvan reviews plaatst. Op Scouters wordt ook verwezen naar de verkopende partijen, zodat je het gereedschap eenvoudig kan aanschaffen.

Sommige van die verkopers hebben zich gespecialiseerd in tuingereedschappen voor mensen met een handicap of wanneer ergonomie extra belangrijk is, zoals Weer-

Tuinschepjes

Ergonomische schep van Peta

Ik probeerde de ergonomische schep van Peta uit, geleverd door Groen op Maat. Dankzij de steel van 80 cm kan je zittend en staand alsnog bij de aarde. De pistoolgreep zorgt voor een ergonomische grip. Alleen dat zorgde al voor veel minder kracht- en energieverstopping. Vanwege mijn zwakke polsen en vingers monteerde ik er de bijpassende armondersteuning op. Die geeft via een kunststof ring extra steun op de onderarm, waardoor ik veel meer stabiliteit en precisie bij het schepen ervaarde. Die armondersteuning past trouwens ook op de andere gereedschappen met pistoolgrepen van Peta. De handvatten zijn van een zacht kunststof voor meer grip en het gebruik van roestvrij staal zorgt voor een duurzaam en sterk gereedschap. Het tuinschepje van € 77,95 en de armondersteuning van € 21,95 zijn onder andere te bestellen via Groen op Maat.

De Wit Plantenschepje X-treme

Lezer José had ook een goede tip voor een

Ergonomische schep met optionele armondersteuning.

tuinschepje, het 'De Wit Plantschepje X-treme'. Zij schreef: "Ikzelf heb chronische pijn en ik heb ontzettend veel plezier van dit geweldige schepje van firma De Wit. Mijn moeder en tante (beiden al op leeftijd) heb ik ook zo'n schepje gegeven en zij werken er ook mee, omdat de belasting voor hun handen met artrose veel lager is." Het T-vormige handvat van dit schepje is net wat anders vormgegeven

dan de pistoolgreep van Peta en de totale lengte is zo'n 47 cm. Het De Wit Plantschepje X-treme kost € 23,30 en is onder andere te bestellen bij De Wit Hand- en Tuingereedschap.

Met het tuinschepje met 80cm lange steel kan je vanuit je rolstoel in de grond werken.

handig en Groen op Maat. Toch kan je ook bij reguliere tuincentra of fabrikanten slagen voor tuinmaterialen en gereedschappen die tuinieren toegankelijker maken. Denk aan sproeisystemen, robotmaaiers of geautomatiseerd tuingereedschap.

Aardappelen rooien vanuit de rolstoel

In de Van Swieten-voorbeeldtuin had ik tuinschepjes met een langere steel gezien en ik was meteen fan van die simpele oplossing, want om te werken met de normale tuinschepjes moet ik geregeld de transfer uit mijn rolstoel naar de grond maken. Dit liet ik in de juni-editie al eens zien bij het poten van aardappelen. Die aardappelen kon ik in de nazomer en herfst oogsten.

Mijn liefvallige eega en ik zijn maar met zijn tweetjes dus we oogsten per maaltijd een portie aardappelen. De rest laten we zo lang mogelijk in de zandgrond zitten. Zo'n transfer naar de grond en daarna weer terug de rolstoel in is een flinke belasting voor slechts een paar aardappeltjes. Bovendien zit ik in de herfst na een regenbui op een koude en natte ondergrond wat ook niet echt bevorderlijk is voor je lijf. Dus zo'n tuinschepje met een langere steel komt dan goed van pas. Het maakt het oogsten niet alleen minder inspannend, het gaat ook een stuk vlugger. Behalve zo'n tuinschepje met verlengde steel, bestaan er ook varianten als harkjes, vorken en hak-schoffels.

Een jaar lang Toegankelijk Tuinieren

Met deze decembereditie komt een einde aan een jaar waarin ik je mee mocht nemen in het tuinieren met een handicap. Ik heb

ervan genoten! Het was voor mij namelijk niet simpelweg het delen van tuinierervaringen, maar deze rubriek heeft me ook weer uitgedaagd. Zo ben ik nog meer gaan nadenken over welke kant ik met mijn tuin op wil qua toegankelijkheid voor mezelf en om een balans te vinden tussen mooi opgekweekte sierplanten en het leven in de natuur. Het schrijven over toegankelijk tuinieren heeft me echter ook geprikkeld in hoe ik mijn tuin zou kunnen gebruiken om anderen te inspireren. Veel voorbeeldtuinen die zich specifiek richten op toegankelijk tuinieren, zoals De Van Swietentuin, zijn er immers niet. Hoe tof zou het dan zijn om met bijvoorbeeld open tuindagen mijn eigen toegankelijke tuin open te stellen. Sinds de rolstoeltoegankelijke verbouwing van ons huis, staat het erf toch weer in de kinderschoenen om te herontwikkelen. Dat biedt kansen om zulke toekomstplannen mee te nemen. Wie weet zie ik je dus over een paar jaar in onze tuin.

Wat ik het afgelopen jaar heb ontdekt is dat niet elke oplossing voor het kunnen blijven tuinieren met een handicap duur of ingewikkeld hoeft te zijn. Geregeld kreeg ik een tip over een alternatief voor een dure oplossing, zoals het gebruik van een (goedkoop) meubelhondje om je laag bij de grond te kunnen verplaatsen in plaats van een

tuinkrukje op wieltjes of beschermbroekje. En er zijn bovendien al veel handige oplossingen te verkrijgen via reguliere tuincentra. Zo vind ik de allerbeste oplossing voor onze tuin het Micro-Drip-Systeem van Gardena om je tuin mee te bewateren. Wat heeft dat watergeefstelsel me ongelooflijk veel gehannes met gieters en tuinslangen gescheeld afgelopen jaar. Dat sproeisysteem krijgt dan ook zeker uitbreiding bij de aanleg van onze nieuwe borders.

Mijn belangrijkste tip om mee af te sluiten is om te blijven kijken naar wat je wel kan. Het lijkt zo makkelijk om te zeggen, maar laat je niet ontmoedigen wanneer iets door een beperking echt niet meer kan of lukt op de manier zoals je het voorheen deed. Probeer plezier te halen uit de simpele tuinbelevingen; dat roodborstje in een vogelhuisje of die eerste krokus die na de winter bloeit. En vier succesvolle tuinklusjes als een overwinning, zoals die paar meter die je zelf hebt kunnen grasmaaien of die aardappelen die je zelf kon rooien.

Tot slot wil ik Gardeners' World magazine bedanken dat ik mijn passie voor schrijven, tuinieren en toegankelijkheid mocht combineren in deze rubriek. En natuurlijk mijn dank aan de verschillende bedrijven van wie ik tuingereedschappen en -materialen mocht uitproberen.

Over Ralph

Tuinliefhebber Ralph Stoové gaat rollend door het leven. Zijn drijfveer om de wereld een stukje toegankelijker te maken voor mensen met een fysieke beperking, vertaalt zich ook naar zijn passie voor tuinieren. Ralph is ervan overtuigd dat een beperking geen belemmering hoeft te vormen om tuinplezier te beleven. Het vergt alleen soms wat aanpassingen en creativiteit. In de serie 'Toegankelijk tuinieren' deelt hij tips en ervaringen om met een lichamelijke beperking optimaal in je tuin aan de slag te gaan. En bovenal: om te genieten!

Benieuwd naar de bostuinavonturen van Ralph en zijn vrouw Marjolein? Volg dan op Instagram [@stoofs_tuin_en_moestuin](#). En wil je meer tips uitwisselen over toegankelijk tuinieren? Meld je dan aan voor de Facebookgroep 'Toegankelijk Tuinieren'.

Puzzel & win

Vul de puzzel in en maak kans op de
Gardeners' World Scheurkalender 2026

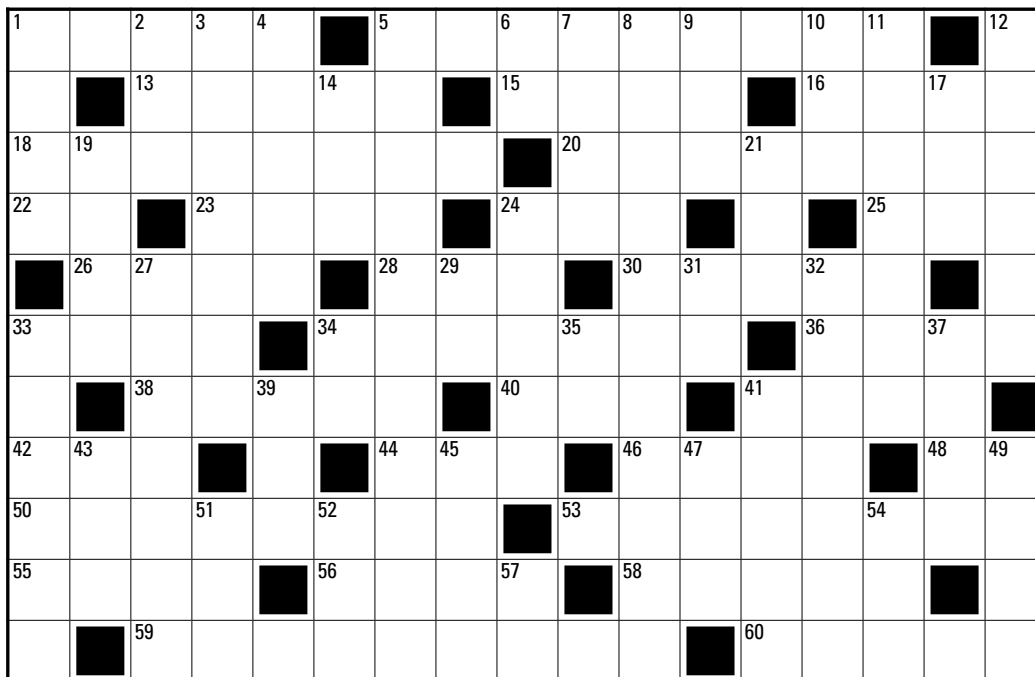
Kruiswoordpuzzel

horizontaal

1 proefperiode 5 tobber 13 jaargetijde 15 keten 16 lichtrode wijn 18 bewogen 20 ontbloomt 22 dwarsmast 23 gat in de muur 24 behoeftig 25 verkeerd 26 menselijk geluid 28 insect 30 handeling 33 aasetende roofvogel 34 deel van Europa 36 luizenai 38 groente 40 wanneer 41 kerel 42 prul 44 geldla 46 pakkerd 48 water in Friesland 50 sportartikel 53 uitgaansgelegenheid 55 inval 56 verdikte huid 58 herfstbloem 59 driedimensionaal 60 het zij zo!

verticaal

1 aangezichtsbehang 2 lage vrouwenstem 3 snijbloem 4 reusachtig 5 brutale journalist 6 getij 7 zangvereniging 8 klein bedrijf 9 gebogen been 10 Duitse omroep 11 Europeaan 12 rijke laag van de maatschappij 14 afslagplaats bij golf 17 wintersportartikel 19 Indonesisch gerecht 21 aangehecht takje 24 boek met kaarten 27 jachthond 29 rund 31 geluidsdrager 32 vaccineren 33 gangbaar 34 file 35 reeds 37 maaltijd 39 De Nederlandsche Bank 41 stadswal 43 lang geleden 45 geen enkele uitgezonderd 47 persoonlijk voornaamwoord 49 Engelse kostschool 51 biljartstok 52 deel van een fiets 54 grond bij een boerderij 57 buisverlichting.

42	58	41	10	27	37	52	24
----	----	----	----	----	----	----	----

Breng de letters uit de genummerde vakjes over naar de gelijkgenummerde vakjes van de oplossingbalk.

Gardeners' World Scheurkalender 2026

365 weetjes, tips, klusjes en inspiratie voor je tuin.

Met de scheurkalender van Gardeners' World mis je geen enkele belangrijke tuinklus en zorg je ervoor dat je tuin of balkon altijd groen en bloeiend is. Elke dag lees je de beste (moes)tuintips, handige checklists, leuke weekendklussen en een overvloed aan inspiratie om jouw groene paradijs tot leven te brengen. Of je nu een beginnende tui- nier bent of al jarenlange ervaring hebt, deze

kalender biedt voor ieder wat wils. Laat je verras- sen door creatieve beplantingsideeën, slimme tuinontwerpen en handige tuinierhacks. Leer welke planten goed bij elkaar passen, hoe je pla- gen op een natuurlijke manier kunt bestrijden en hoe je het hele jaar door kunt genieten van een prachtige tuin. Jouw tuin zal stralen als nooit tevoren!

WIN!

Magische feestdagen bij de Maretakkenkwekerij

Tussen de weilanden van Moergestel in Noord-Brabant ligt een bijzondere kwekerij. Je vindt er bomen, moestuinplanten, vaste kruiden, zelfs honing! Maar wanneer het kouder wordt, vind je er wel iets heel speciaals: maretakken.

Wist je dat de cover van ons decembernummer hier ook is geschoten?

De Maretakkenkwekerij wordt gerund door Michiel en Suzanne Nouwens. Ze kweken met de seizoenen mee en verkochten eerder hoofdzakelijk appelbomen met maretak als totaalpakket, tot er steeds meer vraag kwam naar losse maretakken. Er bleek zelfs zóveel animo, dat ze begonnen met het verkopen van losse maretakken en kransen. Nog steeds verkopen ze allerlei producten, van onbespoten planten tot honing en knoflook, maar de kwekerij staat

– zeker in de koude maanden – vooral in het teken van de maretak.

Rondleidingen

Benieuwd naar de kwekerij? Kom gezellig langs voor een rondleiding in de mooie omgeving en leer meer over de bijzondere maretak. Zie hoe ze groeien op bomen op de kwekerij, hoe de maretak wordt

vermeerderd, en stel al je vragen aan Michiel en Suzanne. De rondleiding is beschikbaar voor kleine en grote groepen, tot maximaal 30 personen.

Workshop natuurlijke kransen maken

Voor een groen dagje uit kun je ook een workshop boeken bij de kwekerij. Met materialen als droogbloemen, bessen, bottels, verschillende soorten groen en maretak, maak je zo een eigen kerstkrans. Onder de begeleiding van Michiel en Suzanne leer je hoe je een zo natuurlijk mogelijke kerstkrans in elkaar zet. Leuk om te doen met een vriendengroep, familiedag of met een teamuitje. Zoals je vorig jaar in het decembernummer hebt kunnen zien, bracht Team *Gardeners' World* hier vorig jaar een heerlijke dag door en maakten we onze eigen feestelijke kransen. Echt een aanrader, maar wees er op tijd bij: de workshops zitten snel vol!

Bestel een krans

Niet zo van het zelf maken, maar wil je wel graag een groen kunstwerk? Je kunt ook kant-en-klare kransen en bosjes maretakken bestellen bij de Maretakkenkwekerij. Of je nu een krans wilt met alleen maar maretak of met een afwisseling van materialen: je vindt het op de website van de kwekerij. Heb je een heel specifieke krans in gedachten? Geen probleem: noem het eenvoudigweg in je mail of telefoongesprek, dan denken de kwekers met je mee. Zo geef jij je feestdagen of die van een geliefde tuinier die extra persoonlijke *touch*.

TIP!

Wil je iemand verrassen met een bosje maretakken of een krans? Geef het adres door, dan regelen Suzanne en Michiel de rest.

Kwekers Michiel en Suzanne.

Over de Maretakkenkwekerij

Je vindt de Maretakkenkwekerij in Moergestel, Noord-Brabant. Wanneer je langs een paar boerderijen rijdt of wandelt, kom je bij de kwekerij aan. Een rondleiding of workshop kun je reserveren via de website of je kan telefonisch een afspraak maken. De kwekerij is goed bereikbaar met de auto en met het openbaar vervoer.

Adres

Maretakkenkwekerij
Michiel en Suzanne Nouwens
Heikant 10, 5066 CR
Moergestel
www.maretakkenkwekerij.nl
[@maretakkenkwekerij](https://www.instagram.com/maretakkenkwekerij)
op Instagram
Maretakkenkwekerij
op Facebook

Zet je pot op een lichte, beschutte plek, beschermd tegen harde wind en hevige regen.

Deel 1

Wintergeluk in een pot

In deze nieuwe serie laat **Nick Bailey** zien hoe je potten maakt die in de koude wintermaanden voor vrolijke kleur zorgen.

In december verdwijnt de kleur vaak uit onze tuinen en verschuift de aandacht naar binnen. Maar er is geen betere manier om 's winters gasten te verwelkomen dan met een vrolijke pot bij de voordeur, die heel lang meegaat. Deze donkere pot contrasteert perfect

met de warme, heldere kleuren van de planten, met hun rode, gele, bronzen en bordeauxrode schakeringen. Het is een makkelijke pot om te maken en de kleur blijft mooi tot ver in de lente. Dus waar wacht je nog op? Warme trui aan en aan de slag!

Deze pot met blauwgrijs matglazuur heeft iets van een ketel, wat prachtig samengaat met de felle, warme kleuren van de planten. De combinatie is een groot contrast met meer gedempte wintertinten en daarmee een echte aandachtstrekker.

Middelpunt van de pot is de wintergroene, goudkleurige liguster, die zijn kleur het hele jaar behoudt en in de tuin kan worden geplant als hij niet meer in de pot past. Je kunt hem knippen, vormsnoeien of vrij laten groeien. Ook *Euphorbia* 'Ascot Rainbow' en

Heuchera 'Cranberry' blijven groen (of gekleurd), en ze bloeien allebei tot in de lente.

Erysimum 'Constant Cheer', tot slot, zorgt voor een explosie van bloemkleur. Hij is zo sterk als wat en bloeit jarenlang non-stop. Er zijn allerlei verschillende vaste muurbloemen, met kleuren variërend van lila tot oranje en van rood tot paars, en allemaal zijn ze heel geschikt om winterpotten op te fleuren.

Samen vullen de vier planten elkaar de hele winter en tot in de lente aan met hun felle, warme kleuren, ongeacht het weer.

Dit heb je nodig

- *Erysimum* 'Constant Cheer' x 2
- *Heuchera* 'Indian Summer' x 1
- *Ligustrum sinense* 'Sunshine' x 1
- *Euphorbia martini* 'Ascot Rainbow' x 1

Beplant je pot

Geef je planten flink water en volg dan Nicks makkelijke stappen om je winterpot te maken.

1 Check of de pot goede, niet verstopte drainagegaten heeft en vul de pot tot de helft met turfvrrije potgrond. Als het erg licht voelt, voeg dan wat aarde toe.

Bespaartip

Oude, kapotte tegels in plaats van prijzige 'potvoetjes' zijn ideaal om onder potten te schuiven, zodat water makkelijk wegvloeit.

2 Zet de hoogste plant (liguster) achteraan in de pot en zorg dat er 5 cm ruimte is tussen de potgrond en de bovenkant van de pot, zodat je makkelijk water kunt geven.

3 Plant de *Heuchera* en de *Euphorbia* aan weerszijden van de liguster en vul de gaten op met de muurbloemen. Voeg potgrond toe tussen de wortelkluiten, druk aan en geef goed water.

4 Bescherm de pot met een dubbele laag noppenfolie als er vorst wordt verwacht. Potten van keramiek, beton of terracotta kunnen bij strenge vorst beschadigen.

Bereid je potten voor en bescherm ze

Met deze tips zorg je ervoor dat je potten jarenlang meegaan.

Bijna elke soort plantenpot moet je wel een beetje onderhouden om hem heel en mooi te houden. En de ideale tijd om dat te doen, is voor het planten. Of je nu potten hebt van hout, metaal, keramiek of terracotta, ze kunnen allemaal plagen en ziekten herbergen. De simpelste manier om problemen te voorkomen, is je potten wassen met een milieuvriendelijk afwasmiddel voordat je er nieuwe planten in zet. Ook heel belangrijk is dat je controleert of alle drainagegaten open zijn. De pot op zijn kant leggen en met een bamboestok de gaten doorprikken kan al genoeg zijn.

Tot slot: potten zijn op hun kwetsbaarst als het vriest. Zoals we allemaal weten, zet water uit als het bevriest, dus als de potgrond erg nat wordt, kan de pot barsten of beschadigd raken. Beperk de kans daarop door niet te veel water te geven en potten naar een meer beschutte plaats te verhuizen als het erg koud is. Noppenfolie kan op twee manieren nuttig zijn. Je kunt een dubbele laag rond potten wikkelen om ze tegen kou en vorst te beschermen, en je kunt potten er vanbinnen mee bekleden voor je ze vult met potgrond. Zo drukt het bevroren water tegen de noppenfolie, waardoor er geen druk komt te staan op de pot en deze barst of breekt.

“Hoe kun je gasten beter verwelkomen dan met een vrolijke pot bij je voordeur?”

Hergebruik potten zoveel je kunt, maar zorg eerst dat de drainagegaten open zijn.

Geef nieuwe beplanting water, maar daarna in de winter niet te veel.

Schrob potten van binnen en van buiten met milieuvriendelijk afwasmiddel.

VOLGENDE MAAND Maak met Nicks tips een pot om het nieuwe jaar mee in te luiden.

Iona: Laat gietwater eerst wat op kamertemperatuur komen. Te warm of te koud water kan een schok zijn voor je kamerplanten.

Winterv verzorging van kamerplanten

Tijdens de koudere maanden groeien kamerplanten minder snel, maar er valt nog steeds van alles te doen om je huiskamertuin gezond en wel te houden.

Nu de temperaturen zijn gedaald en de nachten langer zijn, kunnen we de neiging krijgen om weg te kruipen en onze energie te sparen. Dat is precies wat veel kamerplanten in de winter doen. Tijdens de donkere wintermaanden vertraagt de fotosynthese of stopt deze zelfs helemaal, en voor veel planten breekt dan een rustperiode aan. Maar dat betekent niet dat ze geen aandacht nodig hebben. Reageer op de subtiele signalen die ze afgeven, dan zullen ze in het voorjaar weer uitbundig gaan groeien.

Winterrust is een toestand van vertraagde stofwisseling, die in gang wordt gezet door veranderingen in de omgeving, zoals een

lagere temperatuur en zwakker licht. Voor veel planten is het een natuurlijke fase in hun cyclus. Maar al zijn ze gestopt met groeien, ze hebben nog steeds licht nodig. Het is belangrijk om ze 's winters zoveel mogelijk licht te geven. Een raam op het zuiden, waar het licht gedurende de zomermaanden voor de meeste tropische planten te fel is, is 's winters voor veel planten wel een goede plek. Als het niet mogelijk is om planten naar een lichtere plek te verhuizen, overweeg dan om het tekort aan te vullen met groeilampen. In de meeste lampfittings passen ook groeilampen. Plaats die boven de planten om ze wat extra energie te geven.

“Controleer de potgrond geregeld om te weten hoe snel of traag die uitdroogt en geef alleen water wanneer de grond (bijna) droog aanvoelt.”

Maak van een vitrinekast een terrarium met groeilampen en kleine ventilatoren.

Wanneer het daglicht 's winters minder intens wordt, moet je sommige planten naar een lichte vensterbank verhuizen.

Winterse problemen oplossen

Dit zijn problemen waar kamerplanten 's winters last van kunnen krijgen – en zo los je ze op.

Gele bladeren

Het vergelen van bladeren in de winter kan deel uitmaken van de normale cyclus van de plant. Als er veel bladeren vergelen, kan het zijn dat de plant te veel water of te weinig licht krijgt, of een combinatie van beide. Controleer altijd of de potgrond droog is voordat je water geeft en verhuis de plant naar een lichtere plek.

Vallende bladeren

Het is normaal dat planten 's winters wat blad verliezen, maar als ze abnormaal veel blad laten vallen, kan dat komen door een koude luchtstroom, een warme radiator of te weinig licht. Geef de plant een plek bij een licht raam, uit de buurt van warmtebronnen en uit de tocht. Controleer de vochtigheid van de potgrond en geef alleen water wanneer de grond droog is.

Spintmijt

Spintmijt houdt van warme, droge omstandigheden en kan dus vooral 's winters een plaag worden. Met het blote oog zijn de beestjes moeilijk te zien, maar je herkent hun aanwezigheid aan vlekjes en een poederachtige substantie op de bladeren, vooral langs de middennerf. Neem

alle bladeren af met een vochtige doek en gebruik een natuurlijk bestrijdingsmiddel, zoals een dunne laag diatomeeënaarde.

Varenrouwmug

Zie je dit ongedierte, dan geef je de planten waarschijnlijk te veel water, want het houdt van vochtige grond. Zet kleefvallen in de pot om de volwassen mugjes te vangen en bestrijd de larven met speciale aaltjes tegen de varenrouwmug.

Verschrompelen of verleppe

's Winters komt dit vaak doordat de plant te weinig water krijgt of omdat je juist te ijverig water geeft. Is de potgrond droog, geef dan royaal water en laat de plant niet meer uitdrogen. Is de potgrond drassig, zet de plant dan op een warmere, lichtere plek om op te drogen en geef minder vaak water.

BOVEN Verschrompelde bladeren kunnen wijzen op een tekort aan water – maar geef niet te veel water. **RECHTSBOVEN** Tocht, warmte of gebrek aan licht kan zorgen voor overmatig bladverlies. **RECHTS** Vergeling komt vaak door te veel water én te weinig licht.

Geef kamerplanten 's winters extra licht met een groeilamp.

Zet een plant met dorre bladeren onder een stolp of in een terrarium.

Geef water als de potgrond droog aanvoelt.

Water geven in de winter

's Winters is het lastig om planten de juiste hoeveelheid water te geven. Bij minder licht en lagere temperaturen gebruiken de meeste planten minder water. Veel mensen geven juist dan te veel water. In doornatte potgrond is geen plaats voor lucht, waardoor de wortels zuurstofgebrek lijden en gaan rotten. Daarentegen leidt centrale verwarming tot meer vochtverlies dan je zou denken.

Controleer de potgrond geregeld om te weten hoe snel of traag die uitdroogt en geef alleen water wanneer de grond (bijna) droog aanvoelt. Je kunt de vochtigheid het beste controleren door je vinger diep in de grond te steken. Als een plant is gestopt met groeien (als hij geen nieuwe bladeren aanmaakt), heeft hij minder water nodig dan 's zomers.

Cactussen en andere vetplanten hebben gedurende de koudere maanden heel weinig water nodig. De meeste cactussen mogen tussen eind oktober en begin april helemaal geen water hebben. Er zijn uitzonderingen op deze regel: cactussen die oorspronkelijk als epifyten in tropische en subtropische bossen groeien, hebben 's winters wel water nodig, maar veel minder vaak dan 's zomers.

Kort lange, iele stengels zo nodig in, zodat de plant al zijn energie voor nieuwe aanwas kan aanwenden.

“Zet planten onder een plantenstolp of in een terrarium als de bladeren dorre randjes krijgen.”

Verwijder stof van bladeren met een zachte, vochtige doek.

Vetplanten verzorgen

Vetplanten (die geen cactus zijn) hebben alleen water nodig wanneer de bladeren beginnen te verschrompelen. Ook hier zijn uitzonderingen op, zoals levende steentjes (*Lithops*) die je in de winter geen water mag geven. Sommige planten lijden in de winter vochtgebrek doordat de centrale verwarming de luchtvochtigheid verlaagt. Een luchtbevochtiger kan die weer verhogen. Ook helpt het om planten in groepjes bij elkaar te zetten. Planten geven via hun bladeren vocht af, waardoor er rond de plant een ‘bubbel’ met een iets hogere luchtvochtigheid ontstaat. Zet planten onder een plantenstolp of in een terrarium als de bladeren dorre randjes krijgen.

Heb je zin in een doe-het-zelfproject, dan zou je een vitrinekast tot een kas kunnen ombouwen. Je hebt alleen een paar

groeilampen en kleine ventilatoren nodig en – voilà! – je hebt een reusachtig terrarium waarin je tientallen planten kunt kweken.

Moet je bemesten?

De meeste kamerplanten hebben ‘s winters geen voeding nodig, omdat ze niet groeien. Maar als je nieuwe aanwas ziet, kan het de moeite waard zijn om ze licht te bemesten. Planten hebben baat bij een gezond bodemleven. Een bodemverbeteraar met micro-organismen kan het aantal nuttige microben in de potgrond verhogen. Hierdoor verbetert de opname van water en voedingsstoffen, en lijden de planten minder stress. Tegen het einde van de winter kun je iele stengels of dode bladeren wegnippen. De plant ziet er dan niet alleen beter uit, maar kan zich ook weer richten op nieuwe aanwas in het nieuwe groeiseizoen.

EXCLUSIEVE AANBIEDING

STRALEND DE HERFST IN MET OTAZU

Verwen jezelf of iemand anders deze herfst met een prachtig sieraad van Otazu. Deze betoverende, handgemaakte oorbellen met glinsterende Swarovski-kristallen laten je stralen.

Diverse **oorbellen** voor slechts **€ 35,-**
per paar i.p.v. ~~€ 80,-~~

OTAZU

Ga snel naar www.shopjefavoriet.nl/oorbellen
en profiteer van deze mooie aanbieding

CADEAUTIP
slechts
€35,-
per paar

Deze oorbellen zijn een prachtig symbool van vrouwelijke energie, perfect voor elke gelegenheid. De Swarovski-kristallen zijn zorgvuldig afgewerkt met 14-karaat goud, wat niet alleen zorgt voor een luxueuze uitstraling, maar ook voor tijdloze elegantie. De oorbellen zijn de ideale aanvulling op jouw outfit en eenvoudig te combineren met zowel een casual als chique look. Verwen jezelf, of geef een paar oorbellen cadeau aan je vriendin, moeder, zus, oma of iemand die je liefhebt.

Bij elke bestelling ontvang je de oorbellen in een luxe geschenktasje en profiteer je van gratis verzending! **Wees er snel bij, want deze onweerstaanbare aanbieding is tijdelijk en op=op!**

**Gratis
verzending**

SHOPJEFAVORIET.NL

Moeiteloos oogsten

Wat voor weer het ook is, je kunt nog steeds makkelijke gewassen zaaien en oogsten – en zelfs je eigen plantensteunen kweken.

Jack Wallington laat zien hoe.

Nu het eind van het jaar en de winterzonnewende (wanneer de dagen weer gaan lengen) razendsnel dichterbij komen, droom ik alweer over de moestuin in 2026 en maak ik plannen en lijstjes van nieuwe gewassen om uit te proberen.

Ik kies nog meer voor makkelijke gewassen die zoveel mogelijk opleveren voor zo weinig mogelijk werk. Dat betekent voor mij: meer peultjes, bonen, tomaten en pompoenen die ik in de winter opsla. Vaste eetbare planten staan altijd hoog op mijn lijstje en daar ga ik er ook steeds meer van kweken – frambozen, asperges en noten, bijvoorbeeld. Ik ga minder arbeidsintensieve aardappelen telen, net als alles wat veel voorbereiding vraagt voordat je het kunt eten.

Hier in Yorkshire was het weer de laatste jaren heel onvoorspelbaar, wat het moeilijk maakt om de moestuin te plannen, maar we houden moed. En door me te focussen op makkelijke gewassen, heb ik meer tijd om buiten te genieten van het oogsten.

Oogsten

December is de maand van spruitjes. Persoonlijk ben ik daar dol op, mits ze goed bereid zijn door ze te roosteren en bakken, waardoor ze zoet en smakelijk blijven. Als je ze kookt, daarentegen, kunnen ze papperig en smaakloos worden. Ik oogst eerst de onderste spruiten, door ze omlaag van de stengel te trekken. Aan de plant blijven ze 's winters lang goed en blijven ze zelfs groeien, zodat je per plant meer spruiten krijgt.

In onze tunnelkas krijgt onze veldsla op warme dagen een groeispurt en kunnen we er verse blaadjes voor in salades van plukken. Die zijn klein en dus wat lastig te plukken, maar het loont de moeite om dat te doen en niet de hele plant te oogsten, omdat die dan de hele winter door meer blaadjes blijft produceren.

We zijn in de winter vooral erg blij met onze kruidenbedden, want er staat een heleboel groenblijvende tijm, rozemarijn, salie en laurier bij de keukendeur. Zo hebben we in de druilerigste maanden, als vers voedsel niet altijd makkelijk te krijgen is, toch nog wat groene oogsten.

Pluk een paar blaadjes van elk veldslaplantje zodat de planten blijven groeien.

3 soorten fruit met kale wortel om nu te planten

- Kruisbessen
- Frambozen
- Appelbomen

Zaai zaad voor microgroenten dicht opeen en zet ze op een zonnige vensterbank.

“Microgroenten kun je oogsten zodra de kiemblaadjes verschijnen.”

Zaaien

Niet veel gewassen zijn de moeite waard om in december te zaaien. Je kunt dat beter pas doen tegen de lente-equinox in maart. Maar als je staat te popelen om iets te zaaien – en geef toe, wie doet dat niet? – dan raad ik aan om binnen microgroenten te zaaien op een lichte vensterbank. Je kunt zo’n beetje elke bladgroente gebruiken, zoals boerenkool, sla ‘Amaze’, mosterd ‘Purple Frills’, amarant en gouwe ouwe tuinkers.

Zaai ongeveer 1 zaadje per centimeter – maar het hoeft niet al te precies – in een bak met turfrijke potgrond en bedek de zaadjes met een dun laagje potgrond. Zet de bak in water, zodat de potgrond vochtig wordt, en zet hem dan op je zonnigste vensterbank. De zaden ontkiemen binnen een paar dagen.

Microgroenten kun je oogsten zodra de kiemblaadjes verschijnen. Knip ze onderaan af met een schaar voor een eenmalige oogst. Je kunt ook wachten tot de zaailingen vier of zes echte blaadjes hebben en dan de topjes afknippen of de buitenste blaadjes plukken. Als je kleine beetjes plukt, blijven ze nieuwe blaadjes maken. Kruiden zoals basilicum, bieslook en peterselie kun je zo kweken en plukken, al kun je die ook groter laten worden. Pluk dan alleen maar een paar blaadjes naar behoefte.

Kweek je eigen steunen door nu hazelaar met kale wortels te planten.

Klussen

Als je de ruimte hebt, kun je geld besparen door je eigen steunpalen te kweken. Hazelaar (*Corylus avellana*) wordt daar sinds oudsher voor gebruikt en door 'op hakhout te zetten' (te kappen tot op de stronk) krijg je meerdere stokken. Kleinere twijgachtige takken zijn handig om erwten tegenaan te laten klimmen.

Kappen tot op de stronk doe je in de winter, als de plant in rust is. Het stimuleert nieuwe, rechte uitlopers in de lente. Het kost natuurlijk tijd om de steunen te laten groeien – hazelaar wordt meestal om de 5 tot 7 jaar teruggehakt. En als je een nieuwe hazelaar plant, laat die dan een paar jaar aanslaan en kap de eerste stam pas terug als die een diameter van minstens 5 cm heeft.

Hazelaar is nu met kale wortels verkrijgbaar, wat goedkoper is dan in potten. Bedenk dat hazelaars ruimte nodig hebben – ze willen de hoogte in tot 8 m en zelfs als je ze op hakhout zet, worden ze minstens 2 m breed en 2 m hoog. Als je ruimte hebt voor één hazelaar, zul je er geen spijt van hebben. Als je er meer kwijt kunt, of vrienden aanmoedigt ook hazelaars te nemen, hoef je nooit meer steunen of bamboestokken te kopen.

Steun erwten met kleinere, twijgachtige zijtakken van hazelaars

Nog meer geldbesparende tips en inspiratie lees je in de speciale uitgave *185 budget-ideeën voor jouw ideale tuin*. Bestel hem voor €12,99 op www.gardenersworldmagazine.nl/budget

VOLGENDE MAAND Tips om in de stad te moestuinieren en heerlijke recepten.

STICHTING NL BLOEIT!

Wij kweken bijzonder aantrekkelijke inheemse planten, soorten waar de wilde bijen, vlinders en heel veel andere insecten dol op zijn. In Nederland zijn er nog maar weinig van deze planten in het wild te vinden en jij kunt helpen door juist de inheemse planten in je tuin te zetten. Op een paar vierkante meter kun je al een prachtige wilde weelde creëren.
nlbloeit.nl

Inheemse held stelt zich voor

Met inheemse planten help je de biodiversiteit enorm. Ze zijn prachtig, maar helaas niet zo bekend. Elke maand stelt een inheemse plant zich aan je voor, in de hoop een plekje in jouw tuin te krijgen. Ze zullen je niet teleurstellen!

Madeliefje

Bellis perennis

Qua groei en bloei val ik niet echt op, maar toch ben ik een van de meest bekende plantensoort en sinds 2023 zelfs gekozen tot de nationale bloem van Nederland. Veel mensen hebben er een jeugdherinnering aan, omdat ze kettinkjes van madeliefjes hebben geregen. Al sedert de oudheid ben ik een symbool van de liefde en gold ik als symbool van de Maagd Maria, waarnaar ik vermoedelijk ben vernoemd (maegde-lieve). Mijn botanische naam *Bellis perennis* komt van het Latijnse *bellus* = mooi, en *perennis* = overblijvend.

Ik behoor tot de composietenfamilie (*Asteraceae*) en ik blijf erg laag, meestal een hoogte van 10 tot 15 centimeter. Ik groei bijna altijd plat op de bodem, waardoor afmaaaien of afgrazen bijna onmogelijk is. In wat hogere vegetatie (vaak gras) groei ik iets hoger.

Kenmerkend voor mij is mijn platte, spatelvormige bladrozet waaruit in het midden dunne en meestal bladloze bloemstengels groeien, elk met één bloemhoofdje. Mijn bloemhoofdje bestaat uit een geel hart van buisbloemen, omringd door een krans van witte straalbloemen. Deze witte bloemblaadjes krijgen vaak een roze of rode gloed naarmate ze ouder worden. Mijn bladeren en bloemen zijn eetbaar.

Mijn bloemen sluiten zich 's nachts en ook bij regenachtig weer, en openen zich weer bij zonneschijn. Ik ben bijna het hele jaar door in bloei te vinden, zolang het niet vriest.

Ook heb ik een bijzondere eigenschap dat heliotropisme heet. Dat betekent dat ik een speciale celstructuur heb en mijn bloemhoofdjes altijd richting de zon staan. Mijn bloemen zijn rijk aan nectar en stuifmeel en zijn een vaste voedselbron voor diverse insecten, waaronder bijen (zoals hommels, metselbijen en zandbijen), vlinders (o.a. kleine vuurvlieder) en zweefvliegen.

Ik gedij op vrijwel elk type bodem, zolang deze niet te nat is, en ik groei het liefst in de volle zon tot lichte schaduw. Ik ben vooral te vinden in gemaaid graslanden, gazons en bermen. Ik vermeerder me zowel via zaad als ongeslachtelijk: door de vorming van nieuwe rozetten aan korte zijstengels. Hierdoor kan ik in gazons dichte matten vormen.

Er zijn ook gecultiveerde varianten ontwikkeld, vaak met grotere en meer gevulde bloemen in wit, roze of rood, die erg geschikt zijn voor in potten.

VOLGENDE MAAND Witte dovenetel (*Lamium album*).

A lush forest floor scene featuring various types of ferns, moss-covered logs, and a small plant with white and yellow variegated leaves. The background is a dense green forest.

Govert gidst

In de verleiding door varens

Of je ze nu ziet in het bos of in schaduwhoekjes in de tuin, varens spreken tot de verbeelding. In Nederland vind je vele inheemse soorten, maar ook inmiddels ingeburgerde soorten. Redacteur **Govert** gaat op bezoek bij Kwekerij Pieters Planten om meer te weten te komen over varens in de tuin.

Over Govert

Als natuurgids leid ik graag mensen door onze prachtige natuur en daarnaast ben ik gek op tuinieren! In de serie 'Govert gidst' leid ik jullie graag door de wereld van de natuur(rijke) tuin. Het is echt niet nodig om je tuin volledig op de schop te doen en je favoriete planten bij het compost te zetten. Met kleine aanpassingen kun je vaak al een wereld van verschil maken.

Door het delen van inspiratie, praktische tips én verdiepende informatie, kunnen we samen in de tuinen van Nederland en België meer ruimte geven aan de natuur. Laat je inspireren en beleef de natuur in je tuin!

Bij Pieters Planten kun je een bijzondere stobbentuin bekijken, waarin je veel varens en andere schaduwplanten met bijzonder blad kunt bewonderen. Bezoek de kwekerij en de stobbentuin in Wapenveld. Kijk ook op www.petersplanten.nl.

Deze grote kettingvarensoort (*Woodwardia unigemmata*) is prachtig als je daar de ruimte voor hebt in de tuin.

Al heel erg lang heb ik een fascinatie voor varens. Niet in de eerste plaats omdat ze al zo ontzettend lang bestaan – zie kader. De ogenschijnlijke eenvoud van deze sporenplanten maakt ze voor mij zo mooi in de natuur en in de tuin, waar ik zeker tien soorten heb staan. De meeste hiervan zijn inheems, maar wat varens betreft breek ik een beetje met mijn innerlijke stem die zegt vooral inheemse planten in de tuin te zetten. Sommige exotische varensoorten zijn gewoonweg onweerstaanbaar en gelukkig zijn de meeste niet invasief in de natuur, iets waar ik op probeer te letten.

Blad boven bloem

Omdat ik van varens in de tuin lang niet zoveel weet als ik zou willen, ga ik op een prachtige herfstdag op bezoek bij schaduwplantenspecialist Pieter Nijhoff van kwekerij

Pieters Planten. Het vak is relatief nieuw voor hem: "Vanuit de ICT ben ik ingestroomd in het kwekersvak en ben begonnen met kweken in mijn schaduwrijke achtertuin. Zodoende ben ik een soort van veroordeeld

Voor wij uit het water kropen

Sporenplanten, zoals wolfsklauwen en varens zijn ontzettend oud en als je fossielen bekijkt lijken ze nagenoeg hetzelfde zoals wij ze nu kennen. Veel moderne varenfamilies zijn ontstaan in het Krijt (ca. 143 mln. jaar geleden), maar voorlopers van deze varens zijn al gevonden in fossielen van ruim 390 miljoen jaar oud. Dat is eerder dan de eerste gewervelde landdie- ren het water uit glibberde!

Deze fossiele varen komt uit het Carboon (ongeveer 300 mln. jaar geleden).

Bij de kettingvaren zie je heel duidelijk de sporangia (waar de sporen in zitten) in 'kettingvorm'.

Hier zie je onder andere *Beesia calthifolia* en *Rohdea pachynema* (rechts), en salomonszegel 'Weihenstephan' (midden). Opvallend zijn de varens *Athyrium otophorum* 'Okunum' (voorgond), *Polystichum setiferum* 'Dahlem' (midden).

Kweker Pieter Nijhoff heeft zich gespecialiseerd in schaduwplanten, waaronder varens.

geraakt tot schaduwplanten en vind ik ze inmiddels eigenlijk mooier dan zonminnende bloemen”, vertelt Pieter mij lachend. “Bij schaduwplanten gaat het vaak niet om de bloei, maar juist om de bladstructuur en die is bij varens zo mooi zichtbaar. Varens komen in veel verschillende vormen en je kunt ze daardoor goed combineren”.

Pieter laat mij verschillende soorten zien, waaronder de zeer indrukwekkende kettingvaren (*Woodwardia unigemmata*). “Deze soort wordt erg groot. De nieuwe bladeren hebben een prachtige bronsrode kleur die uitgroeien tot lange, friskgroene bladeren. Je kunt aan de sporangïen zien waarom hij kettingvaren heet, deze liggen keurig op een rijtje. Hij is wintergroen, maar kan met vorst wel een extra laag bladeren gebruiken”. Naast deze grote varen laat hij mij ook een kleine, groenblijvende bodembedekker zien die graag aan ‘de wandel’ gaat: *Blechnum penna-marina*. Een absolute schoonheid!

Dit zijn twee uitheemse soorten, maar er zijn ook inheemse groenblijvende varens. Met (zeer) strenge vorst kan het groen wel verdwijnen. “Groenblijvende inheemse varens zijn bijvoorbeeld de bekende mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*), maar ook dubbeloof (*Struthiopteris spicant*), tongvaren (*Asplenium scolopendrium*) en de gewone eikvaren (*Polypodium vulgare*). Deze laatste maakt vaak in de nazomer nog bladeren aan, waardoor je in de herfst opeens friskgroene bladeren in de tuin hebt. Dat geeft een mooi effect”, legt Pieter uit.

Schaduwfabel

Terwijl hij mij verder over zijn kwekerij in het bos van Wapenveld leidt, vertelt hij meer over varens in de tuin. Er bestaat bijvoorbeeld de fabel dat varens altijd in de schaduw moeten staan. Dat weerlegt hij graag: “Varens zijn schaduwliefhebbers, maar dat alle varensorten altijd in de schaduw moeten staan is niet waar. Het zit hem vooral in het beschikbare vocht in de bodem. De ene soort verdraagt meer droogte dan de andere. Zorg er daarom voor dat de bodem altijd wat vochtig is. Zodra bij droogtegevoelige soorten de bladeren bruin worden, kun je dat niet meer ongedaan maken en dat is zonde”.

Eerder dit jaar bezocht ik de Weerribben en zag daar in de volle zon massa’s moerasvarens (*Thelypteris palustris*) staan die het prima naar hun zin hadden. Vocht (en de zure omgeving) blijkt voor deze soort de perfecte plek te zijn, want ze zwommen nog net niet weg me hun wortels. Een goede soort voor een regenwater gevoede vijver dus.

Perfekte bladcombinaties

Op de kwekerij heeft Pieter twee voorbeeldtuinen aangelegd waar hij, naar eigen zeggen, experimenteert met allerlei schaduwplanten. Varens spelen daar een grote rol in, maar zeker niet de hoofdrol. “Ik heb met name een passie voor bladvormen, zoals van winterharde begonia’s. De bloemen doen me niet echt veel, maar de bladeren zijn vaak prachtig en kun je goed combi-

De tongvaren (*Asplenium scolopendrium*) is een opvallende, inheemse varen die zich onder andere thuis voelt tussen vochtige (stapel)muurtjes.

In de stobbentuin combineert Pieter de varens onder andere met opvallende planten zoals *Begonia* ‘Tie Dye’.

Het ecologisch belang van varens

Om meer te weten te komen over de ecologie van varens sprak ik met plantenecoloog **Sina Bohm**. "Bij bloemen is het vrij duidelijk wat voor belangrijke rol ze spelen in een ecosysteem, maar varens hebben een meer verborgen waarde voor de natuur", vertelt ze. "Het bijzondere aan varens is dat ze op zeer schaduwrijke en erg voedingsarme plekken kunnen groeien, waar veel andere planten dat niet kunnen, en nemen daardoor een unieke *niche* in. Varens hebben daardoor een belangrijke rol voor de bodemfauna en de samenstelling van bossen, met name in de verjonging. Een varenlaag neemt namelijk veel licht weg van de bodem, waardoor zaailingen van bepaalde bomen een betere kans krijgen dan andere. Ook krijgen invasieve plantensoorten vaak geen kans op plekken waar veel varens groeien."

Disaster taxa

Varens dragen ook sterk bij aan natuurherstel, legt Sina uit: "Varens worden ook wel *disaster taxa* genoemd, omdat ze na catastrofes snel kunnen herstellen en floreren. Na bosbranden, rondom oude mijnen, maar ook na de komeetinslag 66 mln. jaar geleden, nemen varens gebieden snel over. Ze zijn heel goed bestand tegen toxische stoffen en (zware) metalen en nemen dit ook op. Daarmee herstellen ze de bodem, gaan ze erosie tegen en krijgen andere planten de kans zich te vestigen."

Stedelijke klimaatadaptatie

In Amsterdam doet Sina varenonderzoek: "Varens kunnen in steden een belangrijke rol spelen in het veranderende klimaat. Begroeide muren met varens en andere planten absorberen zonlicht, houden de omgeving vochtiger en reguleren daarmee de temperatuur, zodat het minder warm wordt op straat. Het is belangrijk dat dit in combinatie met boomaanplant gebeurt." Ook voor de biodiversiteit in de stad zijn varens belangrijk, vertelt ze: "Op kades zie dat je eerst wat mossen nodig hebt, voordat varens verschijnen. Als varens vervolgens goed gevestigd zijn, creëren ze een milieu waar ook andere plantensoorten kunnen gedijen." Varens zijn dus erg interessant in (stads)tuinen. Ze helpen de bodem verbeteren, groeien op lastige plekken, onderdrukken ongewenste planten en groeien op schaduwrijke muren en daken.

"Bij schaduwplanten gaat het vaak niet om de bloei, maar juist om de bladstructuur, en die is bij varens zo mooi zichtbaar."

Een mooie (uitheemse) varensoort: *Blechnum penna-maria*. Goede bodembedekker.

neren in een schaduwtuin, samen met varens". Inderdaad zie ik allerlei inheemse en uitheemse (half)schaduwplanten die ook, of misschien wel juist, in het najaar een prachtig geheel vormen.

Een voor mij inspirerend voorbeeld is de stobbentuin die Pieter dit jaar heeft aangelegd. "Onder deze bomen probeer ik microklimaatjes te creëren, waarin ook minder winterharde varens en schaduwplanten goed gedijen. Hier heb ik vooral geprobeerd om te focussen op verschillende bladvormen en kleuren. Veel bloeiende schaduwplanten in bossen bloeien vroeg in het jaar, omdat er dan nog veel licht beschikbaar is. In de zomer zijn ze vaak al klaar en hebben ze zaden gezet. Daarom is het juist in de schaduw

belangrijk te kijken naar bladvormen van verschillende soorten varens, in combinatie met bijvoorbeeld begonia's en andere opvallende planten".

Geduld is een schone zaak

Een aantal varens in mijn tuin staan er een jaar of drie in en zijn nu pas te zien in volle glorie. Varens nemen hun tijd en geduld is dan ook een schone zaak wat deze planten betreft. Je wordt uiteindelijk beloond met prachtige lange bladeren en robuuste planten. Mijn soms ietwat enthousiaste brein heeft vaak minder geduld en dus ging ik met een goed gevulde krat prachtige varens en andere herfstbloeiers naar huis. Die passen er nog wel bij in mijn schaduwtuin!

Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) houdt van kalkrijk substraat en zie je daarom vaak op (oude) muren.

De inheemse zachte naaldvaren (*Polystichum setiferum*) dankt zijn naam onder andere aan de puntige uiteinden aan de deelblaadjes.

Aan de slag

Er is altijd genoeg te doen in de tuin, maar de taken verschillen per seizoen. In deze rubriek vind je alle tuintaken die je deze maand kunt uitvoeren. Loop de handige checklists na en hou zo makkelijk je tuin bij.

100

103

Deze maand

100 Algemene tuintaken

Blijf gevallen blad verzamelen en plant helleborussen in potten.

103 Adams tuintaak van de maand

Vier manieren om borders te mulchen.

104 Bloemen

Kop rododendrons en snoei klimrozen.

106 Bramen planten

Plant bramen met kale wortels.

107 In de kas

Vul kasborders bij en ruim op.

108 Groente en fruit

Pluk spruiten en oogst boerenkoolblad.

110 Kamerplanten

Houd lidcactussen tevreden.

104

106

108

110

Doe dood blad in zwarte vuilniszakken om bladaarde te maken; een fantastische bodemverbeteraar.

Blijf gevallen blad verzamelen

Hark de laatste gevallen blaadjes van het gazon en tuinpaden. Veeg natte bladeren steevast van wandelpaden, zodat je er niet over uitglijdt. Als je ze van het gazon harkt,

krijgt het gras wat meer broodnodig licht in de korte, donkere winterdagen. Ook verdampt overtollig vocht dan beter, waardoor het gras sterk en gezond blijft.

Het verzamelde blad kan op de composthoop. Als je bladaarde wilt maken, gooi de blaadjes dan op een open hoop of in een zwarte vuilniszak waar je gaten in prikt.

Checklist

- ☐ Neem houtstekken van kornoeljes, rode ribessen, forsythia's en rozen.
- ☐ Snoei krachtige klimmers zoals Oosterse wingerd, vijfbladige wingerd en sierdruiven.
- ☐ Bescherm rotsplanten tegen winterse natheid door ze binnen te halen of er beschutting omheen te maken.
- ☐ Bedek bij koud weer voorjaarsbloeiende eenjarigen met vliesdoek.

Maak gratis mooie, rustieke steunen van gesnoeide takken.

Maak steunen van snoeisel

Kies uit snoeisel van bomen lange, rechte takken die je volgend jaar als steunen kunt gebruiken in de tuin. Haal alle zijtakken weg met een takkenschaar.

Bepaal welke lengtes je nodig hebt: 1 m is handig om bijvoorbeeld tuinbonen te steunen, terwijl je voor stokbonen steunen van 2,5 tot 3 m nodig hebt. Zaag ze met een snoeizaag op lengte, bundel ze en zet ze op een droge plaats tot je ze nodig hebt. Bewaar ook de kortste stukjes om de uiteinden van net ingezaaide plekken te markeren.

Bereid kerstbomen voor

Laat het net om je kerstboom zitten voor je die naar binnen haalt. Zaag onderaan een stuk af zodat je vers hout ziet. Dat neemt meer water op en helpt de boom zijn naalden vast te houden als hij binnen staat. Misschien moet je de boom sowieso bijsnijden om hem te laten passen in zijn standaard. Zet hem een paar dagen recht op in een emmer water voor je hem in huis zet.

Snij de boom onderaan af en leg de stomp neer voor tuindieren.

Voorkom dat je vijver bevroert

Laat een oude voetbal, of een zachte verpakking die meegeeft, op je vijver drijven. Die kun je weghalen als zich ijs vormt. Een dun ijslaagje is niet zo erg, maar als er langer ijs of sneeuw op ligt, halen planten en algen door het gebrek aan licht zuurstof uit het water, waardoor vijverdieren uiteindelijk sterven. Met deze methode hoeft je dieren niet te verstoren, door bijvoorbeeld het ijs stuk te hakken.

Een bal houdt in een bevroren vijver een gat open voor dieren.

STAP VOOR STAP Zaai boomzaden

Kweek nu bomen op uit zaad. Het zaad heeft winterkou nodig om uit zijn rust te komen en te ontkiemen. De meeste cultivars kun je niet uit zaad opkweken, dus neem botanische soorten voor de beste resultaten. Bescherm het zaad tegen muizen en eekhoorns met staalgaas. Geef meer water als ze ontkiemen.

1

Vul een zaaibak met gelijke delen turfrijke potgrond en perliet. Verspreid de boomzaden over het oppervlak.

2

Bedek de zaden met een dikke laag scherp zand voor een goede afwatering en om rotting te voorkomen.

3

Steek een label in de bak en zet hem buiten op een beschutte plaats, zoals in een kweekbak. Dit of het volgende voorjaar kun je de zaailingen verwachten.

Snoei de boomtakken net boven een gezonde knop of zijscheut.

Snoei beschadigde boomtakken

Fatsoeneer de beschadigde stengels van houtachtige planten nu het blad gevallen is en je gebroken twijgjes en beschadigde takken kunt zien. Snoei ze terug tot een gezonde

knop en bedenk dat uitlopers volgend jaar groeien in de richting die de knop uit wijst. In de regel houden naar buiten wijzende knoppen de vorm van de boom mooi.

Steriliseer als je klaar bent de bladen van je snoeischaar 15 minuten met een natuurlijk ontsmettingsmiddel om het risico te beperken dat ziekten zich verspreiden.

Richt de tuit op de potgrond, niet op de bladeren.

Geef winterpotten water

Check of potten met wintergroene en winterbloeiende planten water nodig hebben, door je vinger in de potgrond te steken. Of til potjes op om het gewicht te voelen. Als de

pot licht voelt, hebben de planten waarschijnlijk water nodig. Doe dit elke week en reken niet op regen, want die bereikt zelden de potgrond. Als potten bomvol zitten, zelfs als planten

gewoon hun gangetje gaan, verliezen bladeren vocht in de wind en nemen de wortels vocht op. Geef potplanten naar behoefte water met een gieter zonder sproeikop.

Zet helleborussen tijdelijk in potten, behalve als ze bescherming tegen vorst nodig hebben.

Plant helleborussen in potten

Zet bloeiende helleborussen in potten, zodat je de rest van de winter vrolijke kleur hebt. Geef de nieuwe plant water, haal voorzichtig de wortels onderaan wat uit elkaar en zet

de plant midden in de pot in turfrijke potgrond.

Helleborussen doen het op de meeste standplaatsen, maar een schaduwhoekje fleuren ze mooi op. Plant ze

volgend voorjaar uit in de tuin. Deze bodembedekkers gaan lang mee op een schaduwrijke plek met humusrijke, vocht vasthoudende grond en bloeien uitbundig in de winter.

Pas op voor meniezwam

Het gewone meniezwammetje komt met zijn oranje-roze wratjes vaak voor en zorgt dat takken afsterven. Snoei aangetaste takken terug tot gezond hout, het liefst bij droog weer.

Maak een scherpe snoeiwond en gooi het snoeisel in de vuilnisbak om verspreiding van de sporen te voorkomen. Als de plant vaak last heeft van meniezwam is dat een teken van andere problemen. Zorg dus dat hij genoeg voeding en water krijgt en zet hem op een plek die het best past bij zijn behoeften.

Het meniezwammetje kan het hele jaar door verschijnen.

Een steun helpt bomen op een open, winderige standplaats.

Bind bomen aan en voorkom windschade

Het is essentieel dat je jonge bomen steunt om ze te beschermen tegen harde wind. De paal moet in de richting van de heersende wind staan. De steun helpt windschade te voorkomen en zorgt dat de boom rechter groeit. Door bomen met een steun 's winters regelmatig te controleren, beperk je het risico op schade door banden die te strak of los zitten, of kapotte of te wijde potten. Banden die je te lang laat zitten, snoeren de dikker worden-de stam in en door de wind kunnen bomen tegen langere palen schuren. Haal palen en banden dus weg als ze hun werk gedaan hebben.

Checklist

- ☐ Keer compost 's ochtends als het bevroren heeft om, om op te warmen.
- ☐ Gebruik berken- of hazelaartwijgen als steun voor voortgetrokken narcissen.
- ☐ Blijf voedersilo's aanvullen met vetrijke vogelvoer.
- ☐ Houd scherp zand bij de hand en meng het met zout om te voorkomen dat paden bevroren en glad worden.
- ☐ Verhuis bladverliezende bomen en heesters die op een verkeerde plek staan.

Als je rozen mulcht, zorg dan dat de entplaats net aan het oppervlak zit.

Mulch borders

Vul kruiwagens en mandjes met mulch om op je borders aan te brengen. Als je bedden altijd vol staan, is dat de enige manier om organisch materiaal aan te vullen en de bodem op lange termijn te verbeteren. Mulch heeft veel voordelen voor de bodem en planten: het onderdrukt onkruid, houdt vocht vast, geeft extra voedingsstoffen en verbetert de bodemstructuur voor wortelgroei.

Wied eerst onkruid en laat de bodem een paar dagen met rust terwijl de vogels zich tegoed doen aan larven en slakken eitjes onder het oppervlak. Mulchen doe je idealiter als het net geregend heeft. Mulch niet als het vriest, want dan houdt de mulch de kou vast. Schep de mulch op de bodem en hark hem tot een egale, 5 cm dikke laag.

Compost, mest of groen afval is ideaal, maar brengt wel een klein risico met zich mee dat er extra onkruidzaden in zitten. Schors of houtsnippers zijn prima rond houtachtige planten, maar niet rond planten met zachte uitlopers in de lente. Gebruik schoon scherp zand of gravel rond rotsplanten en planten in een droge tuin, zodat vocht snel weg kan.

4 MANIEREN Om borders te mulchen

1

Breng een dikke laag aan op borders vol vaste planten in rust die je al gesnoeid hebt. Geef vorstgevoelige planten zoals dahlia's en gladiolen een extra dikke mulch.

2

Graaf een grote cirkel onder jonge bomen. Geef goed water en breng de mulch aan, maar niet onder aan de stam, anders kan die gaan rotten.

3

Geef planten met kale wortel meteen na het planten, aandrukken en gieten een mulch. Zorg dat de mulch zich niet ophoopt tegen de stengels.

4

Schep ook mulch in de gaten tussen planten in gemengde borders. Breng een dikke laag aan, maar laat de mulch geen houtachtige stengels raken.

Cyclamen houden niet van natte aarde, dus doe een paar handjes scherp zand door de potgrond.

Plant cyclamen in potten

Fleur je terras of voordeur op met cyclamen in potten. Cyclamen die nu worden verkocht, zijn hybriden die tegen lichte

vorst kunnen en de rest van de winter vrolijk bloeien, mits de afwatering goed is. Zet ze op een beschutte plek, liefst bij

een muur, in potten met turf-vrije, universele potgrond met daardoorheen een paar handjes scherp zand.

TIP

Haal onkruid weg en breng een mulchlaag van schors aan rond planten zoals hel-leborussen, om hun bloemen optimaal te laten uitkomen. Knip oude bladeren af die de plant tijdens de bloei minder mooi maken.

Verwijder zieke rozenblaadjes

Haal bij rozen blaadjes weg die verwelken of tekenen van ster-roetdauw of meeldauw vertonen. Veel moderne rozen behouden hun blad tot ver in de winter. Haal alle zieke blaadjes van de grond: als ze in de buurt van de plant blijven, verspreiden de sporen zich op de nieuwe groei, die al vroeg kan verschijnen. Snoei de zieke stengels weg en gooi ze niet op de composthoop, maar in de gft-bak.

Gooi alle geïnfecteerde bladeren en stengels in een gft-bak.

30 MINUTEN OVER

Slakken overwinteren onder bladeren, stenen, tegels, op metselwerk en achter klimplanten. Kijk bij planten waar slakken dol op zijn – daar zitten ze ongetwijfeld in de buurt. Pluk ze weg en zet ze minstens 20 m verderop uit als je ze niet meer terug wilt zien.

Haal uitgebloeide bloemen weg met een snoeischaar.

Kop rododendrons

Kop de laatste rododendrons om ruimte te maken voor de bloemen van volgend voorjaar. Check of je aan de topjes nog verschrompelde bloemhoofden ziet zitten.

Let goed op, want meteen onder de dode bloemen vormen zich bloemknoppen voor de volgende lente. Snoei daarboven of breek ze af zodat de knoppen eronder intact blijven. Geef de planten royaal water.

Checklist

- ☐ Pluk winterbloemen zoals vleesbes voor een geurend boeket in huis.
- ☐ Verwijder bij potten die het hele jaar mooi zijn blaadjes van de potgrond.
- ☐ Neem wortelstekken van vaste planten zoals acanthus, primula en toorts.

STAP VOOR STAP Klimrozen snoeien

Snoei klimrozen terug nu ze in rust zijn en bind ze aan, zodat ze de uitlopers van volgend jaar kunnen dragen.

Rozen bloeien aan het eind van alle nieuwe, zijwaartse scheuten, dus met deze snoeibeurt stimuleer je nieuwe, korte zijwaartse uitlopers op gezond hout, waaraan uitbundig bloemen kunnen bloeien. Steun de stengels met een trellis of horizontale steundraden.

Snoei eerder ingekorte stengels ('kapstokjes') terug tot de hoofdstengel en gebruik hiervoor een scherpe snoeischaar.

Kort stengels die gebloeid hebben in tot een derde. Knip de zachte uiteinden terug van hoofdstengels die het gestel vormen.

Bind losse stengels die deel van het gestel kunnen worden horizontaal vast aan de steun, zodat ze beter kunnen bloeien.

Rudbeckia's zien er netter uit als je de zaadhoofden weghaalt.

Kop rudbeckia's

Knip de bloemhoofden van rudbeckia's af, nu ze hun beste tijd hebben gehad en zich uitbreiden tussen andere hoge planten. Snoei ze terug tot de voet en verwijder daar meteen onkruid. Knip de stengels in kleine stukjes en gooi ze op de composthoop.

Rudbeckia's maken snel grote pollen, dus markeer ze met een stokje, zodat je ziet waar je de kluit volgend voorjaar moet uitgraven om hem te delen.

Stimuleer voorgetrokken bollen

Bereid voorgetrokken bollen zoals hyacinten voor op een plekje in het licht, als ze een paar centimeter zijn uitgelopen.

Ze hebben veel licht nodig, maar moeten koel blijven omdat

anders de bloemen vervormen als ze sneller gaan groeien. Ideaal is een vensterbank in een koude portiek, of de werkbank van een koude kas. Geef ze ook zorgvuldig water. De wortels hebben vocht

nodig, maar de bollen gaan rotten als ze nat blijven.

Haal ze in huis als de knoppen opengaan en ze sterke stengels met een compact bloemhoofd hebben.

Haal 's winters geur en kleur in huis met voorgetrokken hyacintenbollen.

20
MINUTEN
OVER

Vul hangmanden met violen, klimop, tuincyclamen en sleutelbloemen voor een vrolijk kleurenspektakel naast je voordeur. Gebruik ruime manden of hangers en vul ze met turfrijke, universele potgrond. Stop er wat kleine voorjaarsbollen tussen, zoals narcissen 'Tête-à-tête', voor extra lentekleur. Laat langs de randen wat klimop overhangen voor een speels en groen effect.

Bramen zijn krachtige groeiers – bind ze dus aan en blijf ze leiden en snoeien.

Plant bramen met kale wortels

Plant bramen met kale wortels in je tuin, zodat je niet de braamstruiken langs de weg hoeft af te schuimen. Planten met kale wortels, die verkrijgbaar zijn van november tot het voorjaar, zijn makkelijk te planten en meestal goedkoper dan planten in potten.

Bramencultivars zijn vaak doornloos en hebben grotere en sappiger vruchten dan hun neefjes langs de weg. Ze hebben veel ruimte nodig, tot 2,5 m per plant, aan strak gespannen steundraden tussen palen of tegen een schutting of muur. Makkelijke variëteiten zijn bijvoorbeeld 'Loch Ness', 'Bedford Giant' en 'Merton Thornless'. Als je weinig ruimte hebt, probeer dan nieuwere, verticale variëteiten zoals 'Navaho', die geen steun nodig hebben.

Zet ze in goed doorlatende grond en het liefst in de volle zon. Maar bramen verdragen een beetje schaduw beter dan het meeste zachte fruit. Snoei nieuwe planten terug tot 25 cm, net boven een knop. Als ze beginnen te groeien, leid je de lange scheuten langs de steundraden. Deze scheuten dragen het volgende jaar de eerste vruchten.

STAP VOOR STAP Een braam met kale wortels planten

1 Dompel de wortels onder in een emmer water, als voorbereiding op het planten. Doe dit zo snel mogelijk, want de planten drogen uit zodra ze uit de grond worden gehaald, waardoor de plant stress krijgt en minder goed wortelt.

2 Graaf een plantgat en zorg ervoor dat die iets dieper is dan de wortelkluut. Hark een volle schep compost door de bodem van het gat en controleer dan of het gat diep genoeg is om alle wortels te bedekken.

3 Doe de plant in het midden van het gat op zijn plek. Veeg de grond eromheen en druk die aan. Doe dat een paar keer. Zorg dat de grond stevig is aangedrukt boven de wortels, zodat je die niet meer ziet, en dat de stengel rechtop staat.

4 Geef de plant en de omringende grond water, zodat het hele wortelgebied doordrenkt is. Leg 5 cm mulch op de bodem, zodat die vochtig en onkruidvrij blijft. Geef weer water in de lente als de knoppen openbarsten.

Begiet je wintergewassen

Geef planten in de kas 's winters heel zorgvuldig water. Je geeft al gauw te veel en dan verlies je planten omdat ze gaan rotten.

Als planten actief groeien, moeten ze water opnemen om het celweefsel te koelen – het water gaat door de plant en verdampt vanaf de bladeren. Maar in de winter hebben ze veel minder water nodig, vooral onder glas, waar geen wind waait. Voel altijd de aarde of potgrond voor je water geeft.

Laat gieters vol water staan, zodat dat dezelfde temperatuur heeft als de planten, wanneer je ze begiet. Giet op de grond of in de potten, zodat het water niet op het blad druppelt en rotting veroorzaakt.

Geef 's winters regelmatig water, maar voel eerst of de grond droog is.

Controleer verwarmers

Controleer of je elektrische kachels werken. Ze moeten vrij staan en niet op de grond, om nattigheid en schade te voorkomen. Zet de verwarmers op een lage plek, zodat de warmte opstijgt en de planten erboven verwarmt.

Als je een ventilatorkachel gebruikt, plaats kwetsbare bladplanten dan uit de directe luchtstroom. Een min/max-thermometer is handig om de temperaturen in de kas gedurende 24 uur te checken, zodat je de verwarmers zo zuinig mogelijk kunt instellen.

Check de verwarmers dagelijks en houd de temperatuur constant.

SNELLE OPLOSSINGEN

Maak een voorraad jonge pelargoniums om eind voorjaar op te potten. Zaai zaad op vochtige, turfrijke, universele potgrond in bakken. Bedek met 1-2 mm vermiculiet of gezeefde potgrond. Zet de bak in een verwarmde kweekbak op 24 °C. Houd de potgrond vochtig tot het zaad is ontkiemd.

Vul kasborders bij en ruim op

Voeg organisch materiaal toe aan kasborders als de laatste gewassen zijn geoogst. Organisch materiaal vergaat in de kas sneller dan in de buitenlucht, dus moet je ze in deze tijd van het jaar wat aanvullen. Hark wat compost of verteerde stalmest door het oppervlak en laat deze inzakken.

Geef de kas als je klaar bent een flinke schoonmaakbeurt, zodat plagen en ziekten minder kans krijgen. Was het frame aan de binnenkant met een reinigingsmiddel voor kassen en veeg alle rommel van de paden.

Een schone kas zorgt voor een betere groei.

Checklist

- ☐ Controleer opgeslagen bollen op tekenen van rotting.
- ☐ Maak gaten in ramen of deuren dicht om koude tocht te beperken.
- ☐ Zet kasramen overdag open op warme en droge dagen.
- ☐ Oogst kruiden zoals munt en peterselie die onder glas groeien.
- ☐ Sorteert potten en bakken naar grootte om het zaaien en verpotten deze lente te vergemakkelijken.

Oogst spruiten

Spruitjes smaken zoeter als er vorst overheen gegaan is, dus als het onlangs heel koud is geweest, is het nu een goede tijd om er wat te oogsten.

Begin onder aan de plant. Hou elke spruit stevig vast en trek hem omlaag tot hij netjes afbreekt.

Ouder blad kun je tegelijkertijd eraf trekken om de plant mooi te houden. Oogst van elke plant een paar spruiten. In de loop van het seizoen ga je steeds verder omhoog. De laatste oogst is de smakelijke top van de plant.

Pluk je eerste spruitjesoogst onder aan de plant.

Splits rabarberwortels met een scherpe spade om eindeloos hakken te voorkomen.

Rabarber-planten delen

Dit is een goed moment om rabarber te delen of te verplaatsen. Het splitsen van de wortels verjongt oude, tegen elkaar gegroeide planten en je kweekt op een goedkope manier nieuwe planten.

Graaf rond de buitenkant van de kluit en til die voorzichtig uit de grond. Deel hem met een scherpe spade, houd de grotere, sterkere delen met knoppen en gooi de oudere, zwakkere stukken weg.

Check of er minimaal een vierkante meter ruimte voor elke kluit is, op een plek in de zon of halfschaduw met veel vocht in de bodem. Voeg een volle schep bemeste tuinaarde toe aan het plantgat om de plant te helpen wortelen en zet de wortel erin met de knop nog net zichtbaar. Druk de aarde aan, geef water en een mulch, maar bedek de knop niet, anders gaat hij rotten.

Plan het nieuwe moestuinjaar

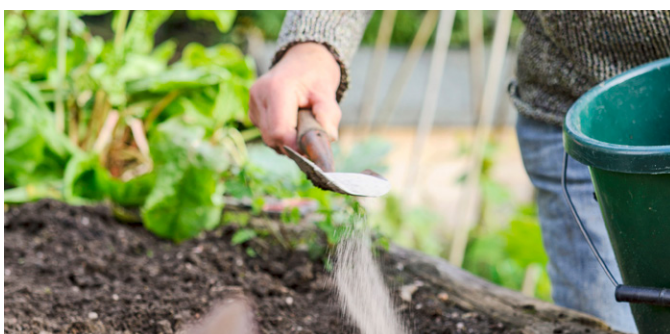
Neem de tijd, als je in de tuin bent, om de gewassen van volgend jaar te plannen.

De makkelijkste strategie is in groepen planten – bijvoorbeeld wortelen, kolen, uien, peulvruchten en aardappelen – zodat je ze elk jaar kunt opschuiven om ziekten en plagen te voorkomen. Er zijn echter allerlei gewassen, zoals sla, kruiden en zelfs spinazie en bieten, waarmee je gaten kunt opvullen als dat zo uitkomt.

Noteer problemen die je dit jaar hebt gehad, zodat je oplossingen kunt bedenken voor de toekomst. Maak tot slot een wensenlijst om je assortiment te blijven uitbreiden.

Maak notities nu het afgelopen jaar nog vers in je geheugen zit.

Meet de benodigde hoeveelheid kalk af en breng die gelijkmatig aan.

Geef zure koolbedden kalk

Geef koolbedden kalk als je bodem aan de zure kant is. Als je er niet zeker van bent, is een testkit uit het tuincentrum handig. Een resultaat van pH7 of hoger is prima, maar bij een lagere zuurgraad krijgen je kolen het moeilijk zonder hulp.

Tuinkalk is makkelijk verkrijgbaar. De dosis hangt af van het bodemtype, dus check de gebruiksaanwijzing.

Strooi en hark de kalk over het oppervlak. Spit de kalk er niet doorheen, want kolen houden van heel stevige grond.

Steun slungelige tuinbonen

In de herfst gezaaide tuinbonen kunnen door de lage lichtintensiteit in de winter wat slungelig worden, vooral bij zacht weer, dus steun bonen die zwiepen en om dreigen te vallen.

Bind ze voorzichtig vast aan een korte stok, of top ze zodat ze voller worden.

Als je veel planten moet steunen, gebruik dan meerdere stevige palen en verbind die met strakgespannen draden om een raamwerk te maken dat de planten steunt.

Bind de kwetsbare stengels van tuinbonen voorzichtig vast.

Pluk boerenkoolbladeren: begin nu onderaan en ga de komende weken steeds hoger.

Oogst boerenkoolblad

Pluk boerenkoolbladeren volgens deze methode: begin nu onderaan en ga de komende weken steeds hoger.

Trek de blaadjes omlaag terwijl je de plant met je andere

hand goed vasthoudt, of snij ze met een snoeischaar dicht bij de hoofdstengel af. Laat de toppen intact, want daar groeit nog wat blad aan voordat de plant in de lente gaat bloeien.

In een zakje in de koelkast blijven de blaadjes een paar dagen goed.

Bedek de boerenkoolplanten met netten als je last van duiven hebt.

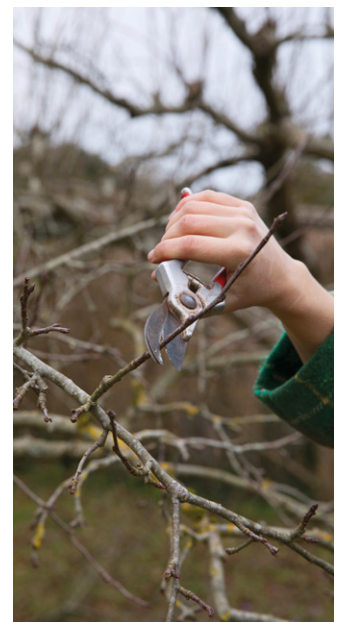
Pak appelkanker aan

Kanker is een schimmelziekte die diverse bomen aantast, waaronder lijsterbes en appel. Tekenen zijn gespleten en verzonken schors, bloeden en uiteindelijk afsterven. Snoei alle aangetaste takken

meteen weg, tot in het gezonde hout, een stukje van de infectie vandaan. Check het uiteinde van de gesnoeiende tak om te zien of de wond vers en groen is en je een strakke, scherpe snede hebt gemaakt.

Snoei kanker meteen weg om verspreiding te voorkomen.

Volgende maand

- ☐ Snoei appelbomen voor meer vruchten volgend jaar.
- ☐ Zaai winterharde eenjarigen voor.
- ☐ Verpot orchideeën nu de bloei voorbij is.
- ☐ Bescherm je gewassen tegen hongerige duiven.

Checklist

- ☐ Oogst groenten als pastinaak, koolraap en prei.
- ☐ Check opgeslagen fruit en gooi fruit dat tekenen van rotting vertoont weg.
- ☐ Check boombanden en maak ze zo nodig losser.
- ☐ Wied en mulch bij onderaan fruit zoals frambozen- en bramenstruiken.
- ☐ Zaai uienzaad in modules met turfrijke potgrond.

Lidcactussen zijn makkelijk, gaan lang mee en bloeien 's winters spectaculair.

Houd lidcactussen tevreden

Anders dan de meeste cactus- en lidcactussen zijn afkomstig uit regenwouden. Zet ze dus niet in direct zonlicht en zorg voor een hoge luchtvochtigheid en een temperatuur van 18-20 °C. Vermijd ook tocht, want daar-

door kunnen de bloemknoppen van de cactus af vallen en droogt de potgrond uit.

Als je nu een nieuwe plant koopt, kies er dan eentje met veel knoppen, zodat hij tijdens de feestdagen bloeit. Verhuis

hem na de bloei naar een koelere kamer en geef pas in maart weer water. Zet hem in de zomer buiten in de schaduw. Stop weer even met gieten in september en haal hem dan binnen, zodat hij met de kerst bloeit.

30
MINUTEN
OVER

Zet planten in kamers met centrale verwarming op een schotel met steentjes in lauw water, om de vochtigheid te verhogen. Warmte van radiatoren kan droogte veroorzaken en daarmee problemen voor kamerplanten zonder dik, vlezig blad.

Giet achter randplanten en geef grote planten meer water.

Geef gemengde potten water

Als je potten hebt waarin verschillende kamerplanten staan, giet dan zorgvuldig zodat elke plant krijgt wat hij nodig heeft. Check met je vinger de potgrond voor je begint en gebruik een gieter met smalle tuit, zodat je elke plant gecontroleerd water bij de wortels

kunt geven. Gebruik water op kamertemperatuur.

De grootste kamerplanten hebben het meeste water nodig. Let goed op bij hangplanten langs de rand en giet achter deze planten, zodat het water niet langs de binnenkant van de pot stroomt.

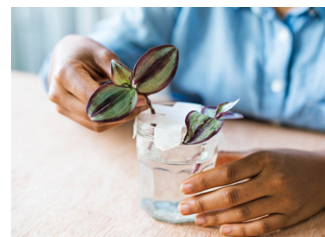

SNELLE OPLOSSINGEN

Geef amaryllisbollen die uitlopen kaliumrijke, vloeibare kamerplantenvoeding bij het gieten. Zo krijg je indrukwekkende bloemen.

Neem stekken van *Tradescantia*

Met groeischeuten maak je makkelijk nieuwe tradescantia's, of eendagsbloemen. Knip een paar lange uitlopers af en knip ze dan tot 10-15 cm, net onder een blad. Gooi de rest weg. Verwijder de onderste blaadjes, zodat er alleen nog een paar bovenaan zitten. Zet de stekken in een glas water en verschoon het om de paar dagen. Pot ze op als er over een paar weken wortels verschijnen.

Scheid de stekken met tape over de bovenkant van het glas.

Checklist

- ☐ Maak je ramen schoon om zoveel mogelijk licht naar binnen te laten schijnen.
- ☐ Haal uitgebloeide bloemen of geel blad weg om schimmelmziekten te voorkomen.
- ☐ Veeg met een vochtige doek stof van bladeren af om ze gezond te houden.
- ☐ Controleer bladeren op dopluis en bladluis.
- ☐ Haal planten weg van koude vensterbanken.

MOESTUIN CURSUS

Van zaadje tot oogst

**Heb je altijd al willen moestuinieren?
Dan hebben wij iets nieuws voor je!**

- Een uitgebreide online videocursus waarin we je stap voor stap meenemen, van zaadje tot oogst.
- Leer in je eigen tempo, wanneer het jou uitkomt.
- Heb je een balkon, kleine of grote tuin?
Wij helpen je graag met al onze tips en ervaring.

*"Voor je het weet, wordt je boodschappenmandje
leger en je oogstmand voller!"*

Nieuw!

★★
**Ook
leuk als
cadeau!**

Scan de
QR-code
voor meer
informatie

Pre-order de Gardeners' World Moestuincursus voor €149,- hier:

www.gardenersworldmagazine.nl/moestuincursus

Klantenservice

Wil je abonnee worden of heb je vragen over je abonnement? Op onze website vind je antwoord op de meeste vragen.

[www.gardenersworldmagazine.nl/
contact](http://www.gardenersworldmagazine.nl/contact)

Wist je dat je tegenwoordig eenvoudig zelf je adres kan wijzigen? Ga naar www.gardenersworldmagazine.nl/adreswijzigen om je nieuwe adres door te geven. Het nieuwe adres wordt vervolgens automatisch in ons systeem gewijzigd.

Telefoon

We zijn er maandag tot en met vrijdag van 09.00 tot 17.00 uur om je vragen te beantwoorden.
+31 (0)24-2027 827

E-mail

Stel je vraag per e-mail aan een van onze service medewerkers.
[klantenservice@
gardenersworldmagazine.nl](mailto:klantenservice@gardenersworldmagazine.nl)

ABONNEMENTSINFORMATIE Gardeners' World kost €7,99 per nummer. De abonnementsprijs is in Nederland € 79,- en in België € 82,- (12 nummers). Deze prijs geldt bij betaling per automatische incasso. Voor betaling via een (digitale) factuur geldt een toeslag van € 2,50. Je kunt eenvoudig een machtiging afgeven via www.magazineshop.nl/machtigen. Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij anders vermeld. Het opzeggen van een abonnement kan eenvoudig telefonisch via +31 (0)24-2027827 of per mail via klantenservice@gardenersworldmagazine.nl.

BBC

Gardeners' World

Gardeners' World is een uitgave van F&L Media B.V.

in licentie van BBC Studios

Hoofdredacteur Anne Wiegers

Redactie Lizanne Croonen, Iona van den Dries, Jos Heijmans en Govert de Jong

Met medewerking van Berthe Bogers, Milly Born, Heleen Calcoen, Brenda Gruppen, Jaap Molenaar (De Bijenstichting), Ralph Stoové, Arjan Vernhout (NL Bloeit!) en redactie Gardeners' World UK

Art Direction Nick Groenewold

Vormgeving Mylène Nales, Tom Gerrits, Skip Lelieveldt, Susan Gerbrands-Derksen, Ferry Dorrestein en Carlijn Masselink

Sales Gavin Woesthoff +31 (0)6 20509854
gwoesthoff@fnl.nl

Marketing Anouk Tolboom +31 (0)24 2404595
atolboom@fnl.nl

Drukkerij Senefelder Misset Doetinchem B.V.

Vragen aan de redactie

Heb jij opmerkingen, suggesties of vragen aan de redactie? redactie@gardenersworldmagazine.nl

Nieuwsredactie / Pers

redactie@gardenersworldmagazine.nl of het onderstaande adres o.v.v. redactie Gardeners' World
Jonkerbosplein 52, 6534 AB Nijmegen

F&L Media

COPYRIGHT Alle rechten van dit materiaal behoren toe aan Immediate Media Co. Limited en mogen niet worden herdrukt of hergebruikt, in welke vorm dan ook, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming. Het auteursrecht op deze uitgave en op daarin verschenen artikelen wordt door de uitgever voorbehouden. Het verlenen van toestemming tot publicatie in de gedrukte uitgave houdt in dat de auteur de uitgever, met uitsluiting van ieder ander onherroepelijk machtigt de bij of krachtens de auteurswet door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren te innen en dat de auteur alle rechten overdraagt aan de uitgever, tenzij anders bepaald. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vernieuwsvuldig of gekopieerd zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever stelt zich niet aansprakelijk voor eventuele onjuistheden die in deze uitgave zouden kunnen voorkomen.

BBC Gardeners' World magazine is published by F&L Media B.V. under licence from BBC Studios, Television Centre, Wood Lane, London W12 7TQ. The Gardeners' World logo and the BBC Blocks are the trade marks of the British Broadcasting Corporation. Used under licence. © Immediate Media Company Limited. All rights reserved. Reproduction in whole or part prohibited without permission.

Gardeners' World
Managing Director - Catriona Bolger
Head of Content - Kevin Smith

Immediate Media Co Ltd
Chairman - Martin Weiss
CEO - Tom Bureau
Director of International Licensing and
Syndication - Tim Hudson
International Partners Manager -
Molly Hope-Seton

BBC Studios, UK Publishing
Chair, Editorial Review Boards: Nicholas Brett
Managing Director, Consumer Products and
Licensing - Stephen Davies
Director, Magazines and Consumer Products -
Mandy Thwaites
Compliance Manager - Cameron McEwan
UK.publishing@bbc.com
www.bbci.com

Kweekgids

december

Binnen zaaien

Buiten planten/zaaien

Oogsten

Plant deze maand fruit, bessen en vaste groenteplanten.

De beste keuzes voor december		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
	Appels Rijk aan vezels, die de spijsvertering bevorderen. Buiten de koelkast bewaren voor een maximaal vitamine C-gehalte.												
	Tips Plaats ze in de buurt van een andere appelsoort uit dezelfde bestuivingsgroep. Geef ze het eerste jaar regelmatig water. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 5 m uit elkaar ↗ 5 m tussen rijen												
	Bramen De doornloze variëteiten kunnen tot twee keer zoveel heilzame anthocyanen bevatten als de rassen met doornen..												
	Tips Leid de plant tegen een zonnige muur om ruimte te besparen. Snoei de stengels na het planten terug tot een gezonde knop. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 3 m uit elkaar ↗ 1,8 m tussen rijen												
	Frambozen Een bron van ellaginezuur, plus vitamine C, foliumzuur en bètacaroteen. Pluk ze wanneer ze het rijpst zijn voor het beste antioxidantgehalte.												
	Tips Snoei de vruchtdragende stengels van zomerframbozen na de oogst terug tot op de grond. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 45 cm uit elkaar ↗ 1,8 m tussen rijen												
	Knoflook Bekend om hun gezondheidsvoordelen. Oudere bollen, zelfs als ze al uitlopen, zijn rijk aan zwavelhoudende stoffen die goed zouden zijn voor het hart.												
	Tips Verwijder regelmatig onkruid, zodat het de jonge planten niet verstikt. Geef de bladeren of bollen geen water om schimmelziekten te voorkomen. Plant ↓ 5 cm diep Afstand ↔ 20 cm uit elkaar ↗ 30 cm tussen rijen												
	Kweeperen Ze bevatten kalium en vitamine C en zijn bovendien caloriearm. Laat geoogste vruchten zes weken rijpen voordat je ze kookt.												
	Tips Plant op een warme, zonnige plek. Bescherm de bloesem indien mogelijk met vliesdoek als er vorst wordt voorspeld. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 5 m uit elkaar ↗ 5 m tussen rijen												
	Moerbeien Deze sappige bessen bevatten vitamine C, ijzer en kalium, die kunnen helpen bij het reguleren van de bloedsuikerspiegel en het cholesterolgehalte.												
	Tips Nieuwe bomen kunnen tot vijf jaar nodig hebben om vruchten te dragen. Geef ze in de winter voeding en mulch de grond in het voorjaar. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 9 m uit elkaar ↗ 9 m tussen rijen												
	Rode bessen Naast beschermende flavonoiden en B-vitamines bevatten deze frisse, pittige bessen vezels die de darmgezondheid verbeteren.												
	Tips Kan in de zon of schaduw worden geplant, hoewel de vruchten in de schaduw later rijpen en minder zoet zijn. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 1,5 m uit elkaar ↗ 1,8 m tussen rijen												
	Sjalotten Van alle uien bevatten deze het hoogste gehalte aan de flavonoïde quercetine, die seizoensgebonden allergieën kan verminderen.												
	Tips Plant bollen in december in plaats van zaden te zaaien. Verwijder bloemstengels zodra ze verschijnen. Plant ↓ Met het puntje net boven de grond Afstand ↔ 15 cm uit elkaar ↗ 30 cm tussen rijen												
	Taybessen Een kruising tussen bramen en frambozen, rijk aan pectine en dus zeer geschikt voor jam. Ze bevatten ook vitamine C en flavonoiden.												
	Tips Bescherm rijpende bessen tegen vogels met gaas of een fruitkooi. Oogst ze zodra ze donkerpaars zijn. Plant ↓ Zelfde diepte als voorheen Afstand ↔ 2,4 m uit elkaar ↗ 1,8 m tussen rijen												
	Tuinbonen Deze voedzame bonen zitten boordevol vezels, eiwitten, fosfor en vitamine B en C.												
	Tips Ondersteun hoge planten zodat ze niet omvallen. Geef regelmatig water zodra ze beginnen te bloeien, zodat de peulen goed kunnen groeien. Zaai ↓ 8 cm diep Afstand ↔ 23 cm uit elkaar ↗ 45 cm tussen rijen												

Volgende maand

Het januari-nummer ligt vanaf 23 december in de winkel.

Te kust en te geur

Monty's favoriete planten met geur, die goed zijn voor het humeur.

Arit Anderson vertaalt de zeven hoofdzonden naar de tuin en maakt van een zonde een deugd.

Inspiratie en tips van Nick Bailey voor potcombinaties tegen de januari-blues.

Kweek je eigen groenten en fruit op een stadsperceeltje.

FOTO'S: NEIL HEPPWORTH, JASON INGRAM

Mis geen nummer meer!

Neem nu een abonnement en krijg voortaan elke uitgave van Gardener's World automatisch in je brievenbus.

Ga naar www.gardenersworldmagazine.nl/abo of bel gratis naar +31 (0)24 2027 827

HENCHMAN®

DÉ ULTIEME TUINLADDER

Ongelijke grond, verschillende hoogtes en een combinatie van zachte en harde bodem: de tuin heeft verschillende uitdagingen waar een gewone ladder geen goede oplossing voor heeft.

Een **HENCHMAN Tripod Ladder** is ontworpen om je veilig, stabiel en zelfverzekerd te laten werken. De verhoogde stabiliteit geeft je het vertrouwen om op hoogte te werken en maakt het trimmen van heggen en het snoeien van bomen makkelijk. Als je hem eenmaal hebt, zou je willen dat je hem eerder had aangeschaft.

Door het lichtgewicht ontwerp van de **HENCHMAN Tripod Ladder** is het prettig om hem te tillen en te gebruiken – perfect voor de lastig bereikbare klusjes in je tuin en in huis.

1. VEILIG WERKEN

Elk van de drie poten kan individueel versteld worden voor complete stabiliteit op ongelijke ondergronden.

2. COMFORTABEL WERKEN

De ingebouwde platformtrede en hoge leuning zorgen ervoor dat je makkelijk handsfree kunt werken.

3. ZELFVERZEKERD WERKEN

De klauwvormige voeten van de ladder zorgen voor extra stabiliteit op zachte ondergronden. De gratis rubberen voetjes houden je stabiel op harde ondergronden, zowel binnen als buiten.

PRIJZEN V.A. € 349 . MATEN 1,8 - 4,8 M
GRATIS VERZENDING . 5 JAAR GARANTIE

"Kwalitatief hoogwaardige producten die ervoor zorgen dat je met vertrouwen werkt op hoogtes!" Daniel. G

4,9

Op basis van meer dan 3000 reviews in het VK

DE ONGEËVENAARDE
VEILIGHEIDSKENMERKEN
VAN DE HENCHMAN
TRIPOD LADDER ZIJN
ONDER MEER:

2,4 M
3 VERSTELBARE
POTEN

Krijg 5%
korting met de
code NL12GW25

NEEM ZELF EEN KIJKJE!
Scan de QR-code om meer te weten
te komen over alle HENCHMAN-ladders

BESTELLEN OF MEER INFORMATIE:

www.henchman.nl

Ga mee op exclusieve tuinreis naar Japan!

De eerste reis was razendsnel uitverkocht. Gemist?

Vanwege de grote belangstelling heeft Dimsum Reizen daarom een tweede – en laatste – tuinreis naar Japan gelanceerd. Ga je ook mee?

- 2 t/m 14 mei 2026
- Kleine groep, slechts 16 plekken beschikbaar
- Volledig ontzorgde reis
- Vanaf €3.995,- excl. vlucht

Bekijk het gehele programma en meer informatie via de QR-code of ga naar www.dim-sum.nl/japan/rondreizen/tuinreis-gardeners-world

↶
**Boek
snel!**

